fondată în 1895
bpt
serie nouă

baltasar gracián

oracolul manual

Oracolul manual

Pentru istoria noastră literară, Baltasar Graciân nu e total necunoscut, prima lui apariţie în româneşte având chiar o semnificaţie aparte. Trebuie să spunem mai întâi că la Iaşi, în 1754, e realizată prima tălmăcire grecească a capodoperei marelui scriitor spaniol, El *Criticări,* datorată unui anume Ioan Ralis din Mitilene, „fost mare stolnic"; textul lui a fost folosit mai târzio, fără indicarea provenienţei, de Gavriil Callonas în *Pedagogia* sa, mult timp crezându-se că acesta fusese primul traducător al lui Graciân în limba greacă *. Dar tot în capitala Moldovei, la 1794, cu osteneala şi sub îngrijirea lui Iaeov Stamate, apar, sub titlul de I*Critil şi Andronius,* primele nouă capitole din partea I a Cri- *ticonului:* este *primul roman care iese „de sub teascurile tipografiilor* române"[12]. Cartea s-a bucurat de succes, dar, din motive necunoscute, restul traducerii n-a mai văzut lumina tiparului.

Capitolele finale ale părţii I nî s-au păstrat intr-o copie manuscrisă executată de Neculae Proca la 1840 (Bibi, Acad. Ms. 5051), iar partea a Il-a, într-o copie făcută tot în Moldova, la 1827, de Xlie Ioan: numele traducătorului, stăpân pe o limbă de o arhaică suculenţă, nu ne e cunoscut, după cum neprecizat rămâne şi intermediarul după care a lucrat (cel mai probabil, o versiune grecească, deşi nu cea a lui Ioan Ralis, în niciun caz din „nemţeşte", cum spune, pesemne în mod generic, copistul). Apariţia, fie şi fragmentară, a *Criticonului* în Moldova sfârşitului de veac XVill e un frumos exemplu de integrare firească şi organic cerută a unei capodopere de realism satiric şi figura tiv- alegoric, produs al barocului târziu, într-un spaţiu literar

---

1 Pentru amănunte, vezi Ariadna Camarîano-Cîoranu, *Precizări şi identificări privind unele traduceri româneşti din greacă (sec. al XVIII),* în *Revista de istorie şi teorie literară,* tom. 22, nr. 2, Bucureşti, 1973, pp. 271—279 (despre Graciân, pp. 274—278), contribuţie ce rectifică unele date şi atribuiri mai vechi,

2! Vezi ALexandru Duţu, *Coordonate ale culturii* româneşti în *secolul XVIII,* E.P.L., Bucureşti, 1958, p. 245. Tot aici, extrase din *Critil şi Andronius,* la pp. 281—289.

şovăitor, dar care născuse la rându-i, încă din 1705, o capodoperă în numeroase privinţe comparabilă cu *Criticonul*; ne gândim la extraordinara epopee alegorică – şi ea plăsmuită în spirit baroc – a lui Di- mitrie Cantevnir, *Istoria ieroglifică. O* cercetare paralelă a celor două romane ar fi extrem de rodnică în iluminări reciproce. Pătrunderea *Criticonului* în literatura-română e însă urmată de o lungă uitare. Deşi *Critil şi Andronius* se tipărise cu aproape o jumătate de veac înaintea primei versiuni parţiale din *Don* 0ui- *jote,* cariera acestuia nu era decât la început, pe când *Criticonul* e abandonat, aproape la fel ca şi în patria sa, unde abia secolul nostru îl va revalorifica pe deplin.

Baltasar Graelăn Morales se naşte la 8 ianuarie 1601, la Belmonte, sat din apropierea oraşului Calatayud, anticul Bilbilis, patria lui Marţial. Biografia scriitorului e săracă în evenimente exterioare, peregrinările prin diverse colegii Iezuite fiind rareori întrerupte de experienţe de mai vastă amploare. După o copilărie petrecută, probabil din pricina situaţiei materiale nu prea strălucite a familiei, în casa unui unchi din Toledo, unde urmează primii ani de şcoală, îi regăsim la Zaragoza, înscris în colegiul iezuit. La 30 mai 1610 devine novice în Societatea lui Iisus. Astfel începe îndelungata carieră ecleziastică a lui Graciân. Mediul şi principiile de educaţie iezuite l-au marcat profund, încurajindu-i înclinările personale spre problematizare şi laxism (interpretare a normei în favoarea liberului arbitru). Trezirea vocaţiei literare avea să se petreacă mult mai târziu, după virata de treizeci de ani şi, probabil, Sub influenţa cercurilor de literaţi laici cu care avea să intre în contact Scriitorul Graclăn îl va găsi gata format pe preotul Graclăn; de un conflict între ci nu se poate vorbi, dar de o separaţie netă, da: deşi sinceritatea vocaţiei sale religioase n-a putut fi pusă în mod serios la îndoială, ideea angajării de la un moment dat intr-o viaţă dublă se impune. Datoriile profesionale şi le va îndeplini întotdeauna în chip exemplar, va întruni, deşi cu rezerve uneori, aprecierile superiorilor săi, dar disjungerea lăuntrică dintre scriitor şi monah va fi atât de puternică, încât şi numai ghidul de a-şi supune operele aprobării ierarhice i se va părea probabil intolerabil şi o va eluda sistematic. E instructiv să-i comparăm atitudinea cu aceea a unui alt mare literat iezuit, Gerard Manley Hopkins, dispus, un sfert de veac mai târziu, să-şi sugrume chemarea poetică doar pentru că i se părea că ar încălca normele ordinului

în care intrase de bunăvoie: într-o scrisoare din 1878, poetul englez îi mărturisea unui prieten că-şi arsese manuscrisele şi că nu avea să mai scrie decât dacă superiorii aveau să i-o ceară vreodată. De unde se poate deduce că Graclăn era în fond un gânditor independent ca structură care se simţea sugrumat de chingile unei discipline ostile vocaţiei sale, pe când Hopkins introducea un habâtus mental de un puritanism excesiv într-un cadru normativ mult mai relaxat decât pe vremea lui Graclăn. În cazul acestuia însă formaţia iezultă are şi alte semnificaţii. Intâî, ca iezuit, „beneficiază de acea solidă educaţie intelectuală pe care, în vremea sa, nicio altă şcoală sau sistem de educaţie nu i-o putea asigura, nici măcar pe departe, la un nivel echivalent” *. Apoi, ordinul militant creat de Ignacio de Loyola este unul din promotorii cei mai activi ai Contrareformei, mişcare cu adinei repercusiuni în cultura şi arta timpului, dacă ar fi să ne gândim numai la înflorirea

1 Ludwig Pfandl, *Historia de la literatura nacional espanola en la edad de oro,* trad, de Jorge Rubio Balaguer, ed. A 2-a, Ed. Gustavo Glii, Barcelona, 1952, p. 605. Cf. Şi Jose Antonio Maravall, *Las bases antropologicas del pensamiento de Graclăn*, în *Revista de la Universidad de Madrid,* 1958, p. 407.

artei baroce, sârins legată de vasta acţiune propagandistică declanşată de papalitate împotriva bisericilor reformate; şi dacă jugularea liberei expresii a fost, mai mult sau mai puţin, un ţel comun ambelor orientări, acţiunea contrareformistă îmbracă aparenţele mai atrăgătoare ale unor sisteme de captare şi dirijare globală a opiniei publice cu ajutorul agrementului estetic şi cultural; nimic din teroarea sumbră a Genevei calviniste nu ne întâmpină în presiunea mai subtilă şi mai adaptabilă, deşi la fel de tenace, exercitată în genere de catolicism asupra credincioşilor. Iezuiţii în special au dezvoltat o adevărată artă de a cuceri cugetele. Obligaţia de a-l forma, de a-l atrage pe omul concret, vieţuitor în atât de complicatele medii laice, impunea renunţarea la rigorile teologice prea absolutizante, cazuistica lor de confesional nefiind în fond- decât o recunoaştere şi o consacrare metodologică a jocului dialectic în care intra infinita diversitate a psihologiilor individuale. Or, fineţea şi abilitatea psihologică a viitorului scriitor Graclăn nu poate fi seperată de mediul în care şi-a început şi desăvârşit cultura; dacă înlocuim scopul final al disciplinei şi acţiunii iezuite – câştigarea gloriei

cereşti – cu scopul moralei laice înaintate a vremii sale, căreia i se consacră Baltasar Graclăn – şi anume desăvârşirea personalităţii umane şi dezvoltarea până la rafinament a capacităţii ei de a se impune într-o lume ostilă valorilor personale – vom găsi însăşi una din trăsăturile dominante ale sistemului etic gracianesc: ţelul gândirii etice a acelui „iezuit nesupus" va fi plămădirea unei personalităţi umane complete, ceea ce, în terminologia lui, este *persoana,* capabilă să sfâşie vălul amăgirilor *(el desengano)* şi să biruiască prin orice mijloace, neexcluzând vicleşugul şi chiar compromisul pasager, în înfruntarea cu lumea stricată de *vnig,* adică de mulţimea răuvoitoare a incompetenţilor şi proştilor, indiferent de extracţia lor socială.

Revenind la anii de studiu ai lui Graclăn, îl regăsim în casa' novicilor din Tarragona, ocupat cu studii de literatură şi logică. Viaţa casei era tulburată de numeroase certuri regionaliste, între aragonezi, castilieni şi valencieni, aceştia din urmă, fiind majoritari; aceleaşi certuri vor învenina şi mai târziu atmosfera co-

Icgiilor prin care va trece Gradări, el însuşi taxabil de un. Consecvent aragonism. Dar şi diferenţele de medii şi clase sociale din care proveneau novicii constituiau şi ele un permanent subiect de animozităţi şi suspiciuni, în ciuda strictelor reguli egalizatoare ale ordinului. Aceste conflicte i-au oferit tânărului Graclăn primele rudimente ale unei experienţe de viaţa pe care, deşi le va fi cules din sinul unei colectivităţi reduse şi închise, îşi va întemeia mai târziu concluziile de critică socială *.

După ce trecuse succesiv prin colegiile din Calatayud şi Za-, ragoza începu ultimul an de „încercare'[3] *(probarwn)* în casa monahală din Valencia. La încheierea acestui ultim stagiu preparator obţine un calificativ echivoc, *„sed parum satisfecit"* („dar a dat puţină satisfacţie"). Legâmintele solemne pe care trebuia să le depună prin 1634 se amină din cauza unor „mici abateri". Viitorul scriitor manifestase o anumită independenţă de opinie, se făcuse vinovat de regionalism, de „aragonism", şi vădea o cres- cândă înclinare spre melancolie. Abia peste un an, în Gandia, unde se afla pe atunci, Graclăn rosteşte şi semnează

3 Miguel Batllori, *Graciăn y el Barroco,* Roma, Edizioni • di Storia e Letteratura, 1958, pp. 21—22

cele patru legă- minte solemne: veşnică sărăcie, castitate, ascultare, ascultare faţă de papă şi, separat, un alt legământ solemn, de ascultare faţă de ordinul iezuit.

În vara anului 1G3G Graciân este mutat la colegiul din Huesca, din nou pe pământul natal, în calitate de confesor şi predicator. Munca în – colegiu îi îngăduie să-şi desfăşoare şi să-şi dezvolte capacităţile intelectuale. Dar şederea în Huesca îi prilejuieşte mai cu seamă apropierea de cercul aceluia care avea să devină marele său prieten şi mecena: *don* Vincencio Juan de Lastanosa. E, pentru Graclăn, unul din cele două-trei evenimente epocale ce-i marchează viaţa şi-i deschid, prea fugar, porţi către alte zone de existenţă, atât de necesare lui ca scriitor. Huesca înseamnă pentru el contactul fecund cu umanismul laic şi cu literatura vie a epocii. Vincencio Juan de Lastanosa era descendentul unei vechi familii aragoneze care se ilustrase încă de pe la începutul veacului al XIII-lea şi căreia el îi duce la apogeu fauna şi bogă- ■ta. Membru de frunte al consiliului municipal din oraş, dem- âtar'şi militar în slujba regelui cu diverse prilejuri, Lastanosa ducea o viaţă de mare senior renascentist în plin ev baroc, cul- âvixid prieteniile cu spirite alese şi dragostea pentru arte şi ştiinţe. Palatul său, situat pe aceeaşi stradă ca şi colegiul din Hu- esca, e Un veritabil muzeu plin de minuni, căruia Gradau îi dedică un întreg capitol în *Criticonul (Minunile lui Salastano,* II, 2), ea şi numeroase alte pasaje din celelalte scrieri ale sale. Şi alţi contemporani au fost impresionaţi de reşedinţa lui Lastanosa, dedicindu-i, la rându-le, pagini entuziaste. Colecţionar pasionat şi erudit, Lastanosa este şi autor al unei lucrări de numismatică. Avea o bibliotecă bogată, o mare colecţie numismatică şi gliptografieâ, o colecţie de arme, o galerie de pictură, mobile rare, colecţii ştiinţifice şi de istorie naturală, care ocupau cele două nivele ale palatului. Mai avea un parc zoologic şi o grădină botanică îngrijită de opt grădinari francezi stabiliţi aici împreună cu familiile lor. Faima palatului şi a grădinilor sate era atife de mare, incit şi regele Filip al IV-lea i le vizita cu mare plăcere ori de câte ori trecea prin Huesca, la fel şi prietenul francez al opulentului senior, Gaston d'Orleuns, care-i trimitea şi plante rare şi-i furniza periodic şi grădinarii pricepuţi necesari îngrijirii preţioaselor plantaţii. Un număr de scriitori şi eruditi locali se strângeau aproape zilnic în casa lui Lastanosa, discutând sau

citind u-şi producţiile, cerc freeventat cu asiduitate şi de Graciân, care avea să beneficieze astfel şi de mecenatul pe care Lastanosa ţinea să-l exercite, încurajindu-i pe scriitorii locali şi yjutându-i să-şi tipărească operele: mai toate primele ediţii ale scrierilor lui Graciân au apărut în tipografia din Huesca, ţinută de un anume Juan Nogues, el însuşi protejat al eruditului senior. Prietenia şi protecţia lui Lastanosa au însemnat extrem de mult pentru Graciân, în izolarea provincială în care şi-a petrecut aproape întreaga viaţă; acum i se oferea prilejul şi posibilitatea de a se pune la curent cu literatura epocii sale, cu viaţa intelectuală aragoneză, pe care însă o va recepta la un nivel cu mult superior realităţii ei cotidiene, cu viaţa intelectuală spaniolă în genere şt chiar cu cea europeană. Aici, în cercul lui Lastanos?. Graciân îşi precizează şi-şi dezvoltă personalitatea literată pânfi la punctul în care ea îi depăşeşte şi chiar îi contrazice personalitatea religioasă. De altfel, prezenţa simbolică pe aceeaşi strad, a colegiului iezuit şi a palatului lul Lastanosa oglindeşte perfec cei doi poli între care pendulează viaţa spirituală a lui Graciân: separaţia strictă a celor două domenii, de care am mai vorbit ş pe care el însuşi o postulează („Foloseşte mijloacele omeneşti c; şi cum n-ar exista şi divine, iar pe cele divine ca şi cum n-ar exista omeneşti”, *Oracolul manual,* af. 251) a fost determinată poate, şi de experienţa de viaţă, din Huesca: „S-a- născut astfel marea problemă a existenţei sale: ceea ce în cercul lastanosiar. Era admirat, devenea, la câţiva paşi, pe caile del Coso din Huesca. În colegiul Companiei, motiv de blam”[4]*.* Situaţia dificilă în cart se situează faţă de rectorul nou numit al colegiului, *padre* Ga- briel Dominguez, e agravată şi de prima încălcare a dispoziţiilor privitoare la activitatea publicistică a membrilor ordinului. Regula Sfântulul Ignacio („să nu se scrie şi să nu se publice cărţi fără încuviinţare”-) sau prevederile constituţiei ordinului („nimeni nu trebuie să publice niciun fel de scriere fără a fi văzută întâi de prepozitul general”[5]) erau formale. Şi totuşi, în 1637 Graciân publică prima ediţie – azi dispărută – a primei sale cărţi. *Eroul,* sub un semipseudonim, Lorenzo Graciân, *infanzon* (care. Ulterior, avea să fie luat drept un frate al autorului), ceea

4 *liegulae, Monumenta Historica S.I.,* t. 71, p. 372, Roma, 1948, *apud* RatllorI, *op. cit.,* p. 28.

5 *Constitutiones S. I.,* VII, p. 4, *apud* Batllori, *op .cit,* p. 28.

ce dovedeşte caracterul premeditat al gestului său, eludând viza superiorilor de la Roma şi inaugurând astfel lunga serie de derogări de la disciplina monahală. Această conjugare de insubordonări provoacă şi prima reacţie represivă sau cel puţin sever admonifivâ a superiorilor săi, deoarece în mai 1638, într-o scrisoare către provincial, generalul Vitelleschi cere mutarea lui Graciân în alt coiegiu şi-i condamnă în termeni foarte aspri purtarea independentă, în care vede una din sursele atmosferei de indisciplină din. Colegiu, despre Graciân afirmând că este „crucea superiorilor săi şi prilej de necazuri şi mai puţină pace în sus-zisul colegiu". Se pare însă că opiniile privitoare la comportarea lui Graciân se îmblânzesc, de vreme ce continuă să funcţioneze la colegiul din Huesca timp de încă un an şi jumătate.

Dar la sfârşitul anului 1639 sau la începutul lui 1640 e transferat la Zaragoza, capitala Aragonului, în calitate de confesor al viceregelui Francesco Maria Carafa, duce de Nocera, nobil italian aflat în slujba curţii spaniole, care îl ceruse anume pe el în mod foarte insistent. Viaţa în suita ducelui a fost pentru Graciân un prilej de a trăi direct istoria vie a ţării sale într-un moment de răscruce. În primul rând, îi e dat să facă experienţa curţii, însoţindu-l pe duce la Madrid în lunile aprilie şi mai 1640. Aflăm din scrisorile sale din 14 şi 28 aprilie şi 19 mai 1640, că a vizitat fastuosul palat de la Buen Retiro, construit de favoritul regelui, contele-duce de Olivares, ca şi casele altor mari seniori. Pe lângă relatări despre mobilierul, obiectele de artă şi picturile văzute, în scrisoarea din 28 aprilie i se plânge lui Lastanosa de aroganţa şi impoliteţea manifestate de slujitorii celor mari: „M-aş întoarce bucuros în odaia de studiu a doinniei-voastre; totul e înşelăciune, lume plină de trufie şi deşertăciune, încât li se pare că ' fără ci n-ar mai fi nici' oameni, nici lume. Eu nu prea sunt umil şi linguşitor, aşa că-i las în pace."[6]

Bilanţul vizitei la curte a fost decepţionant, a găsit aici o societate închisă, opacă la suferinţele şi nevoile ţării, dedată în întregime intrigilor şi loc predilect al prefăcătoriei, clevetirii şi lipsei de substanţă. Dar în acelaşi timp, curtea este şi teatrul celei mal decisive înfruntări dintre personalitate, dintre omul cu însuşiri maxime şi *vulgul* curtenilor moralmente amorfi, Curtea nu mai e, la Graciân, acea supremă şcoală de civilitate, acel

6 B. Graciân *Obras campletas,* ed. cit., p. 1124,

focar de bun-gust şi de ştiinţă din viziunea stilizată într-un sens re- ’iiascentist de un Castiglior. E, în *Il cortegiano,* ci o arie a dezumanizării, a grotescului moral, după cum vom vedea în *Criticon, o* reducţie potenţată a lumii stricate de intervenţia omului; vechea funcţie reprezentativă a curţii ca model şi esenţă a unei întregi societăţi se menţine, dar cu semn schimbat, ca model negativ, ca epitom al răului mundan şi cosmic. La toate acestea se adăuga şi reţinerea de natură teologică în faţa curţii văzute ca loc de pierzanie, inevitabilă la un om de formaţie ecleziastică. Ecuaţia stabilită de Hugo Friedrich[7]: „curtea – societate = lume” e astfel deosebit de complexă în concepţia lui Graciân care, nici el, nu este constant în aprehensiunile sale; spre sfârşitul părţii a III-a a *Criticouului* vom întâlni şi un model ideal de curte, văzută de astă dată ca „şcoală a persoanelor”, unde curtenii sunt cu adevărat profesori de înţelepciune şi de ştiinţă a vieţii. Nu trebuie să neglijăm, în constituirea acestei viziuni despre curte, nici eşecul personal suferit de Graciân care, cu tot succesul repurtat ca predicator cu ocazia unei a doua vizite la Madrid, în iulie 1G41, nu este reţinut aici. E poate mai mult frustrarea unui orgoliu de om conştient de capacităţile şi de superioritatea sa decât suferinţa unui ambiţios ratat. Oricum, aşteptările îi rămân neîmplinite şi destinul marginalităţii, cu avantajele şi dezavantajele lui, îl urmăreşte şi mai departe: e condamnat să observe curtea, cu alte cuvinte lumea, de pe tărâmul lui periferic şi să renunţe definitiv la eventualul privilegiu de a o contempla, dacă nu domina, dintr-un punct central. Poziţia sa marginală face însă posibilă dubla viziune asupra omului în opera lui Graciân: omul în societate, în lume, în sistemul de interrelaţii umane pe de o parte, şi, pe de alta, omul singur, cu întreaga taină a personalităţii sale conştient dobindite, omul autentic în definitiv, acel *hombre* se-*creto* căruia Îi închina o poezie Tudor Vianu, având în minte poate şi ecouri din Graciân, cu alte cuvinte omul reprezentativ.

versus omul lăuntric interpretativ. Sinteza lor este persoana, de care vom vorbi la locul potrivit.

7 Vezi Hugo Friedrich, eseu-postfaţă *(Zum Verständnis des IVerkes)* la *B. Graciân, Criticon oder liber die allgemeinen Laster des Menschen,* trad, de Hanns Studniczka, Rowohlt, Hamburg, 1957, pp. 217—218,

Funcţia de confesor al ducelui de Nocera îi prilejuieşte lui Graciân şi un spor de experienţă politică şi istorică directă. Ducele era un reprezentant tipic al unei categorii de militari şi oameni de stat deznaţionalizaţi, aflaţi în slujba falimentelor ambiţii universaliste ale monarhiei spaniole. Prezenţi în toate punctele fierbinţi ale vieţii politice europene, ei se vedeau adesea confruntaţi şi cu nu mai puţin dificilele probleme interne ale Spaniei, pe care le puteau privi cu mai multă detaşare şi obiectivitate. În vara anului 1640, ducele e numit viceregе al Navarrei, conducând operaţiile militare împotriva Cataloniei răsculate în urma „Războiului secerătorilor“ şi alături de care Franţa intervenise numaidecât, sprijinindu-i pe separatiştii catalani. Războiul avea să fie lung şi sângeros. În. Două scrisori adresate regelui, Nocera îi recomandase clemenţa faţă de răsculaţi şi o examinare atentă a doleanţelor lor, pentru a se evita extinderea conflictului şi intervenţia străină. Părerile sale nu numai că nu sunt ascultate, dar îl şi duc la pieire.

Din perioada convieţuirii cu ducele de Nocera se adânceşte probabil şi meditaţia politică şi socială a lui Graciân: dezastrele interne la care participase – şi va mai participa – şi pe care luciditatea ducelui le prevăzuse îi demonstrează inechivoc apusul grandoarei spaniole. Rolul Spaniei în lume era tot mai redus, în pofida nesfârşitelor războaie care secătuiau zadarnic forţele ţării (sau poate şi datorită lor: din cei o sută de ani ai secolului al XVil-lea, Spania a fost în stare de război optzeci!). Dezastrul economic, agravat de himerâsmul unei liote nesfârşite de reformatori, incapacitatea monarhiei de a mai polariza energiile naţiunii. Rolul nefast al favoriţilor coroanei, centralizarea abuzivă a administraţiei prefac Spania într-o victimă tot mai sigură a celorlalte puteri europene. Graciân va găsi una din cele mai plastice expresii ale acestei stări de lucruri: trecând Pirineii în

Franţa, cei doi eroi principali ai *Crittconului,* Critilo şi Andrenio, 11 intâlnesc pe primul francez, un „musiu” care numaidecât îi întreabă dacă a sosit „flota” cu transportul periodic de argint din

America. Cei doi îi răspund afirmativ, iar franţuzul începe să joace de bucurie, spre mirarea lor, care nu înţeleg de ce norocul Spaniei îl poate ferici pe un vrăjmaş, drept care-l întreabă: „— Dar ce-i foloseşte Franţei ca Spania să se îmbogăţească şi să-şi

sporească puterea?

— Auzi vorbă – zise musiul. Oare voi nu ştiţi că intr-un an când, dintr-o pricină oarecare, flota n-a sosit, niciunul dintre duşmanii lui n-a putut purta război împotriva Regelui Catolic? Şi acum, de curând, când s-a devaiori- zaţ oarecum argintul din Peru, oare nu s-au tulburat toţi suveranii Europei şi toate regatele lor odată cu dinşii? Ascultaţi-mă pe mine, spaniolii oferă flote de aur şi argint pentru setea Întregii lumi“ (II, 3).

li iulie 1641, după cum anticipam mai sus, Graclăn se află din nou la Madrid, unde în anul următor, în luna februarie, publică, în temeiul aprobării din 31 octombrie 1641, prima ediţie a importantului tratat de poetică barocă *Arte de ingenio, tratado de la agudeza (Arta minţii, tratai despre arguţie);* cartea dedicată prinţului Baltasar Carlos, e semnată tot Lorenzo Graclăn, dar e supusă, pare-se, de astă dată, unei discrete cenzuri indirecte a ordinului iezuit, întrucât aprobarea de tipărire e dată de un membru al ordinului, Juan Bautista Dâvila, profesor la colegiul din Madrid. După tipărirea cărţii, pe care rămăsese probabil s-o supravegheze, Graclăn părăseşte Madridul. În martie îl găsiin la Zaragoza, iar în septembrie la Tarragona, oraş în care participă la acţiunile de apărare împotriva asediului francez (nereuşit) din 22 august-14 septembrie 1643.

În 1644 e mutat la colegiul din Valencia, unde, pe lângă activitatea de predicator, preocuparea de căpetenie a lui Graclăn o constituie lectura şi arheologia.

În 1046 apare la Huesca *El* Discreta *(Omul de lume),* cel mai important tratat tipologic şi de morală practţcă al lui Graclăn până la *Oracolul manual.*

în perioada septembrie-noiembi’ie 1646, este ales, alături de alţi câţiva preoţi, să însoţească, în calitate de capelan, armata trimisă în ajutorul garnizoanei din Lerida, oraş asediat de francezi. Trupele spaniole, sub comanda marchizului de Leganes, alături de care se afla şi Pablo de Parada, îl învinq pe francezii conduşi de contele de Harcourt, „Invincibilul*, Acest eveniment face obiectul unei remarcabile scrisori a lui Graciân către un iezuit din Madrid – expediată la 24 noiembrie, la trei zile după victorie – şi care cuprinde o amănunţită descriere a operaţiilor militare, ateslând simţul practic şi patriotismul scriitorului pe care existenţa izolată l-a făcut parcă şi mai sensibil la viaţa dia jur. La sfârşitul luptei, spune Graciân, cu

bucuroasă mândrie nu lipsită de-o nuanţă de omenească vanitate, e proclamat unanim drept „părinte al victoriei*. În decembrie, acelaşi an, revine la Huesca, în colegiul iezuit din localitate, reluând şi legăturile zilnice cu Lastanosa şi cercul său.

Următorii doi ani, deşi total lipsiţi de ştiri directe despre Graciân, sunt extrem de bogaţi: în 1647 apare *Oracolul manual,* iar în 1648, a doua ediţie, practic o carte nouă, din *Arte de ingenio: Agudeza y arte de ingenio.*

În iunie 1651 apare prima parte a marelui roman alegoric *El Criticon,* capodopera scriitorului şi una din operele de referinţă ale literaturii universale. Fără a se şti de ce, Graciân renunţă de data asta la mecenatul lui Lastanosa, dedicând cartea „viteazului cavaler *don* Pablo de Parada*. Cartea apare, fără aprobarea ordinului, la Zaragoza, într-o tipografie a aceluiaşi Juan de Nogues. E semnată „Garda de Marlones", anagramă aproximativă a celor două nume ale scriitorului: Graciân Morales. Vălul pseudonimului este iluzoriu, adevăratul autor era cum nu se poate mai lesne identificabil, fie şi numai din dedicaţia către Pablo de Parada.

Odată cu numirea ca profesor de Scriptură la colegiul din Zaragoza, post foarte râvnit, care-i atrage numeroase inimiciţii şi atacuri, începe cea mai dificilă epocă din viaţa scriitorului; sănătatea, serios zdruncinată, îi e tot mai şubredă, impulsivitatea i se accentuează; efortul cerut de scrierea *Criticonului,* neplăcerile tot mai mari pe care i le pricinuieşte tipărirea ultimelor două părţi ale acestuia, lipsa atmosferei prietenoase şi stimulatoare din cercul lui Lastanosa îi slăbesc puterea de rezistenţă şi-l fac total vulnerabil la loviturile care-i vor zdruncina ultimii ani de viaţă. În 1652 se produce şi ruptura violentă a relaţiilor, până atunci de prietenie, cu canonicul Manuel Salinas y Lizana, văr al lui Lasta- nosa şi vechi participant la cercul acestuia, faţă de care Graciân îşi manifestase preţuirea incluzându-i în ediţia a doua din *Agudeza* traducerile din Marţial.

Într-o scrisoare din 13 aprilie 1652, pe care noul general al ordinului, Goswin Nickel, rigid şi sever, i-o trimite de la Roma lui Jacinto Pictuer, provincialul Aragonului, se spune: „Mi se aduce la cunoştinţă că părintele Baltasar Graciân a dat la iveală, suta nume străin şi fără încuviinţare, unele cărţi puţin serioase şi deloc potrivite eu profesiunea noastră, şi că în loc de a i se da

penitenţa meritată, a fost răsplătit, încredinţându-i-se catedra de Scriptură a colegiului din Zaragoza. Reverenţa voastră să cerceteze cu sirguinţă dacă aşa stau lucrurile şi, discutind în prealabil cu consilierii domniei voastre, dacă veţi constata că este vinovat, să i se dea penitenţa socotită pe măsura culpei... 41 Totuşi represaliile întârzie: mutarea pentru scurt timp la colegiul din Graus, târg la vreo 80 de km de Huesca, unde-l găsim în decembrie 1652, nu pare a fi avut un caracter punitiv.

Între timp continuă să lucreze la romanul său. Partea a doua şi-o publică în primăvara lui 1653 la tipografia lui Juan Nogues din Huesca. Cartea poartă titlul de *Judicioasă filosofie aulică în toamna virstei* bărbăteşti şi e semnată cu vechiul pseudonim, Lorenzo Graciân. Cenzura regală poartă semnătura lui Uztarroz, cronicarul aragonez, care făcuse front comun cu Salinas împotriva lui Graciân; deşi pozitiv, referatul său musteşte de-o iritare abia reprimată. Cartea e precedată şi de o caracterizare critică pur literară, semnată de un anume Josef Longo, licenţiat, text care, după opinia lui Arturo del Hoyo, pare a fi fost scris sub dictarea lui Graciân însuşi: „N-am întâlnit – scrie Longo – nicio virgulă străină purităţii catolice, nici politicii regale şi nici celei creştine". Dedicaţia către don Juan de Austria, fiul lui Filip al IV-lea, elogierea unui mare număr de personalităţi contemporane întreprinsă în carte voiau poate să fie un paravan contra numeroşilor răuvoitori. Dar această a doua parte conţine şi una din cele mai incisive satire ale lui Graciân, şi anume a moravurilor lumii bisericeşti (în critica intitulată *Pustia Hipocrindei),* de o virulenţă pamfletară greu de mascat. Nici cu acest prilej însă scriitorul nu e pedepsit. — ’

Atmosfera e tot mai apăsătoare în jurul lui Graciân începând din anul 1055. Ştim din câteva scrisori către Lastanosa că lucrează la parlea a treia şi ultima a *Criticonului, pe care* începuse probabil s-o serie încă din 1653. E convins că prin romanul său îşi va atrage furia „părinţilor vitregi" (*padrastros),* cum îi numeşte el pe unii iezuiţi care-l persecută şi care, fără îndoială, vor strâmba din nas încă de la titlul cărţii pe care nu-l înţeleg (scrisoare din 18 februarie); pe măsură ce scria, supunea aprecierii lui Lasla- nosa unele din critici (capitole), şi, printr-o scrisoare din 30 iulie îl ruga să i-o restituie pe cea trimisă, după ce o va fi citit, printr-o.. Persoană sigură". Pasajul este echivoc: în ce sens voia Graciân ca acea persoană să fie sigură? Să nu

piardă sau să nu deterioreze manuscrisul ori să păstreze taina şi să eludeze supravegherea sub care era ţinut scriitorul? „Dacă acesta din urmă îi era *gân- âul,* atitudinea lui este, fără putinţă de tăgadă, cea a unui rebel" {. Ai'luro del Hoyo). În primăvara acestui an, apare prima şi singura scriere a lui Graciân de factură teologică: *El Comulgatorio (îndreptarul de împărtăşanie),* semnată cu adevăratul său nume şi dedicată Elvirei Ponce de Leon, mare cameristă a reginei. Gradări începuse să lucreze la această carte încă din 1653 şi încă din acel an o supuse cenzurii ordinului iezuit, dar procesul de aprobare şi revizuire fusese extrem de lent. Şi nu era vorba decât de o carte religioasă, o culegere de meditaţii destinate pregătirii spirituale a celor ce urmau să primească taina împărtăşaniei. Aşa stând lucrurile, ne dăm seama că sustragerea de la aprobările ordinului a celorlalte cărţi a fost un act de prudenţă din partea lui Graciân, deoarece e greu de crezul că, cei puţin în cazul *Criticonului,* ar fi primit, *nil obstat* Prin laxismul şi cazu- ismul său, Graciân şi-a salvat cărţile, a salvat un capitol de primă importanţă din istoria literaturii spaniole şi universale Publi-

1 Arturo de Hoyo, *op. Cit-,* în' ed. Cât., p. CXCa, carea cărţii despre împărtăşanie nu-i uşurează câtuşi de puţin situaţia. Caracterizările ce i se fac în această perioadă sună astfel: „fngenium *bonum, judicium mediocri, prudentia nan multa*, *experientia rerum mediocris, complex io colerica,* meiancholica" („Intelect bun, judecată mijlocie, prudenţă nu multă, experienţă de viaţă mijlocie, temperament coleric, melancolic").

Anul J656, fără a lăsa vreo mărturie despre Graeiân, se presupune a fi anul în care termină partea a treia din *Criticau ul.* Cartea apare la sfârşitul lunii iunie la Madrid, în tipografia lui Pablo del Val, intitulată fiind în iarna *bătrâneţii.* Licenţa de imprimare a cenzurii regale fusese dată la 5 mai. O zi mai târziu îşi dă avizul şi cenzorul ecleziastic, *Jray* Esteban Sânchez din ordinul Predicatorilor, care apără pe larg „ortodoxia" celor douăsprezece critici, insistând asupra valorii morale a textului. Cartea e dedicată unui personaj obscur din lumea bisericească, Lo- renzo Frances de Urritigoyti, autorul nemaiapelind la un ocrotitor puternic şi influent, ci vrând, pare-se, să-şi asigure un sprijin de ordin practic în eventualitatea unui conflict iremediabil cu ordinul său. Scriitorul pare a fi sfăpinit de oboseală şi teamă, cuvântul către cititor e dominat de amărăciune: „Mărturisesc că

ar fi fost mai nimerit din parte-mi să nu mă fi apucat de acest op, dar nicidecum să nu-l fi dus la bun sfârşit". Presimţirea nenorocirilor avea să se adeverească de astă dată. Societatea lui Iisus trecea prin împrejurări foarte dificile. Atacurile împotriva ei se înmulţesc şi culminează cu celebrele *Scrisori provinciale* publicate de Blaise Pascal între 23 ianuarie 1653 şi 24 martie 1657. Pamflet strălucit, capodoperă de spirit şi de limbă franceză, deşi, ca orice pamflet, părtinitor şi excesiv caricaturizant, scrisorile lui Pascal atacă, în numele intransigenţei moralei şi spiritualităţii janseniste, spiritul acomodabil şi tolerant al iezuiţilor, ipocrizia şi imoralitatea acţiunii lor. Conducătorii ordinului, în faţa răsunetului extraordinar al scrisorilor, iau măsuri de disciplină internă excepţionale. Apariţia ultimei părţi a *Criticonuliu* coincide cu primirea circularei generalului Nickel din 12 mai 1G57, către toţi provincialii, prin care aceştia sunt. Avertizaţi împotriva doctrinei probabilismului şi laxismului excesiv, circulara pretânzând, de asemenea, din partea cenzorilor societăţii, o atenţie fără fisură. Graciân recidivează deci, îneălcându-şi legămintele de supunere şi ascultare, tocmai în aceste împrejurări care ameninţau însăşi existenţa ordinului. Dacă celelalte insubordonări îi fuseseră mai mult sau mai puţin trecute cu vederea, de data asta avea să fie pedepsit în mod exemplar. La începutul iernii, Piquer, conducătorul provinciei, fără a mai aştepta încuviinţarea generalului, îi face o mustrare publică lui Graciân în refectoriul colegiului, îl osândeşte la post cu pline şi apă şi-l înlătură de la catedră, ordonându-i să părăsească Zaragoza şi să plece la Graus. Într-o scrisoare din 16 martie, generalul Nickel se arată de acord cu penitenţa impusă Iul Graciân, cu înlăturarea de la catedră şi cu strămutarea la Graus, cerându-i însă lui Piquer să verifice cu toată grija temeinicia acuzaţiilor. Până atunci, spune el, „se cade să-l supravegheaţi îndeaproape, să-i controlaţi manile, să-i cercetaţi din când în când camera şi hârtiile şi să nu-i îngăduiţi să ţină nimic încuiat în ea, iar de-i veţi găsi cumva vreo hârtie sau scriere împotriva Societăţii sau împotriva conducerii ei […], să-l întemniţaţi şi să-l ţineţi închis până ce se va căi şi cuminţi, să nu-i îngăduiţi să aibă nici hârtie, nici pană, nici cerneală. Totuşi, în luna aprilie Graciân e mutat la colegiul din Tarazona, oraş tipic aragonez, la vreo 90 km nord-est de Zaragoza, în calitate de „admonâtor" şi consultant al rectorului,

deci oarecum reabilitat. Nemulţumit de noua situaţie şi considerând că fusese pedepsit pe nedrept, Graciân cere permisiunea de a trece în alt ordin monahal şi anume în cel al călugărilor cerşetori, dar cererea sa nu va primi niciun răspuns direct, Nickel recomandându-i în schimb lui Piquer, la 10 iunie, să-l ţină mai departe sub observaţie şi să-l convingă de justeţea pedepsei la care fusese supus. Se vede că sănătatea scriitorului era grav deteriorată, de vreme ce e sculit la cerere de a participa la congregaţia provinciei Ara- gonului, „fiind bolnav şi incapabil de drum". La sfârşitul lunii Iunie apare la Valencia un pamflet veninos şi meschin împotriva lui Graciân, intitulat *Critica de reţleccion y censura de las cen- suras. Fantasia apologetica y moral escrita por el dator Sancho*

Terzon y Mucla, profesor de Matemăticas en la villa de Alt ura, Obispado de Segobre (Critica prin risfrângere şi blamul blamurilor. Fantezie apologetică şi morală scrisă de doctorul S. T. Y M., profesor de matematici în târgul Aâtura, episcopatul Segobre). S-a crezut multă vreme că sub numele autorului se ascunde, prin- tr-o anagramă imperfectă, Lorenzo Matheu y Sanz, jurist valen- cian.

— Critica recentă consideră însă ca pamfletul a fost scris de un iezuit valencian, bun cunoscător al lui Graciân şi al cercului lui Lastanosa, şi anume un vechi coleg al lui Graciân, Paulo de Rajas. Graciân e acuzat că a publicat „hârtii atât de prost şlefuite" precum *Criticonul* şi că a insultat „naţii atât de generoase şi nobile" precum cea valenciană, răspuns, aşadar, la nu rarele aluzii satirice ale scriitorului la adresa locuitorilor acestei regiuni. Intr-o semialegorie plasată în succesiunea cronologică a acţiunii din *Criticonul,* Graciân *alias* Critilo e înfăţişat din momentul în care, alungat de pe Insula nemuririi, unde ajunsese în chip fraudulos, se întoarce pe pământ şi porneşte în căutarea adevăratului merit; la Salamanca e supus judecăţii unui tribunal ad-hoc, alcătuit din jurişti, literaţi şi teologi, care-i condamnă opera pe temeiul imperfecţiunilor ei, acuzaţia cea mai gravă fiind că nu l-a iniţiat pe Andrenio în învăţătura religiei creştine catolice şi că nicăieri în drumul celor doi pelerini ai lumii nu se află vreo biserică unde să o fi putut deprinde. Graciân însuşi este descris în mod răuvoitor cu propriile-i cuvinte desprinse din portretul făcut de el lui Momos *(Criticonul,* II, 11). Peste câteva luni, la G decembrie 1658,

Baltasar Graciân moare în colegiul din Tara- zona. Un portret al său, pictat probabil cu câteva luni înaintea morţii, a. Stat o vreme în claustrul colegiului din Calatayud*;* îl însoţea o elogioasă inscripţie latinească, în care se enumerau marile merite ale decedatului şi se exprima convingerea că părintele Paltasar Graciân, „deşi stins, va străluci veşnic".

Evenimentul central al atât de fructuoasei şederi la Huesca este publicarea primei cărţi a lui Graciân, În 1637, cu sprijinul direct al lui Lastanosa, în tipografia lui Juan Nogues, apare micul tratat *El heroe (Eroul),* dedicat, în manuscris, lui Filip al iV-lea, iar în primă ediţie lui Lastanosa. „Eroul-1 lui Graciân e prima întrupare a omului idea] aşa cum îl concepea el şi cum avea să-l aprofundeze şi în alte ipostaze *(el discreta, persana).* Dedica!,] unui rege, cartea schiţează implicit figura unui monarh ca loc geometric al tuturor calităţilor excepţionale, dar nu moralismul politic, în sensul lui Machiavelli, e preocuparea de căpetenie a lui Graciân în acest opuscul, ci edificarea unei individualităţi exemplare, în care scop schimbă semnul principiilor renascentiste sintetizate de Machiavelli şi dezvoltă, după cum spune el însuşi în cuvântul către cititor „, nu o politică şi nicio ec*onomie,* ci o raţiune de stat a ta însuţi (u*na razon de Tesiado de li mismo), o* busolă care să conducă la excelare, o artă de a fi ilustru cu câteva reguli de înţelepciune1*. Renunţarea la dedicaţia către regele Filip al IV-lea pare deci a semnifica o deplasare conştientă de accent, Er*oul n*efiind numai un manual al „regelui natural11, ci un mănunchi de precepte pentru aspirantul la măreţia individuală. Este o „carte pitică" ce urmăreşte să formeze un „bărbat uriaş", vrând să plăsmuiască din „fraze scurte, fapte nemuritoare11: e de mai mare folos, ni se spune, să fii rege prin propriile tale însuşiri excepţionale, decât numai prin naştere. Acestui erou îi e destinată, aşadar, cărticica de debut a lui Graciân, iar scurtimea ei materială e justificată, printre altele, prin calitatea de „e*spejo manual"* („oglindă de mină"), uşor manevrabilă şi lesne de purtat de către cei interesaţi, aşa cum va fi şi Or*acolul „manual". E*roul lui Graciân nu este prin urmare un militar glorios şi niciun semizeu în accepţia antică, nu este un călăuzitor spiritual, în sensul dat acestui concept de Cariyle, şi niciun supraom nietzschean. C'l prototipul omului individual1 care se ridică prin meritele proprii şi printr-o însumare de desăvârşiri (pr*imoras), a* căror

enumerare şi analiză face obiectul celor douăzeci de capitole, intitulate, ia spirit baroc, tot pr*imores, a*le micului tratat. Eroul gracianesc e

'Cf. Adolphe Coster, *„Hallunar Graciân*", în *Revue Hispanicjue,* Bordeaux, 1913, p. 450; Ludvvig Pfandl, *op cât.,* p. 605; Juan Luis Alborg, *H ist oria de la literatura espanola*, Gredos, Madrid, 1967, voi. II, p 852—353.

dator în primul rând să-şi cultive prudenta, să nu-şi lase descoperite limitele capacităţilor fincomprensibilidades de *caudal);* trebuie să-şi „disimuleze11 sau să-şi „îneifreze voinţa", să stăpânească deci arta tăcerii oportune, să aibă minte ascuţită, gust educat şi sigur, să fie generos şi drept, viteaz şi cucernic, să-şi cunoască exact puterile şi să nu întreprindă nimic deasupra lor, să aibă graţie, farmec, autoritate firească asupra celorlalţi, să evite orice afectare, să făptuiască fără greş, dar să-şi întreţină şi câte un mic defect care să distragă atenţia competitorilor de la principala direcţie a acţiunilor sale. Exigenţele maxime sunt însă legate de intelect şi de voinţă, concepte pe care Graciân le preia în sensul lor scolastic tomist, ca facultăţi particulare ale sufletului omenesc, laicizindu-le în sensul unei tipologii a omului de stat baroc, aplicând „o schemă şi o doctrină permanentă sau perenă în sens catolic, unei lumi vii, neliniştite, în criză11, arată Arturo del Hoyo, care vede aici şi principalul titlu de originalitate al *Eroului*[8]*.* Succesul cărţii lui Graciân în epocă e notabil. Chiar în 1639 apare o a doua ediţie, iar în 1640, cu prilejul primei sale vizite la Madrid, autorului îi.. E dată satisfacţia de a-şi vedea opera printre cărţile regelui care o şi citează elogios.:

Cea de-a doua carte a scriitorului apare în 1640: *El Politico don Fernando el Catolico (Politicul don Fernando Catolicul).* Această primă ediţie a fost considerată ca pierdută până în 1958, când eruditul Eugenio Asensio regăseşte şi achiziţionează unicul exemplar supravieţuitor. Din datele publicate de el rezultă că noul opuscul a fost tipărit la Zaragoza, unde Graciân se afla împreună cu ducele de Nocera, căruia de altfel îi şi este dedicată. Scrierea. Doar ediţia a doua, apărută în. 1646, e tipărită la Huesca de acelaşi Juan Nogues şi sub îngrijirea lui Lastanosa. Ambele ediţii sunt semnate Lorenzo Graciân. De data asta nu mai avem de-a face cu un tratat tipologic, ca *Eroul,* ci cu

8 Arturo del Hoyo, *op. cit,* în ed. cit., p. CXXXV

un discurs, conceput ca pentru a fi citit în faţa unei adunări, despre un personaj istoric concret, biografia lui constituind trupul scrierii, iar faptele şi operele, adică „politica", sufletul acesteia. „Opun im rege tuturor celor trecuţi; propun un rege tuturor celor viitori: *don* Fernando Catolicul, acel mare maestru al artei de a domni, oracolul suprem al raţiunii de stat". Pe scheletul unei biografii exemplare, Graciân edifică o construcţie teoretică, un tratat de filosofie politică ce dobândeşte, prin apariţia sa tocmai într-o epocă de gravă decadenţă şi derută internă, şi o semnificaţie de manifest, de reamintire a unui model de conducere care a făcut gloria Spaniei. O impresionantă erudiţie istorică (Botero, Paolo Giovio, Sedeno, Guevara, Suetonius, Tacit, Pliniu cel Tânăr, Ammianus Marcellinus. Ca principale referinţe) e folosită în scopul exaltării paradigmatice a monarhului spaniol, printr-o hispanizare şi catolicizare tacit polemică a raţiunii de stat machiavellice. Arhitectura discursului e de o artificiozitate barocă foarte complexă, destul de răspândită în epocă, şi descinzând dintr-o mai veche schemă cvintuplă (credinţa, prudenţa, dreptatea, curajul şi cumpătarea) a virtuţilor necesare unui suveran ideal, devenită ulterior schema structurală tipică a majorităţii compunerilor aretelogice din epoca barocului.

El Discreio {Omul de *lume),* rod al deplinei maturităţi a scriitorului, apare tot la Iluesca în 1645 sub vechea semnătură de Lorenzo Graciân, şi această carte eludând aprobarea ordinului iezuit. Deşi nici până atunci identitatea veritabilă a autorului nu mai era un secret şi pseudonimul nu mai putea înşela pe nimeni, – un sonet acrostih al canonicului Manuel de Salinas, prieten cu Graciân la această dată şi membru al cercului lastanosâan (era de altfel chiar văr eu Lastanosa) împrăştie şi ultimul echivoc, dezvăluindu-l pe adevăratul autor. Cartea era dedicată principelui Baltasar Carlos, dar, potrivit unei practici curente în epocă, dedicaţia era semnată de Lastanosa, nu de autor. O succesiune de douăzeci şi cinci de capitole, numite *realces,* adică *reliefuri., înnobilări,* formează osatura unul tratat tipologic despre omul înzestrat cu puterea de a discerne *(discretul < discernere; vir discretul e o* noţiune apărută în latina medievală)[9], de a cumpăni şi alege comportarea optimă într-o

9 E. R. Curtius, *Literatura europeană şi Evul Mediu latin,* trad de A. Annbruster, Bucureşti, 1370, p. 341 n. 4.

împrejurare socială dată, tip uman înrudit cu francezul *honnete homme,* codificat în Franţa de INicolas Faret *(VHonneste-homme,* 1630), consultat de Graciân[10]. Dedicat unui principe, aşa cum *Eroul* fusese iniţial închinat unui rege, El *discreta* e conceput în principiu tot ca operă de pedagogie aulică destinată conducătorilor de naţiuni; ca şi primul tratat însă, ba chiar în mai mare măsură, *Omul de lume* propune un model cu o mult mai largă aplicabilitate, învăţându-l „pe om să fie desăvârşit în totul". Însuşirile omului de lume nu diferă foarte mult de cele ale eroului, alta fiind în schimb axa în jurul căreia gravitează: dacă în cazul eroului aveam de-a face cu binomul intelect – voinţă, în cazul omului de lume perechea de calităţi fundamentale este *genio – ingenio.* Definirea acestor concepte face obiectul primului capitol din tratat, deşi nu putem spune că distincţiile stabilite de Graciân sunt foarte tranşante. În mare, *genio* se referă la trăsăturile înnăscute ale personalităţii, la „condiţiile naturale", el „naşte dintr-o natură sublimă", spune Graciân, este o înclinaţie caracterologică, spre bine sau spre rău. Ingenio (lat. *Ingenium)* ţine, după cum precizează autorul, de sfera intelectului *(entendimiento)* şi presupune *„valentin del enten-*der", adică îndrăzneală, curaj al înţelegerii, depăşind cu alte cuvinte sfera propriu-zisă a intelectului prin capacitatea de iniţiativă imprevizibilă şi surprinzătoare, ceea ce-l apropie şi de sfera inventivităţii *(inventio).* Sebastiân de Covarrubias, în *Tesoro de la lengua castellana (Tezaurul limbii spaniole),* dicţionar frecvent folosit de Graciân,. Defineşte *ingenio* ca „forţă naturală a intelectului, care cercetează ceea ce, prin raţiune şi exprimare *(dis- cursa),* se poate cuprinde în. Toate genurile de ştiinţe, discipline, arte liberale şi mecanice, subtilităţi, invenţii şi trucaje *(enganosf,* pentru ca L. A, Muratori *(Della perfetta poesia italiana,* II, 1) să vadă în el „acea virtute şi forţă activă cu ajutorul căreia inte- fectul adună, uneşte şi regăseşte asemănările, relaţiile şi raţiunile lucrurilor[1112], 1. Este vorba prin urmare de o facultate situată la jumătate de drum între intelect şi imaginaţie, al cărei instrument este *agudeza* (poanta,

10 Vezi Charles V. Aubrun, Graciân *contre Faret,* în *Homenaje a Graciân,* Zaragoza, Institucion „Fernando ol Catolico", pp. 7—26 ; *idem,* recenzie Ia Mărie Carmen Biondo, *Graciân et „l'Honneste- hommeu de Faret,* în *Bulletin Hispanigue,* LX, 3, 1958, pp. 394— 397.

11 Vezi Arturo del Hoyo, op. *cit.,* ed. cit., p. CXLV1I. Tot din Hoyo am preluat citatele din Covarrubias şi Muratori, *ibidem,* p. 80 a, nota 1. Vezi şi Curtius, *op cit.,* pp. 339 urm.

12 cu *minte,* vocabulă care în românește oferă o ambiguitate seman

agerimea spiritului sau, cum ne-am propus să o echivalăm, întâlnindu-ne apoi şi cu opinia lui Adrian Marinos, *arguţie)* şi ale cărei operaţii pot fi descrise, inventariate şi integrate unui sistem estetic coerent şi, după cum se vede, lesne corelatul, prin chiar conceptele sale fundamentale, eu sistemul etic al lui Graclăn, investigaţiile sale în aceste două domenii afiându-se într-un raport de convergenţă şi îndreptându-se către momentul de sinteză pe care-l va reprezenta marele său roman *Criticonul.* Ţinta sistemului etic gracianesc este trezirea subiectului la adevărata cunoaştere, sfărimarea iluziei, eî *desengano,* dezamăgirea înţeleasă ca virtute activă. Arta, pe de altă parte, în accepţia sa pozitivă, corectează natura, introduce artificiul ca semn dignitativ al prezenţei umane, *agudeza* fiind prin excelenţă instrumentul acestei iluzionări conştiente şi necesare; dar tot artă înseamnă la cugetătorii baroci în general şi la Graclăn în special, şi artificiu negativ, vicleşug, activitate corupătoare şi amăgitoare, pe care tot mintea ingenioasă a prudentului, acelaşi *ingenio* de care vorbeam, ştie să o contracareze, sfărâmându-i falsele aparenţe, *desenganando,* dezamăgind, demistificând, dacă e să întrebuinţăm un termen modern[13]. Tensiuni similare propun, printr-o simplă răsturnare perspectivică, universuri antagonice. Universul însuşi al gândirii lui Graclăn se împlineşte astfel, într-o vocaţie a unităţii, din împăcarea contrariilor printr-o subtilă substructură de mecanisme reversibile şi basculante. Revenind la *discreto,* pe lângă cele două daruri axiale, *fire* şi *minte.,* cum ar suna râe în traducerea noastră, omul de lume trebuie să-şi cultive autoritatea în voibire şi-n acţiune, apoi răbdarea şi generozitatea, statornicia în tot ce e bun, dar, neapărat, şi *la prolelăacl,* proteismul, adică diversitatea de reacţie, adaptabilitatea la situaţii, care-i permite să se comporte cu o plăcută varietate în gusturi şi în activităţi. Omul de lume, „discretul", este un bărbat matur de o cumpănită gravitate, semn al maximei substanţe personale, dar şi cu un grăunte de haz *(un gr ano de donosura),* care stăpâneşte ştiinţa alegerii, bizuindu-se fie pe gustul propriu, dacă e sigur pe el, fie pe al celorlalţi, dacă a constatat că este autorizat; va avea grijă să evite „universalismul", va fi rezervat, ştiind să se retragă oricând fără pierderi, dar şi fără a reteza punţile. Va fi prompt în

13 tică l'oarte apropiată de conotaţiile termenului spaniol.

fapte şi în spuse, stăpân pe sine, evitând izbucnirile umorale. Va trăi în acord cu timpul său, nu se va face remarcat prin nicio bizarerie sau singularitate extravaganta. Simţul armoniei şi al dispoziţiei îl va ajuta să acorde locul cuvenit fiecărui lucru, sigur pe judecata şi cunoştinţele sale. Va fi cu adevărat activ, făcând treabă, iar nu aflindu-se doar în treabă *(hazanosidad,* nu *haza-■iieria)* şi lăudându-se. Inteligenţa îi va fi însoţită de aplicaţie, de stăruinţă, una fără alta fiind inoperante. Într-o lume plină de curse şi amăgiri, prudenţa este o virtute de maximă importanţă şi ea este izvorul cel mai sigur al mulţumirii. Pentru a-şi pune în valoare toate aceste însuşiri are nevoie de integritate, liant al tuturor înzestrărilor, „soare al lor", şi, în egală măsură de „ştiinţa ostentaţiei", adică ştiinţa de a se pune în valoare, de a şi părea ceea ce este, pe de o parte, şi de „formă", de „manieră" *(moda),* pe de alta, deci de ştiinţa de a prezenta lucrurile sub o lumină favorabilă, aurindu-şi şi îndulcindu-şi acţiunile. Ca încununare, ultimul *realce* al *Omului de lume* prezintă o viziune globală asupra vieţii exemplare a unui înţelept, care anticipă schema viitorului său roman alegoric: primăvara copilăriei, vara fierbinte a adolescenţei, toamna maturităţii şi iarna bălrâneţii. Tn prima parte a vieţii, înţeleptul va conversa cu morţii (lectură); în cea de-a doua, cu cei vii (călătoriile), iar în a treia şi ultima parte, cu el însuşi (meditaţia, filosofia ca „pregătire peniru moarte"). Opera în sine e destul de eterogenă, soluţiile literare sunt foarte diverse, sugennd parcă, prin varietatea lor, o pregătire pentru marca operă care se maturiza lent în spiritul scriitorului, ţfoate capitolele poartă subtitluri ■ „elogiu',[14] „discurs academic", „critică" (termen pe care Cr*iticonul îl* va şi generaliza ca substitut pentru „capilor*), „satiră", „scrisoare", „problemă", „satiricon", „alegoric**, „fabulă", „panegiric" etc. Şi sunt dezvoltate în spiritul acestor genuri, asemeni unor compoziţii de sine stătătoare destinate lecturii într-un salon precum cel al lui Lastanosa: „Omul de lume va ajunge astfel să fie o versiune mai umană a Curteanului renascentist, adaptată veacului său. Curtea s-a redus la un Salon, iar Omul de lume va trebui să întrunească toate condiţiile necesare pentru a se

14 E, Correa Calderdn, *Baltasar Graeiân. Su vida y su obra,* segunda edicidn aumeotada, Gredos, Madrid, 1970, p. 170. Despre *„discreto"* si *discreeion* în ansamblul operei lui Graeiân, vezi excelenta carte a lui Klaus Hcger, *Baltasar Gradări, Estilo lingilis- tico y doctrina de valores. Estudio sobre la aetitud litcraria del conceptismo.* Catedra Graeiân, Institucion „Eernando el Catolico", Zaragoza, 19(50, pp. 145—171.

mişca în el cu dezinvoltură şi succes" t Cartea lui Graeiân abundă şi în aluzii la gravele împrejurări prin care trecea Spania precum şi la soarta tristă a ducelui de Nocera. Chiar în anul apariţiei Om*ului de lume, s*criitorului îi e dat să facă, după cum am văzut, şi experienţa dură a războiului.

În martie (?) 1(548, publică tot la Huesca, în tiparniţa lui Juan Nogues, *Agudeza y arte de ingenio, en que se explicări iodgs los modos y diferencias de conceptos (Argiiţia ţi arta minţit, în rare se explică toate tipurile şi felurile de conceptеJ.* Prima ediţie apăruse la Madrid, 1(542. Era a treia carte a lui Graeiân. Continuă să lucreze la ea şi o reeditează sub o formă considerabil amplificată. Şi restructurată – caz unic în cariera sa. Pe lângă schimbarea de Uliu, în cel nou punindu-se accentul pe *agudeza,* care devine noţiune centrală, opera c divizată în două secţiuni, sporindu-i-se şi numărul de capitole, prima despre agudeza *suelta* (arguţâa liberă), a doua despre *agudeza compuesta* (arguţia compusă). Exemplele se înmulţesc, tratatul este acum şi o adevărată antologie a poeziei baroee din toate timpurile, adevărat „muzeu viu" de poezie al unui cititor pasionat; în plus, citatelor din Marţial le sunt adăugate versiuni spaniole semnate de canonicul Salinas, încă prieten cu Graciân, act convenţional pe care scriitorul îl va regreta mai târzlu.

Ca tip de cercetare, cartea nu era izolată. Prima ediţie fusese îndeaproape precedată de un tratat similar, deşi de orientare anti- conceptistă, atacând *acntezza*, şi anume *Delle acutezze,* 1639, a italianului Matteo Peilegrini, pe care Lastanosa, în prologul său la *Omul de lume* (1646), îl acuzase de plagiat după Graciân, în ciuda indiscutabilei anterioriţăţi a cărţii lui Peilegrini; oricum, nici din partea lui Graciân nu s-a putut constata vreun împrumut sau utilizare literală a acestui tratat, alături de care poate fi totuşi situat în contextul mai general al teoretizărilor despre con- ceplism (it. *Concettismo),* care cunoşteau o mare vogă în Italia>. Mare parte din acestea însă, pe lângă sursele clasice comune, pot fi puse în legătură şi cu importanta acţiune a învăţământlului iezuit care, pornind de la necesitatea captivării prin mijloace sensibile a auditoriului, dă o mare pondere ornamentului verbal şi sistemelor de persuasiune prin cuvânt şi dezvoltă un program minuţios de studii retorice şi poetice, cu loc bine stabilit în programa analitică *(ratio studiorum)* a colegiilor iezuite. Oratoria barocă va ajunge la excese pe care

însăşi Societatea le cenzurează, fără a mai vorbi de criticâle venind din partea oamenilor de litere contemporani, printre care Graciân nu e cel din urmă, dar înrâurirea acestor studii asupra literaturii şi criticii literare a vremii, în generai, ca şi asupra lui Graciân, în special, e un fapt dovedit[1516]. Baza acestor studii era clasică, modelul propus fiind Cicero, «nas *Cicero!,* iar preceptele teoretice erau extrase din Aristoţel şi Quintilian. S-a afirmat că exacerbarea teoriei metaforei din cartea a HI-a a *Retoricii* Stagiritului, prin reducerea la ■*rbitrar a „relaţiei dintre lucruri" reprezentată de metaforă, este una din sursele formelor baroce *. Ca manuale, se foloseau *Retorica* lui Cipriano *(De arte rhe lorica libri tres,* 1561), care înlocuise mai vechiul manual al lui Antonio de Nebrija, *De artis rhetoricae,* iar în materie de poetică, Hora tiu şi tratatul de obedienţă horaţiană al lui Pontanus (Jacob Spanmiiller), *Institutiones poeticae*, 1594.

Cartea lui Graclăn apărea în toiul dezbaterii dintre cultism (sau culteranism) şi conceptism. S-a discutat mult dacă există o deosebire de esenţă între cele două direcţii sau dacă nu cumva e vorba doar de acelaşi fenomen denumit cultism sau culteranism în cazul poeziei (ilustrat de Găngora) şi conceptism în cazul prozei (ilustrat de Quevedo sau Graclăn). În mod tradiţional, cul- tismul e atribuit mai ales poeziei şi căutărilor ei formale, el implicând o abundenţă de figuri şi un efort de îmbogăţire a lexicului eu ajutorul latinismelor sau neologismelor, şi a sintaxei, cu ajutorul construcţiilor latineşti; conceptismul foloseşte în general vocabularul comun, dar cultivă conceptele, jocurile de idei strălucitoare, forma sentenţioasă, concizia şi chiar laconismul oracular, folosind în acest scop figurile retorice. Otis H. Green defineşte foarte plastic aceste căutări: „ «con cep tistul» îşi supraîncarcă vocabulele cu semnificaţie – sau semnificaţii – pe când cultera- nistul sau gongoricul îşi supraîncarcă versurile cu imagini sau figuri" 3, separaţia nefiind însă deloc etanşă: cultivarea conceptului este principiul unificator şi sincronizant cu mişcarea manieristă de amploare europeană (manierismul italian, preţiozitatea franceză, euphuismul şi poezia metafizică engleză). „Conceptul, spune O.

---

15 Vezi Benedetto Croce, *I tratlatisti italiani del „concettismo" c Valtasar Graciân*, Napoli, 1899, reluat în *Problemi di estetica,*

16 Miguel Batllori, *La Barroquizacion de la Ratio studiorum en las obras y en la mente ăe Graciân* şi *Graciân y la retorica ba- rroca en Espana,* în op. cit.

H. Green, este o figură literară complexă care stabileşte noi relaţii secunde între termeni ce se aflau deja într-o preaia-

—

[1]G. M. Tagliaube, *Retorica aristotelica e barroco,* în *Retorica e barroco, Atti del III Congresso* di *Studi Umanistici,* Fratelli Bocea, ed. Roma, 1955, pp. 119—195, *apud* Arturo del Hoyo, op. Cit-, în ed xit., p. CLXVa, nota 3.

[2]Otis H. Green, Espana *y la tradicion occidental. El espiritu c. Astellana en la literatura ăesde „El Cid" hasta Calderdn,* version espî>nola de C. Sânchez Gâl, Madrid, Gredos. 1969. 4 voi., vel. IV, p. 253.

bilă conexiune mutuală. Când inteligenţa Iraţi'duecv, *am* zice noi. N. N.] caută sa simplifice, ea ar prefera poate să izoleze aceste relaţii diverse, dar în conceptism n-o poate face. Mintea trebuie să capteze instantaneu ambele relaţii şi să le armonizeze în intuiţia unei realităţi simple şi superioare amândurora."[17] Graelăn *şţ-* situează pe o poziţie de mijloc în aceste dispute. „ConceptismuJ lui Graelăn nu este doctrinar. El ştie să distingă şi să aprecieze calităţi şi forme stilistice opuse"[18], după cum declară el însuşi: „Trecând la stiluri, în frumoasa-le varietate, două sunt cele capitale: după esenţa lor, preaplin unul şi concis celălalt; asiatic şi laconic, după tradiţie. Ar fi greşit să osândim pe unul dintre ele, deo'arece îşi au fiecare desăvârşirea şi prilejul lor"[19]. La fel, stilul „natural'1 şi cel „artificial" sau ornat au fiecare în parte merite şi justificări, deşi Graelăn pare a-l prefera pe cel ornai în sens conceptist: „În retorică există ornamente pentru cuvinte, într-adevăr, dar mai însemnate sunt cele pentru sens, şi anume tropii sau figurile de vorbire"[20], cu precizarea că „Argiiţia se foloseşte de tropii şi figurile retorice ca de nişte instrumente pentru a-şi exprima în mod cult conceptele; ele se mărginesc însă a fi temeiuri materiale ale subtilităţii şi, cel mult, podoabe ale cugetării" [21]– Graelăn însuşi parcurge ca scriitor toate aceste experienţe stilistice, sintetâzându-le în *Criticonul.* Dacă după câţiva ani, în prefaţa primei părţi a romanului său, el îşi va minimaliza cartea

17 *Ibidem,* p. 253, Vezi şi pp. 310—312 din acelaşi voi.

18 Curtius, op. *cil.* p. 346.

19[8] *Agudeza,* disc. LXI, *Obras completas* ed. Hoyo, p- 510 b.

20 *Ibidem* p. 507 a.

21 *Ibidem*Ai *lector,* p. 235 b.

despre argiâţie prin afirmaţia că este „mai subtilă decât utilă”, aceasta nu poate semnifica decât o detaşare de modalitate, discursiv-teoretizantă, nicidecum de miezul dens a] meditaţiei care structurează tratatul, şi care, dintr-o necesitate de reculegere lăuntrică, se ascunde de acum înainte în lupta solitară cu verbul, cu orizonturile lui semantice contradictorii, unificate în peregrinarea inteligenţei. Posteritatea a neglijat însă aproape total această carte, în străinătate n-a circulat decât sub forma unei prelucrări italiene a lui Emmanuele Tesauro, care s-a bucurat, e drept, de succes în a doua jumătate a veacului al XVII-lea. A fost privită apoi ca o simplă ciudăţenie, împărtăşind soarta mai tuturor producţiilor literaturii şi esteticii baroce, pe care abia secolul nostru *a* început să le recupereze cu adevărat. Mult timp a derutat factura neobişnuită a tratatului, care nu este nicio poetică, nicio retorică în sens clasic. E. R. Curtius a înţeles printre primii marea noutate a cărţii lui Graciân, surprinzând îutr-o analiză strălucită demersul estetic inedit şi totodată tocul lui în tradiţia latinităţii occidentale. „Originalitatea lui Graciân constă tocmai în aceea că este primul şi singurul care declară insuficient sistemul retoricii antice, completându-l cu o disciplină nouă pentru care pretinde o valabilitate sistematică” b Anticii, spune Graciân, au stabilit regulile silogismului şi au definit figurile retorice, dar au neglijat „agerimea minţii” *(agudeza).* Pentru noua sensibilitate a epocii era nevoie de-o nouă estetică, al cărei sistem, funcţionând prin intermediul arguţiei, Graciân îl întemeiază pe noţiunea de c*oncepto* (lat. *Conceptus,* cu sens stabilit în latina medievală): „Ceea ce este pentru ochi frumuseţea, iar pentru urechi consonanţa, e conceptul (sau, în terminologia lui Curtius, jocul de idei) pentru intelect” 2. Artificiul ideatic al conceptului „constă, aşadar, într-o măiastră, concordanţă, într-o corelaţie armonică între două sau trei cognoscibile extreme, exprimată printr-un act al intelectului” 3 sau, mai simplu spus, conceptul „este un act al intelectului care exprimă corespondenţa dintre obiecte. Consonanţa sau corelaţia meşteşugită însăşi astfel exprimată este subtilitatea obiec- livă“4. Exemplele cu care Graciân îşi fundamentează teoria, arată Curtius, sunt culese din autori antici şi moderni, selectaţi pe baza a două „ «experienţe» literare” cruciale: Marţial şi Gongora. Manierismul poeziei latine târzii şi literatura sacră (Ambrozie şi Au- gustin), ca şi retorica biblică, sunt receptate ca

un corp unitar.

1 Curtius, *op. Cât.,* p. 342.

— *Agudeza,* disc. II, p. 230a 9 *Ibidem,* p. 241 b.

— *Ibidem,* p. 242 a- xxxrr

Secolul de aur spaniol, fiind, [lupă Curtius, o continuare solidară a Evului Mediu latin *. Preferinţele lui Graclăn merg către *agudeza suelta,* ale cărei forme „se înalţă asemenea unor rachete de artificii. Dar el ştie să găsească aplicaţii ale agerimi! şi în epopee şi în roman... ca şi în complicaţiile intrigii dramatice...“ a. Intelectualismul lui Graclăn şi al Secolului de aur este cel puţin la ni- jelul raţionalismului lui Boileau şi, în orice caz, mult mai apropiat de sensibilitatea modernă. „Graclăn a dat o «sumă»- de *agu- deza.* A fost un fapt naţional. Tradiţia spaniolă de la Marţial până la Gongora a fost încadrată într-un context universal. [...] Cine îndrăgeşte originalitatea exuberantă a Spaniei va şti s-o admire şi la Graclăn.” Dar marea însemnătate a tratatului gracianesc ni se pare că se mai poate întemeia şi pe cel puţin alte două considerente: în primul rând pe faptul că întreprinde o cercetare intrinsecă a faptului literar, ceea ce face din el un precursor al. Stilisticii moderne, cu menţiunea că mecanismul stilului, în viziunea lui, este solidar şi cu sistemul etic şi filosofic al autorului. Un concept de bază ca *ingenio* face posibilă integrarea acestor sisteme într-o imagine unitară a omului ca fiinţă deopotrivă intelectuală şi sensibilă, toate operaţiile spiritului găsindu-şi izvorul comun, iar „demnitatea spiritului”, de care vorbeşte Curtiusfiind nu numai păstrată, dar şi fundamentată. În al doilea rând, tratatul despre arguţie a lui Graclăn este, credem, cel mai impunător efort postmedieval în domeniul a ceea ce se va numi critică de scriitor (sau „de artist” cum îi va spune Thibaudet), aşa cum în epoca noastră vom găsi la un T. S. Eliot sau la un Valery, după ce, în secolul trecut, fusese ilustrată de un Co- leridge sau un Victor Hugo. E, în orice caz, singurul scriitor spaniol-de anvergură universală din vremea sa care meditează în mod atât de sistematic asupra literaturii ca mod de existenţă spirituală. Viziunea gravă care-i structurează opera îşi află o explicaţie şi în

consecvenţa acestei meditaţii[2223].

Doua sunt însă operele cărora Graciân le datorează faima sa universală: *Oracolul manual* şi *Criticonul.* Îndeosebi *Oracolul* a început să exercite o importantă influenţă asupra moralisticii europene curând după apariţia sa. În Franţa, unde producţia literară iberică-era urmărită foarte atent în secolul al XVII-lea, ecourile aforismelor lui Graciân pot fi detectate în opere atât de diverse precum cele ale doamnei de Sabie, a lui La lâoehefoucauld sau La Bruyere. Tălmăcirea lui Amelot de la Houssaie, apărută în 1584, va sta la baza majorităţii celorlalte versiuni în limbi europene până în secolul al XIX-îea. Prima ediţie[24] a *Oracolului manual,* intitulată *Orăculo manual y arte de pnulencia sacada de los aforismos que se discurren en las obras de Lorenzo Graciân,* apare în 1647, în timpul celei de-a doua şederi la Huesca, în tipografia lui Juan Nogues. Era a cincea carte a lui Graciân, după *Omul de lume,* şi avea să reprezinte o primă operă de sinteză globală în cariera lui Graciân: va însuma atât rezultatele scrierilor sale tipologice cât şi pe cele ale tralatuiui despre urgii ţie, prudenţa, ca şi mintea *(ingenioj,* devenind acum o artă. După cum spuneam, cartea se publică sub pseudonim şi tot fără aprobarea ordinului iezuit. E precedată de o dedicaţie către Luâs Men- dez de 1-Iaro, semnată de însuşi Lastanosa, şi de un cuvint către cititor, dar prezentat ca şi cum i s-ar datora tot generosului magnat. De aici şi îndelungata convingere a criticii, cum că *Oracolul* nu ar fi opera lui Graciân, ci doar o antologie de fragmente din operele sale alcătuită de Lastanosa, care i-ar fi dat şi titlul, poate mai puţin gracianesc, intr-adevăr, de *Oracol.* Susţinută de buni cunoscători ai operei lui Gradau, teza aceasta nu mai rezistă însă. E de ajuns să arătăm, pe urmele lui Miguel Romera-Navarro, că din totalul celor 300 de aforisme, doar DO sunt abrevieri sau prelucrări ale unor pasaje din operele anterioare şi numai 12 sunt reproduceri textuale, restul de 238 fiind formulări

---

22 Ni se pare, pe de altă parte, că tratatul lui Graciân este singura cercetare sistematică despre „vorba de duh“ sau „spirit" (poantă, *ivitz)* înaintea cărţii lui Freud, *Der Witz und seine bezie- hung zum unbewussten* (1905, pe care am consultat-o in versiunea franceză : -Le *mot d'esprit et ses rapports avec Vinconscient,* Gal- limard, Idees, 1971). Freud ar fi fost probabil încîntat să găsească printre precursorii studiului său şi opera ingeniosului iezuit • o lectură paralelă a acestor două cărţi e plină de surprize !

23 Considerată dispărută pînă la găsirea întîmplătoare a unicului exemplar supravieţuitor, care a stat la baza monumentalei

24 ediţii din 1954 a lui Romera-Navarro.

inedite. Lastanosa şi cercul său vor fi avut probabil doar un rol stimulativ sau vor fi făcut sugestii: la fel se întâmpla şi în cazul lui La Ro- chefoueauld care-şi citea maximele în salonul doamnei de Sabie. Dar dovada peremptorie este de natură stilistică: aici Graciân e în apogeul său de cultivator al expresiei laconice, elaborarea con- ceptistă e atât de avansată şi de personală, încât ideea unei participări străine majoritare la elaborarea operei apare ca inacceptabilă. Oraculare, concentrate până la hermetism uneori, aforismele acestea sunt rezultatul unei extraordinare voinţe stilistice: materialul sensibil al vocabularului e parcă valorificat aici ca principală experienţă de viaţă a marginalului Graciân, scriitorul trăieşte în straturile de vechimi îndelung acumulate ale limbii, sapă, dislocă, recompune şi inovează.

Forma la care autorul recurge în această carte, aforismul, e întrepătrunsă cu genul mixt, plastic şi verbal totodată, al emblemei. Creaţie a Renaşterii, cu rădăcini în alegorismul şi heraldica medievală, genul emblemelor va cunoaşte o vqgă fără egal în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Prima carte de acest gen i se datorează italianului Andrea Alciati: *Emblemata,* 1531, una din cărţile de câpătii ale lui Graciân. În esenţă – pentru că în practică apar multe subgenuri strict codificate – emblema presupune coexistenţa, reciproca determinare conceptuală a unei imagini plastice simbolice şi a unui text concis care trebuie să o verbali- zeze fără a o descrie, fiecare element păstrându-şi deci particularismul expresiv subordonat unei idei unificatoare. Aforismele lui Graciân sunt structurate aproape emblematic. Sentinţa, enunţul aforismatic propriu-zis, prezentată ca într-o exergă, de o lapida- ritate adesea criptica, e urmată de un comentariu de câteva rân- duri, ghem de aforisme la rându-i; lipseşte doar imaginea sim- bolică, una din cele trei condiţii ale emblemei, dar Graclăn suplineşte pe alocuri şi lipsa ei prin trimiteri la asemenea imagini, bine cunoscute în epocă, din opera embiematiştilor reputaţi. Fiecare aforism e, aşadar, o compoziţie de sine stătătoare; nu ■• “putem vorbi de o dispunere a maximelor după un anumit plan. Graclăn le oferă înţelepţilor adunaţi la ospăţ, după cum se spune în cuvântul către cititor, „o condică... unde să se înscrie *felurile de bucate pruclenţiale* (s. N.) ce se vor fi servind în celelalte opere, pentru o cât mai felurită bucurare a gustului", reutilizând astfel o

metaforă etimologică de veche tradiţie, aceea a însuşirii ştiinţei, înţelepciunii *(sapientia* înseamnă gust, pricepere de a aprecia bunătatea mâneărurilor, apoi învăţătură, ştiinţă, înţelepciune) printr-un simiiiproces de nutriţie fiziologică, precum *Vit-nutrition* a lui Montaigne, printr-un metabolism spiritual complicat care generează o nouă făptură lăuntrică superioară, la Gra- ciân eroul, omul de lume, prudentul, persoana sau înţeleptul. În această gradaţie, *Oracolul manual* teoretizează treapta *prudentei* şi a *persoanei;* faţă de celelalte tratate moralistice, el pune un mai mare accent pe prudenţă şi pe situaţia conflictuală în care *se* vede prins omul doritor de autoperfecţionare. Eroul şi *Politicul* propuneau tipuri umane însufleţite încă de energetismul Renaşterii. *Oracolul* desenează tipul baroc al prudentului, în care se regăsesc toate trăsăturile tipurilor anterioare, potenţându-se insă calităţile defensive (atenţia, veghea, sfatul) şi diversioniste (vicleşugul, gândul ascuns, şiretenia, încifrarea etc.). Paralel, şi prin contrast, ni se înfăţişează tipul contrar, al imprudentului găunos, prost, înfumurat, neatent. Teatrul unde se înfruntă aceste tipuri este tot curtea, în sensul ei lărgit, de echivalenţă a societăţii şi lumii, populaţia majoritară, divers influenţabilă, este *vulgul,* care Snsă la Graclăn este determinat nu social, ci moral şi spiritual, prin antiteză cu pătura cuminţilor şi înţelepţilor: „Află că pretutindeni există vulg chiar în Corint, în familia cea mai aleasă. [...1 Nu lua seama la ceea ce zice şi cu atât mai puţin la ceea ce cugetă. Se cade să-l cunoşti ca să te scuturi de el, [...] căci orice prostie înseamnă vulgaritate, iar vulgul este alcătuit din proşti" (af. 206), pentru ca în altă parte să fie şi mai categoric: „vulgul jjrxxvi nu e decât o sinagoga de ignoranţi închipuiţi care vorbesc cel mai mult despre lucrurile pe care le înţeleg cel mai puţin" ţerz- *ticonul,* II, 5). Deşi viaţa întreagă e o „miliţie împotriva maliţiei omului" şi lupta e a tuturor contra tuturor, emulaţia, lupta creatoare cu alte cuvinte, arc loc între egali, după cum observa încă Adolphe Coster. Sfaturile privitoare la comportarea ţaţă de suverani sau faţă de superiori în genere sunt mai puţin semnificative în noul context moral al *Oracolului,* care e un mănunchi de reguli pentru desăvârşirea individului cu voinţă de autoafirmare independentă în societate, nu pentru şlefuirea reprezentantului unei categorii sau „bresle" supraindividuale, ca în feudalism; la Graciân, fiecare luptă pentru sine, libertatea

înseamnă a nu depinde de nimeni sau de vât mai puţini şi a transforma chiar această minimă dependenţă într-o placă turnantă a liberei iniţiative care-şi atrage voinţele celorlalţi, Critica mai nouă[25] vede în Graciân un precursor cert al filosofiei luminilor, al concepţiilor individualiste care se impun tot mai mult în gindirea burgheză din secolul al XVIII-lea, ceea ce ar explica succesul literaturii lui Graciân în plin secol al luminilor, mirarea lui Paul Hazard nemalavând temei[26]. Cu atât mai mult cu dt lumea în care acţionează personajele tipologice ale scriitorului este strict laică. O singură dată în cele 300 de aforisme se referă Graciân la un posibil obiectiv transcendent, şi anume în ultimul aforism din *Oracol:* „într-un cuvânt, sfânt, căci prin aceasta spui totul „şi, tot acolo: 'Trei s-uri te fac fericit; sfânt, sănătos şi sapient". Dar sfinţenia se reduce aici la o semnificaţie morală, virtutea maximă, condiţia supremă a succesului *(acierto)* din timpul vieţii şi în postumitate, ea făcându-l pe adevăratul *erou* prudent, cuminte, înţelept, viteaz şi, să reţinem, vrednic de aplauze *(plausible) I* Nu întâlnâm nici aici, prin urmare, nimic din idealul ascetic al retragerii din lume şi al refuzului terestrităţii, concepţia lui Graeiân fiind atât de diferită astfel de soluţiile moraliştilor religioşi. „Graeiân a fost un om tipic modern, adică un om care, chiar personal religios fiind şi chiar trăind în interiorul unei structuri religioase. Nu-şi alimentează opera cu spirit religios, ci cu experienţă inirainundanâ" Caracteristică în acelaşi sens e constatarea că, de fapt. Concepţia fundamentală despre prudenţă a lui Graeiân nu e decât secularizarea sistemului tomist al virtuţilor cardinale (prudenţa. Justiţia, tăria sufletească şi cumpătarea), în spiritul căreia, pentru dobândirea prudenţei e necesară experienţa şi cultivarea memoriei, iar pentru a garanta o alegere promptă şi corectă în orice împrejurare, trebuie exercitată *sollertia* (dibăcia, iscusinţa, pătrunderea). „Axa tomistă *pruclenfă – iscusinţă – experienţă* se transformă la Graeiân în *prudenţă – atenţie pătrunzătoare —dezamăgire,* producând astfel unul din cele mai deconcertante şi mai moderne manuale de conduită." Adaptarea acestei scheme la contextul societăţii şi gândirii

25 Vezi mai ales Jose Antonio Maraval), *Las bases antropolâ- gicas clei pensamiento de Graciân, în Baltasar Graciân en su ter- cer cenienario. Revista de la Universidad de Madrid,* 1958, Vil, 27, pp. 403—445,

26*i* Cf. Paul Hazard, *Criza conştiinţei europene,* 1080—1715, trad. de Sanda Şora, Bucureşti, 1973, pp. 320—328.

baroce se face intr-un mod curios: Graeiân, care deseori deplinge decăderea prezentului în eompara- ţie cu strălucirea şi puritatea etică a „bunelor zile vechi", intuieşte foarte exact mult mai marea complexitate a vremii sale, şi ansamblul regulilor sale de înţelepciune e destinat omului contemporan privit ca o realitate cantitativ şi calitativ diferită de omul trecutului: cunoştinţele s-au amplificat enorm, gândirea şi rafinamentul relaţiilor interumane s-au complicat: „Totul e acum în apogeu şi mai ales arta de a fi persoană. Mai mult se cere azi pentru un înţelept decât în vechime pentru şapte şi de mai mult ai trebuinţă în vremea noastră ca să tratezi cu un singur ins decât cu un popor întreg în vremile trecute" (af. 1). Iar perspectiva apare şi mai tulburătoare într-un text din *Criticonul,* care pune sub semnul întrebării multe din afirmaţiile despre paseismul lui Gra- ciân: „... tot ce-au cugetat anticii nu-i decât o copilărie pe lângă ceea ce gî. Ndim azi, iar mâine va fi şi mai mult. Ceea ce s-a spus e nimic pe lângă ceea ce rămine de spus" (III, 5), Regulile necesare 'elesăvii'Şirii omului, în care Graciân, fie şi condiţionat sau limitativ, crede, trebuie să se adapteze acestei deveniri continue, trebuie să ajungă la acel grad de abstractizare necesar pentru a le face aplicabile un timp indefinit, ca un ansamblu de precepte ale unei arte perene, arta de a fi persoană. Opera moralistică a lui Graciân în general şi *Oracolul* în particular tind în mod conştient la un statut de universalitate. *Omul universal* de care ni se vorbeşte nu e deci universal numai sau nu în primul, rând prin capacitatea sa uriaşă de cuprindere şi de creaţie, ca *uorno universale* renascentist, ci şi în sensul de permanentă capacitate sumativă a virtuţilor în procesul de autodesăvârşire şi în sensul propriu de model cu maximă aplicabilitate în spaţiu şi timp la nivelul categoriei sale. Dacă pentru a deveni persoană există o artă, atunci această artă poate fi aplicată de oricine îndeplineşte condiţiile minimale de normalitate umană, indiferent de statutul social. Pe lângă faptul că personalitatea e astfel o construcţie de natură artistică, e vrednică de relevat împrejurarea aparent paradoxală că în concepţia lui Graciân construirea personalităţii este un act csenţialmente democratic, necomportând apriorisme sociale de rang, situare şi naştere: la acest teoretician al vieţii de curte, nobleţea de sânge nu e necesară, în vederea autotransformării nu e nevoie decât să fii om fapt cu

atât mai semnificativ cu cât Graciân îşi meditează şi elaborează sistemul de autorealizare a personalităţii „într-o lume devalorizată”. S-a şi spus că arta propovăduită de el nu este un cod de viaţă destinat curteanului, ci o artă de a manevra o realitate ostilă. Graciân şi-a dorit această aplicabilitate universală a principiilor sale. Tocmai aceasta e noima ironizării unor manuale de bună purtare cu largă circulaţie în epocă (*Criticonul,* I, II). Arta de a fi persoană e deci, în viziunea lui Graciân, o artă democratică şi universală; la ea scriitorul ajunge nu atât prin experienţa de viaţă proprie, care i-a fost săracă şi uneori derizorie, ci prinţ r-iln efort de contemplare şi meditaţie intelectuală în faţa tradiţiei filosofice şi literare: aceasta

] O. H. Green, *op. Cât, IV,* p, 70, şi J- A, Maravall, op. *Cit-,* p. 420.

e *calea* vie a lui Graciân, intelectualismul lui nu e un defect, ci un organ de adaptare la lume, un mod de gândire chiar, ca şi alegoria însăşi, iar sărăcia conţinutului psihologic care i-a fost reproşată 1 e de fapt esenţializare, reducere la o schemă de principiu universal valabilă în concepţia autorului; ar fi şi inutil să l se reproşeze ceva ce nici nu l-a interesat programatic, trecând peste faptul că observaţia psihologică de amănunt e totuşi surprinzător de bogată. Aşadar, în *Oracol* se conturează noul tip uman’ de sinteză pe care ni-l propune scriitorul: *persona* (persoana). Acesta va fi conceptul central în tipologia morală exemplară a *Criticonului,* unde va fi accentuat prin mijloace sensibile şi rolul experienţei sfăriinătoare de iluzii, celebra *dezamăgire* barocă, temelia *înţelepciunii,* ca treaptă superioară prudenţei teoretizate în *Oracol:* ajuns la capătul efortului activ de *dezamăgire,* omul va câştiga o bogată interioritate contemplativă, ştiutoare şi resemnată, în dauna capacităţii de acţiune, urmând de altfel chiar curba vârstelor biologice. Persoana, în înţelesul dat acestui concept de Graciân, presupune gravitate calmă, maturitate binevoitoare, integritate plină de curtenie, acţiune prudentă şi preţuire a calităţilor morale şi spirituale (vezi af. 293). E vorba, aşadar, „nu de un concept abstract al individului, ci de un ideal care îmbrăţişează deopotrivă abstracţiile şi pe omul viu, ideal care personifică lumea înconjurătoare şi pe el însuşi” *1.* Omul superior, la Graciân, nu *este,* ci *se jace,* personalitatea este o totalitate integrativă şi dinamică. Drumul practic presupus de arta de a

deveni persoană e însă mai sinuos decât ar putea rezulta din aceste însemnări sumare. Lupta cu ceilalţi, în universul gracianesc, e de fapt o pândă necurmată, un joc viclean de mascare şi demascare, de autenticitate şi simulare, deoarece, în concepţia barocă, aparenţa, ca mod de existenţă al esenţei, e uneori mai importantă decât aceasta din urmă şi către ea trebuie să se îndrepte toată atenţia prudentului: degeaba eşti dacă nu şi pari sau arăţi că eşti. Pe de altă parte, aparenţele-înşelătoare trebuie[27]

sfâşiate, realitatea trebuie restabilită în poziţia ei firească, pentru a înţelege corect eşti nevoit să priveşti pe dos; intenţiile trebuie anticipate şi dejucate, orice enunţ va fi interpretat contrar; dacă nu poţi îmbrăca pielea de leu, îmbrac-o pe cea de vulpe, fii şiret, dar fără să-ţi denaturezi firea, păstrează-ţi ceva şi din ingenuitatea porumbiţei, alături de viclenia şarpelui, Prudenţa însăşi aduce fericirea şi e mamă a cuminţeniei, foloseşte-o ori de câte ori te angajezi intr-o acţiune şi nu uita că hrana ei este dezamăgirea, ea te ajută să nU-ţi laşi vederii slăbiciunile compromiţătoare şi te fereşte de riscurile împătimirii, ea te sfătuieşte când să cugeţi îndelung şi când să treci grabnic la fapte, cum să alegi, căci buna alegere e dovadă de mare înţelepciune, şi cum să-ţi alegi mai cu seamă prietenii. Dar sfaturile lui Gra- clăn sunt uneori contradictorii: prietenii sini un alt eu şi cea mai mare fericire a unei vieţi, mai preţioşi decât averea, şi totuşi prietenii de azi sunt duşmanii de mâine, din prieteni ies cei mai înverşunaţi duşmani; generozitatea e o virtute mult recomandată de scriitor, dar tot el spune că se cuvine să-i cunoşti pe cel fericiţi ca să-i alegi, şi pe cei nefericiţi ca să fugi de ei sau, în alt loc, cere să ştii cum să laşi asupra altora nenorocirile: ati- tudine cinică, s-ar zice, când de fapt nu e decât un reflex pragmatic al realităţii amai^ a unei lumi pentru care nu manifestă nicio complezenţă şi în care, el ca şi Hobbes, vedea că omul era lup pentru om. Dar şi o" anume distanţare artistică a scriitorului faţă de operă explică într-o măsură prezenţa unor asemenea soluţii contrastante. Spuneam că. La Graclăn experienţa limbajului, aventura stilului suplinesc uneori

27 Klaus Heger, op. cit., p. 171.

experienţa vitală, că în fond, la el, ca şi în cazul unor demersuri artistice moderne, expresia se autonomizează şi îşi secretă ea însăşi propria-i realitate. Faptul a mai fost observat: „Ni se impune ipoteza că Graclăn a fost mai mult ca orişice un scriitor, un pasionat al frazei bine tăiate, astfel încât, cu un simţ al artei foarte modern,[28] s-a dedicat convertirii problemelor în expresie, cu o detaşare ironică salvatoare, punându-se la adăpost ca un contemplator distant, satisfăcut de bucuria operei bine închegate"Dar să nu uităm nici că teoria sa estetică presupune o relaţie profundă şi lucid teoretizată între faptul artistic şi faptul etic.

Dacă *Oracolul manual* e momentul de vârf al etapei „prudenţiale" în opera lui Graclăn, marele-i roman alegoric este încununarea întregii sale opere, sinteza sapienţială care integrează întregul său efort etic şi teoretic. Sâmburele viitorului roman e găsit deobicei în ultimul capitol al *Omului de lume,* care schiţează „culta împărţire a vieţii" unui înţelept, precum şi schema tetra- partită a vieţii omului în general, după simbolica celor patru anotimpuri ale anului. Mai există însă şi o altă prefigurare internă a operei maxime, pe 'lingă armătura teoretică din Arpiiţia a*i aria minţii,* tratat unde discută pe larg despre alegorie, despre *agudeza an cad evada* şi *agudeza compuesta fingida* (arguţia înlănţuită, arguţia compusă ficţională), adică despre însuşi procedeul alegoric, văzându-l ca pe un întreg artistic, rod al imaginaţiei, care prin translaţie (metaforă) şi prin asemănare (comparaţie) zugrăveşte şi propune întâmplări omeneşti, făcând apel ia felurite modalităţi imaginatii'e ca epopeea, metamorfoza, alegoria, apologul, comedia, povestirea, emblema, hieroglifa, deviza, dialogul (disc. LI şi LV). Acel alt posibil izvor intern al *Criticdmdui, pe* care nu l-am găsit nicăieri interpretat ca *atare,* este aforismul 300 din *Oracolul manual,* de care am ingi vorbit şi cu alt prilej: *„Intr-un cuvânt, sfânt, căci prin aceasta spui totul.* Virtutea e lanţul tuturor desăvârşirilor, centru al beatitudinilor; ea *îl* face pe.om prudent, atent, pătrunzător, cuminte, înţelept, viteaz, stăpâniî, integru, fericit, vrednic de aplauze, adevărat şi universal erou. [...) Nimic nu e mai vrednic de iubire ca virtutea, şi de ură ca viciul. Virtutea e un lucru aievea, restul scorniri. Măsura

28 Francisco Yndurâin, *Gradau, un estilo, în Homenaje a Gra,.czân,* Zaragoza, Institucion „Fernando el Catolico", 1958, p. 387.

capacităţii şi a măreţiei trebuie să fie virtutea, nu norocul: doar ea îşi este sieşi de ajuns. Pe om, viu, îl face iubit, iar mort, pomenit." E întocmai programul educativ al *Criticouului,* în a cărui pagină finală se face o recapitulare a etapelor parcurse de cei doi eroi şi a virtuţi- 1 lor dobândite, enumerare ce coincide în esenţă cu „lanţul desăvir- şirilor" din aforismul citat şi reprezintă tocmai condiţiile admiterii în lăcaşul Veşniciei, pe Insula nemuririi, unde, după ce în viaţă s-au făcut iubiţi, se vor face, după moarte, pomeniţi. Credem că este încă o dovadă a „voinţei de structură" proprie operei lui Graciân. Creaţia sa e un adevărat cosmoid.

Voinţa de structură şi atitudinea literară conştientă sânt-şi temeiurile amănunţitei analize la care supune Klaus Heger conceptul de originalitate la Graciân. Într-o epocă în care motivele şi temele nu constituiau proprietate literară, problema originalităţii ţinea în primul rând de „cosmoviziunea" autorului şi de capacitatea acestuia de a împărtăşi operei profunzime personală indiferent de provenienţa elementelor de montaj. *Criticonul* se plasează şi el într-o vastă tradiţie şi autorul însuşi precizează că pe lângă aportul său original (romanul e „cursul vieţii tale într-uri discurs" şi o „filosofie aulică", întregul fiind rodul unei strădanii de a îmbina „uscăciunea filosofiei cu divertismentul invenţiei, pişcătura satirei cu dulceaţa povestirii"), a imitat (în sensul asimilării organice, desigur), alegoriile lui Homer, ficţiunile lui Esop. Miezul de doctrină al lui Seneca, discernământul lui Lucian, descrierile lui Apuleius, pildele morale ale lui Plutarh, intriga lui Heliodor, gradaţia lui Ariosto, criticile lui Boccalini şi causticltă- ţ LIe lui Barclay. Pe lângă acest „canon" propriu de maeştri de la care preia şi forme, şi idei literare, Graciân mai fructifică şi tradiţia apologului oriental, pe care i-o transmite în primul rând cartea atât de preţuită de el, *Contele Lucanor* de *clon* Juan Mantiei, apoi romanul cavaleresc şi cel picaresc (îndeosebi *Guzmăn de Alfarache* al lui Mateo' Alemân), romanul antic (citatul *Teagene* şi *Haricleea),* literatura marilor experienţe spirituale a unor San Juan de la Cruz sau Teresa de Jesus, literatura cavalerească „a *lo divino" (*în manieră sacră), gen foarte cultivat pe atunci (precum El *Cciballero peregrina d*e Alonso de Soria), opere poetice contemporane (So*litudinile l*ui Gongora folosesc şi ele toposul anotimpurilor ca diviziuni alegorice ale vieţii omeneşti)

sau romane (nu a fost străin de Do*n Qidjote, d*eşi îl trece aproape sub tăcere).

Tm toate acestea se adaugă, fundal fecund al întregii opere gra- eianeşti, literaturâ\Antâchităţii, dintre poeţi preferându-l pe Marţial, iar dintre filosofi pe Seneca („Citindu-l pe Graciân ne dăm seama cât de spaniol era Seneca", avea să spună Aubery F. G. Bell'), Biblia, patristica, tratatiştii italieni ax barocului, literatura istorică ete. Motivul adamic al omului care, izolat pe o insulă, reface plin mijloace proprii evoluţia intelectuală a omenirii a avut un interesant precursor iberic în persoana arabului Abu Bequer Ben Abd-El-Melek Ben Thofail (Abuchâfar Abentofăil), născut la Guadix În î 12(5, poet, matematician, filosof şi medic, elev al lui Avempace şi contemporan cu Averroes, autor al povestirii *Filosoful autodidact* sau *Hay Benyocdan;* eroul, crescut de o gazdă pe o insula, ajunge pe calea meditaţiei raţionale şi a observaţiei la revelaţia unităţii spirituale a lumii. Graciân nu a putut însă cunoaşte direct această scriere, deoarece textul arab însoţit de o traducere latină n-a apărut decât în 1671; în 1673 un iezuit din Calatayud semnalează pentru prima dată asemănarea dintre *Filosoful autodidact* şi *Criticonul,* aceeaşi apropiere făcând-o şi Paul Rycaut, traducătorul englez al *Criliconului,* în 168J. Se pare insă că amândouă operele au avut o sursă comună, tot arabă, *o* povestire care a circulat printre morisciî aragonezi şi pe care Graciân ar fi putut-o cunoaşte pe ^cale orală. E posibil, pe de altă parte, ca în Anglia, unde fuseseră traduşi atât Graciân cât şi Ibn • Thofail, amândoi să fi exercitat o anume înrâurire asupra celebrului *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe -. Dar pornind de la motivul *drumului* iniţiatic se pot stabili şi alte paralelisme rodnice, dintre care citäm, la întâmplare, *doar* câteva: uluitorul roman al chinezului U Ceng-en, *Călătorie spre soare-apune,* romanul satiric *Labirintul lumii şi paradisul inimii* publicat de Jan Araos Komensky

1 Aubery F, G. Bell, *Bahasar Graciân,* Hispanic Notes and Monographs, Oxford University Press, Humphrey Milford, 1921, p. 54.

s Pentru o prezentare amănunţită a surselor sau paralelismelor din literatura spaniolă şi universală vezi E. Correa Calderon, *op. Cât.,* pp. 161—187; Arturo del Hoyo, op. Cât., în ed. Cât., pp. CBXXVII-CLXXXIII; o discuţie filologică şi stilistică

despre sursele arabe şi *Criticonul* la Klaus Heger, op. *Cât.,* pp. 19—30. > En 1631, *Călătoria pelerinului* (1678, 1684) de John Bunyan, sau ciclul vechilor romane arthuriene şi al Graalului, unde motivul *drumului* se îmbină, ca şi În *Criticon,* cu motivul căutării *(quete)* etc.

; *Criliconul* e o vastă panoramă alegorică a vieţii omeneşti şi a cadrului ei cosmic şi istoric. Sensul primordial este drumul către desăvârşirea de sine, însuşirea artei de a fi *persoană* şi accesul la *înţelepciune (sabiduria),* ca etapă superioară *prudenţei.* Înţelepciunea e înţeleasă ca forţă de asumare a destinului omenesc, prin- tr-o continuă autodisciplinare şi îmbogăţire spirituală, prin experienţă şi luciditate critică, temeiuri ale refuzării aparenţelor (acelaşi desengafio, concept atât de caracteristic secolului al XVII-lea spaniol, teoretizat, după cum am văzut, şi de Graciân, ca o trezire la realitatea lucrurilor ') • Pesimismul şi mizantropia sunt locurile comune ale comentariilor despre Graciân. Rareori, într-adevăr, o mai feroce satiră a nebuniei omeneşti, a viciilor şi inconştienţei trufaşe a omului care alterează, după scriitor, însuşi echilibrul cosmic al creaţiei. Nimicnicia universală îşi strecoară unda îngheţată şi neagră în cele mai fastuoase spectacole ale lumii. Dar, pe lângă faptul că, măcar în parte, se poate vorbi în acest caz şi de un efect rezultat dintr-o acumulare stilistică[2930], lucrurile trebuie judecate în totalitatea lor şi sub specia perspec- tivismului, atitudine mentală atât de tipic spaniolă, sistematizată în cele din urmă de Ortega y Gasset, şi fundamentală şi în cazul lui Graciân 3, împrejurare ce interzice o concluzie unilaterală. Tre- «

ciad Alpii bătrâneţii, Critilo şi Andrenio întiinesc o făptură ciudată: „Faţa o avea către ei şi mergea în partea opusă. Andrenio susţinea că vine, iar Critilo că se duce, căci şi în ceea ce văd doi inşi sub aceeaşi lumină se ivesc păreri diferite", Intrebându-l, primesc următorul răspuns: „Nu vă miraţi – le spuse chiar el, văzându-le şovăiala; căci la acest capăt al vieţii toţi vorbim cu două înţelesuri şi umblăm în două chipuri. Nici nu se poate trăi altfel decât cu două feţe: cu una râdem, pe când cu cealaltă mor- mătm; cu o gură zicem *da* şi c: u alta *nu,* şi ne l'acem treaba" (Iii, 1). Sau extraordinara alegorie a scării

29 Cf. şi Chamfort : *„L'honnete homme detrompe ele toutes ses*

30 Pe lîngă cartea citată a lui Kiaus Heger, vezi şi eseul lui Mariano Baquero Goyanes, *Perspectivismo y satira en «El Criti- coti»-,* în *Homenaje a Graciân,* Zaragoza, 1950, pp. 27—56.

Fortunei (II, 6), în care un efect de perspectivă optică e folosit pentru a realiza, într-o dispoziţie de fapt reversibilă, un efect de perspectivism moral şi psihologic: urcind pe acea scară, cei doi „pelerini ai vieţii" îi văd pe cei ce urcau în faţa lor, adică deasupra lor, deci pe oamenii din trecut, ca pe nişte uriaşi fără egal, în timp ce oamenii viitorului îi urmează dedesubt şi sunt văzuţi, dunpotnvă, micşoraţi de perspectivă. Pe lângă exploatarea unui efect aproape cinematografic[31], remarcabilă e dispunerea panoramică pe verticală, simultaneitatea privirii asupra succesiunii generaţiilor răsturnând obişnuinţele unei transpuneri spaţiale ale acestei perindări temporale. În această concoinitenţă vie a omenirii cu perspective schimbate nu avem de-a face cu o „laudă a timpurilor trecute", deoarece şi în această privinţă, am. Văzut, Graeiân judecă perspectivist, ci cu o reducţie emblematică a unei simultaneităţi spaţiotemporale de infinită profunzime. Însuşi conceptul de *desengano,* atitudinea pe care se întemeiază cele mai radicale concluzii despre 'pesimismul lui Graeiân, este, în realitatea textelor, mai nuanţat. Temă prin excelenţă barocă, circulând în întreaga Europă, *dezamăgirea* trebuie înţeleasă în primul rând ca un act voluntar de clarificare a conştiinţei cunoscătoare, fără alte legături decât colaterale cu împrejurările care dădeau naştere pesimismului spaniol din Secolul de aur şi anume: sentimentul decadenţei naţionale; ideea mişcării ciclice a istoriei, a îmbătrânirii lumii în general şi a rasei omeneşti în particular, presiunile Contrareformei şi reîmpu- nerea mentalităţii păcat-infern etc. De toate acestea trebuie şi ţinem seama şi cmd voâbim de pesimismul lui Graciân. De altfel încă Unamuno spunea undeva despre marele scriitor: „Pesimist? în înţelesul vulgar pe care i-l dau laşii, atragicii – şi chiar anti* tragicii – da, Graciân trebuie să apară pesimist; dar bărbatul care a scris: «Unde va merge cineva fără să lupte?» nu, nu era pesimist. Pentru că lucrul cel mai rău e pacea optimiştilor, pacea pacificilor. Pacea luptătorilor e cu totul altceva." Mai aproape de noi, Otis H. Green fundamentează textual optimismul lui Graciân[3233], plecând de la concepţia scriitorului despre omul

31 M. Baquero Goyanes, op, cit., p. 31.

32 Otis. H. Green, *op. cil.,* voi. IV, despre *desengano* ca temă barocă in Spania, pp. 57—89, şi în restul Europei, pp. 39—93.

33 Idem, *cp. cit.,* voi. III, pp. 315—318 ; voi «IV, pp, 47—48, G3, 09 urm.

[1] Azorin, *Obras completas,* Aguilar, MadrifL, tom o II, p. 649.

superior, despre posibilitatea autoameliorării personale, despre om ca încununare a creaţiei. Adevărul, apropiat- de cel întrezărit de Unamuno, ni se pare că a fost formulat de către acel scriitor şi cititor de excepţie care a fost Azorin: el îl plasează pe Graciân printre acei mari scriitori, printre acei „spanioli râi", adică înzestraţi cu vedere necruţătoare, „scriitori care, pesimişti fiind, fără a înceta să fie pesimişti, încearcă să concilieze această viziune asupra lucrurilor cu un elevat optimism": i.

Trama narativă a Critieontdui e destul de simplă: Critilo, omul raţional, conştiinţa criticistă formată ţp societate, scapă ca printr-o minune dintr-un naufragiu şi-l înti. Lneşte pe insula Sf. Elena pe Andrenio, omul natural 'şi instinctiv, care, după ce fusese crescut de sălbăticiuni, trăise complet singur; Critilo îl învaţă să vorbească, îl educă şi, salvaţi întimplător de-o navă spaniolă, pornesc într-o lungă peregrinare în căutarea soţiei lui Critilo, Felisinda, simbol totodată şi al fericirii căutate de toţi muritorii; ea este şi mama lui Andrenio, după cuin află cei doi mai târziu. Drumul către Felisinda îi poartă prin Spania. Franţa, Germania şi Italia, până la Roma, unde află însă că fericirea e iluzorie pe acest pământ; dar toate încercările prin care au trecut i-au format ca persoane şi moartea îi surprinde pregătiţi.

Virtuţile dobândite în timpul vieţii le dau dreptul de a supravieţui pe Insula nemuririi, un fel de paradis terestru în care admiterea se face după criteriile unei morale strict imanentiste.

Critilo şi Andrenio, cele două personaje principale, sunt deopotrivă „reale" şi simbolice. Au biografii în genere plauzibile. Critilo, la data întilnirii cu Andrenio, era un om format: o tinereţe necugetată îi făcuse să golească devreme cupa tuturor amărăciunilor şi să-şi ispăşească nesăbuinţele, dezamăgindu-se, învăţând să se ferească de răutatea oamenilor şi să-şi croiască drumul printre nălucirile pestriţe ale lumii. Căutarea Felisindei, de care fusese brutal despărţit, începe după o adevărată „moarte rituală, regeneratoare", anii de temniţă, în decursul cărora îşi construieşte personalitatea, şi ia sfârşit la Roma, locul supremei dezamăgiri, unde, separat astfel definitiv de Felisinda, trece prin ultima experienţă, moartea adevărată acum, într-un beci alegoric, de unde pleacă spre Insula nemuririi. Critilo semnifică astfel omenirea cugetătoare, dubitativă şi critică, dar şi întreaga omenire în genere, în măsura în care toţi oamenii aleargă după fericire; din acest unghi, rudenia de sânge cu

Andrenio nu mai este o simplă convenţie romanescă, ci o confirmare, tot simbolică, a unei aspiraţii comune întregii omeniri, indiferent de valorificările individuale. Andrenio, omul natural, adamic, are şi el o biografie „istorică” şi una alegorică. Fiu al lui Critilo şi al Felisindei, părăsit de mama sa imediat după naştere, e crescut de animale sălbatice într-o peşteră, spaţiu matricial al existenţei preumane, neindividualizate. Acolo e chinuit de întrebări, de o adevărată „perplexitate în faţa existenţei”, de o sete mistuitoare de a cunoaşte, şi ajunge la un examen ontologic cvasicartezian („sunt sau nu sunt? Dacă sunt, cine sunt?“). Ieşind din peşteră, devine omul căruia îi e dat să arunce o privire virgină asupra cosmosului, omul-Adam, mişcat de dorinţa de a cunoaşte tot ce se oferă cugetului său uimit. Fiecare trăieşte ca personaj concret, de ’sine stătător, existenţă marcată frecvent în text („— Pe mine puţine lucruri mă mulţumesc… — în schimb pe mine – zise Andrenio – puţine nu izbutesc să mă mulţumească”, III, 4). Cei doi sunt totodată şi aspectele complementare ale omului, alegorizări ale bipolarismului său ca fiinţă raţională şi sensibilă. Drumul alături prin viaţă îi leagă, dar felul de a reacţiona, raţional sau instinctiv, îi şi desparte: Andrenio, prins în mrejele lui Falimundo (adică „lume falsă, amăgire”), se încăpăţânează să rămână singur la curtea acestuia (I, 7), pradă mirajului vulgar; la Madrid, tânăr naiv, se iasă înşelat de Falsirena, şi Critilo îl regăseşte fără cunoştinţă sub o grămadă de gunoi, luminată de fosforescenţa rece a unui deget de femeie, unde zăceau victimele amorului venal (I, 12); cu alt prilej, Andrenio se avântă de unui singur în uriaşul cortegiu al amatorilor de viaţă înlesnită şi de ştiinţă uşor dobândită, reîntâlnindu-se cu Critilo, în poziţie avantajoasă de data asta, la picioarele scării Fortunei, pe care omul virtuos n-o poate urca decât cu ajutorul căpătuitului Andrenio (II, 5 şi 6); în fine, ajunşi în iarna bătrâneţii, Andrenio se dedă viciului ultimei vârste, beţiei, şi Critilo îl adună dintr-o băltoacă de vin unde zăcea delirând; Andrenio reia astfel experienţele pe care bătrânul Critilo le consumase în tinereţe; o ultimă despărţire a lor, aceasta de bună voie, are loc la bifurcarea a doua cărări ce aveau să se reîntâl- nească, Andrenio lăsându-se călăuzit de hulub, simbolul sinceităţii şi al naivităţii, iar Critilo de şarpe, simbolul şireteniei avizate (III, 6); mai târziu, atraşi iar de solicitări divergente, între înfumurare şi nepăsare, nu se mai

despart, ci vizitează împreună atât palatul trufiei (III, 7) cât şi peştera nimicului (III, 8): ciclul vital a fost parcurs de amândoi în întregime, le rămâne doar pregătirea pentru ultima încercare, moartea, în faţa căreia, căliţi de experienţă, se prezintă amândoi, deşi. O privesc cu ochi diferiţi (III, 11). Critilo nu e deci o călăuză infailibilă, ci doar omul care ştie şi critică, dar continuă să aibă ezitări şi temeri, la fel Andrenio, care nu-şi leapădă niciodată pe deplin naivitatea şi instinctuali- tatea. Cuplul Critilo-Andrenio nu este excesiv schematizat, funcţia simbolic-alegorizantă izvorăşte din „literalitatea" lor. Mai puternic alegorizant – dar şi mai plastic totodată – e mediul prin care călătoresc. Scenariul care le însoţeşte drumul apare imobil şi invariabil, ca traseul fix al unui joc: ne gândim irezistibil la traseul străvechiului „joc al gâştii" *(juego de ta oca, jeu de Voie),* răspândit Încă şi azi în Spania şi încărcat de-a lungul vremurilor cu sensuri alegorice elementare, ea figurare a drumului vieţii, semănat eu piedici şi capcane, cu deosebirea că în *Criticonul,* libera alegere e mai însemnată decât acţiunea hazardului. Locuitorii ţinuturilor parcurse sunt simple figuri de fundal sau potenţări ale caracteristicilor mediului etic respectiv. Pe ceilalţi, supozabili, pelerini ai vieţii îi înt. Înlim doar la „punctele de control", la vămi. la trecerile de la o vârstă la alta, în diferitele instanţe care le examinează patentele de umanitate. Dar nici ei şi nici populaţia statornică a scenelor fixe „nu au nicio relaţie internă cu Critilo şi Andrenio. Nu le-influenţează Înaintarea pe drum, nici întirziind-o, nici accelerând-o" ci doar oferindu-le material de reflecţie, cel mult dând sumare informaţii, şi însufleţind numeroase tablouri de o mare varietate dinamică şi coloris- lică. Altfel stau lucrurile cu personajele alegorice de prim plan, care sunt de două tipuri: însoţitorii alegorici pe de o parte şi suveranii punclelor-cheie de pe parcurs pe de alta. Critilo şi Andre- uio călătoresc întotdeauna în tovărăşia unui al treilea personaj: „Totdeauna ni se alătură şi Un al treilea din ţinutul unde sosim, uneori călăuzindu-ne, iar alteori rătăcindu-ne", îi sjoune Critilo Artemiei (I, 8). Aceşti însoţitori sunt de obicei potenţări ai câid linei însuşiri umane: omul cu nenumăraţi ochi (Argus), omul cu şase simţuri (Egenio), Clarvăzătorul, Descifratorul etc. Acţiunea lor e extrem de eficientă, dar limitată de însăşi ascuţirea la maximum, inevitabil unilaterală a facultăţii lor dominante. Ei îi

conduc pe cei doi până la un punct, apoi se eschivează din faţa oricărei primejdii care, venind de pe un tărâm străin cuprinderii lor, îi ameninţă sau îi depăşeşte; rolul lor e preventiv, curativ sau educativ, cu specializări stricte. Curioasă e, uneori, la aceste personaje, ambivalenţa funcţiei: Falsirena, desfrânata vrăjitoare madrilenă, îi minte pe cei doi, declarându-se rudă cu ei, totodată însă ea este cea care îi dezvăluie lui Andrenio adevărata identitate, adevărul cadrului exterior al acţiunii ei directe, aşa cum e folosit de ea, căpătând în context restrins o funcţie de diversiune prin montaj, fără a i se altera mesajul. Suveranii locurilor sau

1 Kiaus Heger, *op. Cât.,* p. 42

ţinuturilor-cheie prin care trec cei doi sunt tot potenţări ale câte unei virtuţi sau ale unui viciu, rolul lor e insă acela de ţinte parţiale, căutate sau impuse, în peregrinarea totală; ei, îşi exercită suveranitatea direct (Artemia) sau prin interpuşi (Falimundo), intervenind activ sau având menirea unor instanţe obiective. Înfăţişarea lor e rareori obişnuit umană. Nefiind medii cuminţi ale unor extreme, ci înseşi aceste extreme, ei dezvoltă şi fizic apariţii „monstruoase11 ori cel puţin extraordinare: fie benefice (omul cu nenumăraţi ochi, Argusul; omul alcătuit numai din creieri, Creierosul; omul luminos, Lucindo; centaurul Chiron, preluat din tradiţia antică etc.), fie malefice (Falimundo, conglomerat coş- maresc de specii diferite). Capacitatea de invenţie plastică a lui Gradân în sensul grotescului e nelimitată, deşi nu e singular în epocă, un Quevedo (în *Vise)* fiindu-i poate chiar superior ca forţă verbală şi plastică. Admiraţia lui Graciân pentru Hieronymus Bosch *(El Iiosco)* mărturiseşte nu numai o preferinţă personală, ci una general spaniolă pentru colcăitoarea putere de fantazare eu substrat moral-alegoric a marelui pictor. Substratul moral e întotdeauna caracteristic şi reprezentărilor groteşti din Criticon.

Drumul vieţii propriu-zis se desfăşoară şi el intr-un timp istoriceşte determinabil prin numeroase aluzii din text – este epoca lui Filip al IV-lea, când decadenţa Spaniei se precipită, Graciân asistând neputincios, alături de alţi contemporani, la prăbuşirea tuturor valorilor care-i făcuseră strălucirea: dinamismul, vocaţia eroică, sobrietatea, cinstea. Am citat cu alt prilej un pasaj pătrunzător despre rolul subordonat al Spaniei pe scena politică europeană. În alt loc, un tablou dezolant al

imobilismului spaniol e pus în contrast violent cu bogăţia activităţii umane din Italia, unde natura a fost îînblânzită, supusă nevoilor omului: „Spania a rămas şi-n ziua de azi aşa cum a creat-o Domnul, fără ca locuitorii ei s-o fi îmbunătăţit oarecum, afară de puţinul durat în ea de romani: munţii i se înalţă şi azi la fel de trufaşi şi de sălbatici ca şi la început; riurile nenavigabile, curgând pe-acelaşi drum descins lor de natură; cimpiile au rămas înţelenite, fără a se fi tăiat canale pentru irigarea lor; ogoarele nelucrate, astfel încât priceperea n-a făptuit nimica" (III, 9). Se adaugă o acerbă

LI

satiră a profesiilor: juriştii care jupoaie, grefierii necinstit!, medicii care tiu în viaţă doar ea să omoare mai profitabil, prelaţii care se îmbogăţesc, meşteşugarii care fură şi duc cu vorba, dar mai ales soldaţii, mercenarii prezenţi pe toate câmpurile de bătălie ale Europei: „Soldaţii, care ar fi trebuit să curme războaiele, le tot lungesc; meseria lor e lupta. Şi cum, odată isprăvit războiul, ar rămâne şi fără post, şi fără rost, îl pupă pe duşman, fiindcă papă de la el" (I, G). Observaţii ascuţite se fac şi despre ţinuturile, oraşele şi popoarele cunoscute în drum, ceea ce-l califică pe scriitor şi ca excelent cunoscător al psihologiilor naţionale. Dar şi aici, traseul „real" (care, în mod curios, se suprapune oarecum şi traseului urmat de Ignacio de Loyola până la Roma), parcurge tărâmul întrepătruns al alegoriei. Elementul geografic are astfel şi ei o dublă funcţie, una de situare în spaţiul real, determinabil, al experienţei curente, cealaltă de vehiculare a semnificaţiilor alegorice: ţinutul copilăriei, bunăoară, e situat în regiunea mediteraneană a Spaniei, locuitorii coastei, de la Sevilla până la Valen- cia. Părându-i-se lui Graclăn lipsiţi de miez, inconstanţi şi puerili. Madridul, „Babilonul Spaniei", e teatrul tinereţii disolute. Maturitatea e cucerită, după un urcuş trudnic, în Aragonul atât de preţuit de scriitor pentru profunzimea şi bărbăţia locuitorilor săi. Experienţa avariţiei cei doi o fac în Franţa, iar viciile bătrâneţii, în special beţia, se consumă în Germania. Suprema -iniţiere are loc la Roma, care, mai mult decât Italia, este, în epocă, centrul spiritualităţii universale, către care năzuiseră şi eroii romanului postum al lui Cervantes, *Los trabajos de Persiles y Sigismunda (Muncile* lui *Persiles* şi *ale Sigismundci).* Centrele prin -care trec cei doi pelerini ai vieţii sunt de preferinţă urbane.

Deşi viaţa orăşenească a complicat şi chiar falsificat viaţa curată şi nepretenţioasă de odinioară, Graclăn crede că pentru înţelept viaţa cea mai plăcută este la oraş, şi cu atât mai bine dacă e unul mare. Topografia şi arhitectura oraşelor, fie ele reale (Madridul sau Roma), ori fictive (cetatea Honoriei), sunt strict adaptate necesităţilor de figurare alegorică, O întreagă suită de edificii jalonează drumul vieţii: palatele alegorice ale diverselor virtuţi sau vicii sunt prilejul desfăşurării unei rare capacităţi imaginative. Aparen-

LII ţeie frumoase de obicei înşală. Un adevărat delir arhitectonic e palatul lui Amăgire, asimetria, îrângerea iraţională de linii, ferestrele false îi trădează adevăratul spirit. Dimpotrivă, palatele diferitelor virtuţi sunt sobre, chiar sărăcăcioase, ori, dacă impun şi prin aspectul exterior, atunci frumuseţea lor îmbină plăcut arta şi firescul, precum palatul Artemici. Neîncrederea în aparenţa atrăgătoare e de altfel generală la Graclăn. Cum aspectele vizuale sunt predominante în roman, iar văzul însuşi, pe urma fiziologiilor tradiţionale, e considerat ca simţul superior prin excelenţă şi prima poartă de acces spre adevăr, el face obiectul celei mai atente educaţii, e învăţat să vadă în profunzime, să străpungă măştile sau hainele care ascund distorsiuni morale în faldurile lor compilate. Nici oamenii nu sunt bine văzuţi dacă au un aspect prea atrăgător. Înţeleptul lui Graclăn, persoana, e un bărbat în plină maturitate, îmbrăcat în negru, palid, sobru, detestând îndeltnici- rile şi distracţiile frivole. „La italienii Renaşterii, ochiul era organul plăsmuit din lumină pentru a vedea frumuseţea lumii. În *Criticonul* însă el este instrumentul amărăciunii defensive care stă la pândă şi pentru care podoaba şi plăcerea nu sunt decât cifruri amăgitoare ale primejdiei”.1

Revenind la elementele de structură ale traseului alegoric din *Criticonul,* drumul alegoric al celor doi pelerini ai vieţii ar putea fi redus şi la o succesiune semnificativ simetrică de forme de relief cu funcţii simbolice străvechi:

CRITILO: *mare* (naşterea pe corabie) – *insulă* (Goa, ca teritoriu izolat prin mari distanţe şi ape de Spania) – *munte* (cel al nefericirilor de pe care se prăbuşeşte) – *peşteră* (închisoarea)

— *Mare* – *insulă* (Şi!. Elena);

ANDRENI.O; *mare* (incertitudinea prenatală) – *insula* (naşterea pe insula Sf. Elena) – *peşteră* (ca spaţiu matricial) – *munte*

(revelaţia universului creat);

TRASEU COMUN: *mare* (prima iniţiere a lui Andrenio)

— Apoi succesiuni de *şes* – *munte* – *şes* – *munte. „munte (*final ia Roma, colina de pe care contemplă lumea istoricizată şi roata

! Hugo Friedrich, *op. Cât.,* p. 221 (trad. De Dorin Oancea).

LIII

timpului) – *peşteră* (subterana în care se află casa Morţii) – *mare* (marea de cerneală cu virtuţi anamnezice, contrar fluviului Lele) – *insulă* (Insula nemuririi, paradisul terestru).

0 primă observaţie ar fi că traseul alegoric din *Crillconul* se desfăşoară într-un plan orizontal strict imanent, spre deosebire de alegoriile cosmice, precum poemul dantesc, unde traseul e vertical, spre transcendenţă. Drumurile celor doi sunt aproape identice, la un capăt şi la celălalt se află marea şi câte o insulă, romanul însuşi îneepând şi încheindu-se simetric cu imaginea unei insule. *Insula,* în mai toate tradiţiile, e simbolul unui centru spiritual primordial şi al stabilităţii în mijlocul agitaţiei eterne. Nici la Graclăn lucrurile nu credem că stau altfel, şi insula nu ni se pare un loc al provizoratului[34], ci al concentrării sau reeoncentrării indâvidualizante din vasta nediferenţiere înconjurătoare. Peştera, simbol cu multiple conotaţiî[3536], e, în primul rând, pentru Andrenio, locul de pregătire pentru lumea fenomenală a existenţei sale viitoare ca om, spre deosebire de caverna lui- Platon, din care, ieşind, omul ar fi pătruns „în lumea realităţii plenare şi ultime, adică în lumea ideilor" s. Am mai spus că peştera are funcţia unui spaţiu matricial. Pentru Critilo, grota, ca spaţiu închis – lunga detenţiune din tinereţe – semnifică claustrarea iniţiatică şi regeneratoare, valorificarea singurătăţii ca prilej de autodesăvâr- şire morală în compania marilor pilde ale umanităţii, în vreme ce pentru omul amorf, ca şi pentru Critilo însuşi în anii săi de orbire, „grota" nu e decât „peşteră a nimicului" (semnificativ, expresia apare pentru prima oară rostită de Critilo, în naraţiunea sa autobiografică de la începutul romanului: „peştera nimicniciei mele", I, 4).

34 CI Klaus Heger, *op. cit.,* p. 20.

35 Vezi J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles,* Seghers-Jupiter, Paris, 1073, 4 voi.

36 Jose Antonio Maravall, *Una esquema conceptual de la cultura barroca,* în *Cuadernos hispanoamericanus.* nr. 273 (martie 1973), p. -449.

Momentele de revelaţie, trezire la adevăr, instruire fundamentală, desăvârşire, au loc toate pe câte o eminenţă, pe un *munte,* la care accesul e în genere dificil şi problematic: munţii care mărginesc valea fiarelor, muntele pe care se înalţă palatul Virte-

Hei, colina romană de unde cei doi contemplă roata timpului şi depanarea vieţilor omeneşti etc.; simbolica muntelui este, şi ea, universală, legată de conceptele de *înălţime* şi *centru.* Nu ne putem permite o discuţie mai amănunţită. Am ţinut doar să relevăm o structură alegorică deosebit de importantă şi, după ştirea noastră, mai puţin sau deloc discutată de comentatorii *Criticonului;* şi ea, prin simetriile ei de organizare, denotă aceeaşi „voinţă de structură" pe care Klaus Heger o pune la baza întregii opere gracianeşti.

Am pus astfel, mai insistent, problema *Criticonului* ca roman alegoric. O tradiţie de obârşie predominant romantică a impus o ierarhizare valorică în favoarea simbolului şi în detrimentul alegoriei. Chiar critica foarte recentă deplânge schematismul modalităţii alegorice, care presupune o lectură univocă şi îşi autodistruge planul semnificant prin emergenţa continuă a semnificatului ideatic, chiar în cazul lui Graclăn *. Antichitatea şi mai ales Evul Mediu, care a cultivat cu frenezie ambele modalităţi, nu au cunoscut asemenea discriminări. Angus Fletcher s a pus bazele unei interpretări mult mal generoase a modului alegoric, deteclând structuri de acest fel şi în cea mai modernă literatură şi propunând prin analizele sale regimuri optime de lectură pentru operele create în acest spirit, care, trebuie să subliniem, nu este o simplu modalitate literară, ci şi o *forma mentis.* Curios e însă faptul că niciunul dintre cercetătorii atât de avizaţi ai alegoriei, care iau în considerare un imens material literar, nici măcar nu pomenesc în treacăt *Criticonul,* care e, fără doar şi poate, cea mai însemnată şi mai desăvârşită construcţie alegorică pe care au cunoscut-o literaturile moderne. Schopenhauer îi intuise clar valoarea: „Cunosc trei opere alegorice de largă respiraţie: prima. În care aluzia e limpede şi mărturisită, este incomparabilul *Criticon* al lui Baltasar Graclăn, bogată ţesătură de alegorii ingenioase, înlănţuite între ele; sub o formă plăcută, ele împărtăşesc înalte adevăruri morale, cărora le conferă şi evidentă de ordin intuitiv, autorul uimindu-ne totodată şi prin bogăţia inventivităţii sale.

Celelalte două opere, în care alegoria este mascată, sunt *Don Quijote* şi *Gulliver în Lilliput (Lumea ca voinţă şi reprezentare,* voi. I, cartea a III-a, §50.) În altă parte spune tot despre *Criticon* că este „poate cea mai mare şi mai frumoasă alegorie care a fost scrisă vreodată'[37] *. Admiţind că accesul cititorului modern la complicatele sisteme alegorice este mai dificil, savurarea unei opere de acest gen' poate începe cu stratul semnificant, care cu cât e mai bogat cu atât sporeşte mai mult posibilităţile de valorificare estetică a operei în întregul ei. Studiind operele alegorice medievale, Paul Zumthor, pe urmele retoricii vechi (vezi H. Lausberg, § 895 şi 807), stabileşte sistemul teoretic care face posibilă o asemenea lectură pe baza evoluţiei înseşi a genului; el arată că alegoria funcţionează „fără transparenţă proprie, ca o glosă integrată textului şi neexistând pe niciun alt plan'. Decât aceia, actual, al literalităţii. Ea alătură unui subiect nemetaforic un predicat care ţine de ordinul metaforei, într-o figurare comportând deopotrivă caracteristicile concretului şi ale generalului. Obiectul surprins de ea este, prin' însuşi acest fapt, dezbrăcat de ceea ce are unic şi personal. Totuşi ea îl sustrage abstracţiei inteligibilului pur" procedând de la metaforă la realitate, adică exact contrariul simbolizării. Lectura, pe măsura evoluţiei genului, îşi poate deplasa centrul de greutate pe planul literalităţii: „ponderea lite- ralitnţii câştigă întâietate şi [...] sensul figurat fie nu mai subzistă decât ca o sugestie accesorie, fie se concentrează în'tr-un punct central [...] lăsând ca de jur împrejur să trăiască intens un decor care a încetat a mai fi doar purtătorul orb al unui alt sens"[38]. Nu avem spaţiul necesar pentru a încerca să refacem aici, în acest sens, lectura *Criticonului.* „Literalitatea" lui, am putut vedea, şi parcurgerea directă a cărţii e cea mai bună dovadă, este suficient de bogată pentru a permite o dublă lectură cu egale satisfacţii estetice şi intelectuale, Iar ceea ce poale părea cititorului modern balast discursiv şi abstract, comentariu excesiv moralizant, pe lângă faptul că e perfect integrat textului, e şi ceva aproape Firesc pentru epoca noastră, în care romanul „a explodat" şi şi-a înglobat toate celelalte genuri, inclusiv pe cele teoretice, ca eseul. *Criti- conul* este, aşadar, o operă de critică moralistă

37 *Apud* E. Correa Calderora, *op.* cit., p. 317.

38 *Ibidem,* p. 284.

imaginativă a omului în genere, dar şi o critică a înseşi epocii concrete în care a trăit scriitorul şi pe care el însuşi a fructificat-o; scheletul spaţiului alegoric din roman e un spaţiu determinabil, în latura sa literală, din punct de vedere geografic şi istoric, ceea ce îl pune în directă legătură cu literatura alegorizantă din veacul luminilor (Swift şi Voltaire). Incomparabilă e forţa de plasticizare şi de verbalizare a lui Graclăn, în literatura spaniolă neavând alt echivalent decât opera lui Quevedo. Şi mai presus de toate, romanul lui Graclăn este prima epopee profană modernă a drumului dificil spre cunoaşterea de sine şi spre autoformare pe care îl parcurgea şi, în exemplaritatea sa, încă îl mai parcurge omul. *Criticonul* e totodată prima „comedie umană", ai cărei actori sunt lumea şi oamenii; infernul şi paradisul se află în imanenţa raporturilor dintre ei, în pierderea sau în câştigarea calităţii de om. Pelerinii vieţii se făuresc intr-o neslăbită confruntare cu forţele maligne care-i înstrăinează de esenţa şi de chemarea lor, cad şi se regăsesc sub raza „dezamăgitoare" şi atotpătiunzătoare a inteligenţei.

SORIN MARCULESCU.

1601 8 ianuarie (data din registrul parohial de botezuri) Se naşte Baltazar Graciân Morales, în satul Bel- monte, lângă Calatayud (provincia Zaragoza). Părinţii lui Graciân (tatăl, Francisco Graciân, „doctor medic", mama, Angela Morales) erau de obârşie modestă şi nu aveau niciun titlu de nobleţe, aşa cum lasă să se înţeleagă semnătura, pe jumătate pseudo- nimică, de mai târziu a scriitorului (Lorenzo Graciân, mj'anzdn): nu erau decât *gente* honrada (oameni onorabili). Toţi fraţii scriitorului de care avem ştire au intrat în diferite ordine monahale: Magdalena (născută în 1599), Felipe, Pectro, Raimundo; e, desigur, o dovadă de pietate, dar şi de stare materială modestă sau chiar precară, întrucât, în epocă, mulţi îmbrăţişau cariera religioasă din acest motiv. Graciân urmează cursurile şcolare la Toledo. Nu avem date din această perioadă.

1618—1619 Urmează cursurile colegiului iezuit din Zaragaza.

1619 *30 mai* Este^ primit novice în Societatea lui Iisus.

1620 Primul manuscris autograf al lui Graciân: un necrolog.

S

1621 *31 mai* Trece la colegiul din Calatayud.

1623 Studiază teologia la colegiul din Zaragoza.

1624 *30 aprilie* Al doilea manuscris autograf, tot un necrolog cerut de superiori.

1626 Secretar al prorectorului în colegiul din Zaragoza.

1627 Susţine examenele finale. La mijlocul anului e hirotonisit.

1627—1630 Ani de „încercare": predă gramatica latină la colegiul din Calatayud.

1630 *30 marile* începe ultimul an de „încercare" în casa monahală dinr Valencia. Confesor şi predicator.

1631 *Vara* La Colegiul din Lerida. Predă teologia morală şi gramatică. Asesor al rectorului.

1633 Vara Este transferat la colegiul din Gandia; predă cursul de filosofie şi devine consultant al rectorului.

1635 *25 iulie* Rosteşte şi semnează cele patru legăminte solemne.

1636 *Vara* Este mutat la colegiul din Huesca, în calitate de confesor şi predicator. Începe prietenia cu Vin- cencio Juan de Lastanosa.

1637 Publică *El Heroe* (Eroul).

1639 A doua ediţie din *ErouL*

1640 Este mutat la Zaragoza, în calitate de confesor al viceregelui, ducele de Nocera.

Apare *El politico don Fernando el Catolico (Politicul* don *Fernando Catolicul).*

Aprilie-maî Prima călătorie la Madrid, în suita vice-i regelui.

Vara Il urmează în Navarra pe ducele de Nocera, care primise ordin să intervină în războiul din Cata- lonia.

i

1641 A doua vizită la Madrid.

1642 *Februarie* Publică la Madrid *Arte de ingenio, tratado de la agudeza (Arta minţii, tratat despre arguţie). Septembrie* Este mutat la Tarragona, ca prorector al

„casei de încercare4',

\

1643 Participă la apărarea împotriva asediului franepz (22 august-14 septembrie).

'2644 Este mutat la colegiul din Valencia.

1645 Apare la Paris traducerea *Eroului.*

1646 *Vara* Publică la Huesea *El Discreta (Omul de lume). Septembrie-noiembrie* Capelan al armatei spaniole în

luptele de lângă Lerida.

Decembrie Este readus la colegiul din Huesea.

1647 Publică *Orăculo manual y arte de prudencia* (Ora- *colul manual şi arta prudenţei).*

LXI

1648 *Martie* Publică *Agudeza y arie de ingenio (Arguţia şi arta minţii),* reeditare mult amplificată a tratatului dâi 1642.

1651 *Iunie* Publică prima parte din *El Criticân (Critico- nul): în primăvara copilăriei şi în vara tinereţii. Toamna* Este numit profesor de Scriptură la colegiul din Zaragoza.

1652 Rupe legăturile cu un vechi prieten din cercul lui Lastanosa, canonicul Salinas. Primele mustrări pentru faptul de a fi publicat cărţi fără aprobarea ordinului.

Decembrie Stagiu de scurtă durată la colegiul din Graus.

1653 *Primăvara* Publică *Criticonul* partea a Il-a: *Judicioasă jilozojie aidică în toamna vârstei bărbăteşti. Mai-iunie* Apare a III-a ediţie din *Oracolul manual.*

1654—1655 Lucrează la ultima parte a *Criticonului.*

1655 *Primăvara* Apare singura scriere cu caracter religios a lui Graciân: *El Cojnulgalorio* sau *El Comulgador. (îndreptarul împărtăşaniei),* singura pe care o prezintă spre aprobare ordinului iezuit.

21 octombrie Data ultimei scrisori rămase de lă Graciân.

1657 Iunie Publică la Madrid partea a III-a, şi ultima, diri *Criticon: în iarna bătrâneţii.* Încep represaliile diri partea superiorilor ordinului iezuit. Spre sfârşitul anului, e_ osândit la post cu piine şi apă şi exilat la Graus.

LXII

1658 Este ţinut sub strictă supraveghere la Graus.

Aprilie Reabilitat oarecum, este mutat la colegiul din Tarrazona, ca „adrnonitor“ al rectorului şi consultant. Cere permisiunea de a trece în ordinul călugărilor cerşetori, dar nu primeşte răspuns. Grav bolnav.

Iunie Apare la Valencia *Critica de reflecciân* (Critica *prin răsfrângere),* un veninos şi nedrept pamflet împotriva lui Graciân.

Nu avem nicio altă ştire despre ultimele luni de viaţă.

6 decembrie Moare la Tarazona

HM.

Cu toată receptarea sa relativ timpurie, opera lui Graciân O

foarte puţin cunoscută la noi. Afară de primele traduceri din *Crittconul,* despre care am vorbit (vezi mai sus, p. ¥), se poate presupune că traducerea germană a *Oracolului* manual, realizată de Arthur Schopenhauer în 1832 şi publicată postum. În 1862, sub titlul de *Handorakel und Kunst der Weltklugheit,* a circulat printre junimiştii admiratori ai filosofului. În acest sens, G. Călinescu scria: „Maiorescu care cultiva pe Schopenhauer şi probabil cunoştea pe Graciân avea o filosofie defensivă foarte asemănătoare. Din aforismele lui, iată două în spirit baltasarian; «Păzeşte-te a doua zi după succes»; «Arta vieţii? Rezervă, discreţiune, cumpătare, în genere negaţiune şi în rezumat abnegaţiune». «Maiores- ciană» este la Graciân arta de a cultiva prieteniile în pură mizantropie. Maiorescu ţinea o listă de amici cu calificative, în scopul de a folosi de la flecare însuşirea" *. Traducerile din opera sa sunt aproape inexistente[3940]; abia în 1944 apare o versiune integrală a *Oracolului manual:* Baltasar Graclăn, *Aforisme (Oracolul manual al înţelepciunii în viaţă),* în româneşte după traducerea făcută de Arthur Schopenhauer de Sandi Constantinescu, „Bucovina", I.E. Torouţiu, Bucureşti, realizare meritorie pentru acel moment. Ecourile critice sunt la fel de sporadice: o discuţie despre însemnătatea teoriei *gustului* la Graclăn în Tudor Vianu, *Studii de filosofic* şi *estetică,* Bucureşti, 1939 (pagini retipărite în volumul colectiv *Clasicism, baroc, romantism,* Cluj, Dacia, 197], pp. 252—255); un studiu al lui Dan Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea,* în *Anuarul Liceului Naţional din laşi,* 1942—1945, pp. 45—63; şi paginile consacrate de G. Căli- nescu în deja amintitele *Impresii asupra literaturii spaniole,* care nu acordă însă destulă importanţă *Criticonului* Mai vechea Istorie a *literaturilor romanice* de N. Itârga menţionase în treacăt şi cu inexactităţi, opera lui Graclăn *'J.* În 1968, Alexandru Duţu, în *Coordonate ale culturii* româneşti în secolul *XVIII,* readuce în discuţie vechea traducere fragmentară din *Criticonul;* paginilor sale li se adaugă precizările binevenite ale Ariadnei Camariano-Cioranu (vezi mai sus, p. V).

1 Ediţia de faţă oferă prima versiune românească bazată pe

---

39 G. Călinescu, *Impresii asupra literaturii spaniole*, Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1946, p. 259 (reed. Bucureşti, E.L.U., 1965, unde însemnările despre Graciân sînt la pp. 209— 212**).**

40 Vezi de ex. Lucreţia loan, *Spicuiri din „El Orâculo Manual" al lui Baltasar Graciân,* în *Revista Fundaţiilor,* III, nr. 9, sept. 1936,

textul original, a celor două capodopere ale lui Baltasar Graclăn: *Oracolul manual şi arta prudenţei* şi *Criticonul.* Am căutat să transpunem cu cea mai mare fidelitate de cane am fost capabili dificilul stil gracianesc: am evitat arhaizarea, dar nu sugestiile arhaizante sau regionaliste, prezente şi la Graclăn[4142]; am echivalat, cu rare excepţii, toate jocurile de cuvinte, exploatând, ori de câte ori am avut prilejul, acest hazard semnificativ şi în alte locuri, dintr-o dorinţă de compensare Nu am ocolit expresiile eliptice, hermetismul oracular caracteristic aforismelor. Reputaţia de intraductibilitate a operei lui Graclăn ne-a fost un stimulent continuu, dar şi o sursă de nesfârşite ezitări şi reveniri asupra textului. Am fi bucuroşi ca intenţiile noastre să fi fost măcar în parte realizate.

Ca text de bază am folosit ediţia:

Baltasar Graciân, *Obras completas,* estudio preliminar, edicidn, bibliografia y notas e indices de Arturo del Hoyo, Madrid, Aguilar, 1967.

Pentru lămurirea dificilelor probleme de interpretare ca şi pentru redactarea notelor am mai folosit şi următoarele ediţii:

1. Baltasar Graclăn, *El Criticări,* edicion critica y comentada por Mâguel Romera-Navarro, catedrâtico de la Universidad de Pensilvania, 3 vot., Philadelphia, University of Pennsylvania Press, published în Co-operation with the Modem Language Associalion of America; London, Humphrey Milford; Oxford University Press, 1938—1940.

2. Baltasar Graciân, *El Criticări,* edicion, întroduccion y notas de Evaristo Correa Calderon, 3 voi., Madrid, Espasa-Caipe, 1971.

3. Baltasar Graciân, *Orăculo manual y arte de prudencia,* edicion critica y comentada por Miguel Romera-Navarro, Catedrâtico de la Universidad de Texas, *Revista de Filologia espanola,* anejo LXII, Madrid, 1954.

4. Baltasar Graciân, *Orăculo manual y arte de prudencia,* edicion, întroduccion y notas de E. Correa Calderon, Biblioteca Anaya, Madrid, 1968.

---

41 pp. 543—547. Sau destul de numeroasele fragmente de aforisme cuprinse în vasta lucrare postumă a lui Theofil Simenschy, *Un dicţionar al înţelepciunii,* 4 voi-, ed. Junimea, laşi, 1970—1975.

42 Vezi si G. Călinescu, *Viaţa la ţară,* în Vremea, 1944, febr. 13, p. 9.
2 Reed. E.L.U., 1968, voi. III, pp. 27, 69.

Mulţumim şi pe această cale tuturor celor care ne-au înlesnit accesul la o documentaţie foarte greu de găsit sau, cu sfatul şi competenţa lor, ne-au ajutat să ducem la bun sfârşit această traducere.

SORIN MARCULESCU

Bucureşti, 1 martie 1971—20 martie 1975

ORACOLUL MANUAL ŞI
ARTA PRUDENTEI SCOASĂ DIN
AFORISMELE RISIPITE ÎN OPERELE
LUI LORENZO GRACIÂN

1 Cuvântul *manual* în spaniolă are, în cazul de fată, accepţia de *portativ, la îndemână.* Cum însă titlul original e consacrat de tradiţie, iar cvasiomofonia dintre varianta românească şi forma spaniolă face posibilă păstrarea acestui titlu, am renunţat la o traducere explicativă, realizabilă numai în dauna caracterului emblematic al sintagmei gracianeşti *(Orăculo manual),* propunind. <cu precizarea de rigoare, titlul de faţă, şi nu *Oracolul portativ, Oracolul de buzunar* etc.

Excelentisime senor,

Acest Oracol *prudenţial caută nu alit ocrotirea cât autoritatea excclenţei-voastre, nu norocul, deşi mare, ci meritul, încă şi mul ■mare. Nădăjduieşte ca această copie de precepte să nu pară nevrednică de făptuirile originalului ei. Fncifrează un bărbat deplin prin înzestrări, ăescijrându-le pe cele venerate de excelenţa-voas- tră, iar din ceea ce a început ca admiraţie, face artă. Scuza orgolioasei lui trimiteri la picioarele excelenţei-voastre fie măgulirea îndreptată odinioară marelui Macedonean, Infăţişându-i privilegiul de cetăţean al cultului Corint şi părindu-li-se că atare cinstire ar fi de râs pentru cuceritorul intregii lumi, locuitorii oraşului îşi. Dauriră fapta cu următoarea spusă: ca nu mai făcuseră un asemenea dar nimănui altcuiva decât lui Hercule şi lui însuşi -. Iertat să fiu şi eu, de vreme ce operele acestea nu le-cun închinat*[43]

*altcuiva decât Regelui, stăpinului nostru, Prinţului*1 *şi excelenţei- voastre, pe care cu drept cuvânt vă proclam Catolicul – Vale*[44].

---

43 Cf. Seneca, *De beneficiis,* I, XIII, 1 : *„Nulii, inquit, ci vital a vnquam dedimus alii quam tibi ei Herculi".*

44[1] Acelaşi număr de opere e pomenit şi într-un sonet acrostih al canonicului Salinas, reprodus printre piesele preliminare ale *Omului de lume,* fără nici un temei real. Ipotezele care ţin seama, pe lingă cele publicate, de unele opere plănuite, dar nerealizate, diferă. Romera-

*DON VINCENCIO JUAN DE LASTANOSA**

Nici celui drept legi, nici înţeleptului sfaturi, deşi nimeni nu ştie destul pentru sine. Un lucru trebuie să mi-l ierţi, pentru altul să-mi-fii recunoscător: că acest compendiu al izbânzilor în viaţă l-am intitulat OracoJ, *după cum şi este prin sentenţiozitate şi concizie; că-ţi ofer dintr-o singură trăsătură pe toţi cei doisprezece Graciâniatât de preţuiţi fiecare în parte, Incit* Omul de *lume 2, abia apărut în Spania, a şi fost adus în Franţa, tălmăcit fiind în limba ei şi tipărit la Curte. Slujească acest op drept condică a raţiunii la ospăţul înţelepţilor ci, unde să se înscrie felurile de bucate prudenţiale ce se* vor *fi servind în celelalte opere, pentru o cât mai felurită* bu- *curare a gustului.*

1. *Toiul e acum în apogeu şi mai ales arta de a ji persoană.* Mai mult se cere astăzi pentru un înţelept decât în vechime pentru şapte, şi de mai mult ai trebuinţă în vremea noastră ca să tratezi cu un singur ins decât cu un popor întreg în vremurile trecute,

2. *Fire şi minte:* cele două osii ale strălucirii însuşirilor; una fără alta, noroc pe jumătate; nu-i de-ajuns inteligenţa, e nevoie şi de caracter. Nenoroc de om prost să dai greş în alegerea stării, slujbei, aşezării, anturajului.

3. *Poartă-te lăsând lucrurile în suspensie.* Uimirea trezită de noutate este o preţuire a izbândirilor. Jocul cu cărţile pe faţă nu e nici de folos, nici de bun gust. Nedezvă- luirea imediată stârneşte curiozitatea, şi cel mai mult când măreţia slujbei tale este obiect al universalei aşteptări; presupune taină în toate şi prin înseşi arcanele ei impune veneraţie. Chiar când te faci înţeles cată să fugi de familiaritate, după cumr nici în relaţii nu trebuie să-ţi îngădui tuturor lăuntrul. Tăcerea circumspectă e sanctuarul cuminţeniei. Hotărârea declarată n-a fost nicicând apreciată;

mai degrabă se expune blamului, iar dacă are şi un deznodământ nefast, va fi de două ori nefericită. Imită, prin urmare, lucrarea divină pentru a face ca toţi să stea la pândă şi de veghe.

4. *Ştiinţa şi curajul alcătuiesc deopotrivă măreţia.*

Navarro *(Ordculo,* p. XXV, nr. 11, propune următoarea listă : *El Heroe* (1637), *El Politico* (1640), EI *arte de ingenio* (1642), *El Discreto* (1646), *Agudeza y arte de ingenio* (1648, nouă versiune mult amplificată a scrierii din 1642), *Avtsos al varon atento,* netipărită, *El Criticon,* socotindu-i cele trei părţi publicate separat (1651—1653—1657), ca trei cărţi, *El Comulgatorio,* tipărit abia în 1655, El *Galante,* menţionat doar de Salinas, nu însă şi de autor, şi rămas necunoscut; în sfîrşit, *Orăcuto manual.*

Nemuritoare fiind, fac nemuritori; eşti pe cât ştii, iar învăţatul poate totul. Omul fără cunoştinţe, lume-n beznă. Sfat şi forţă, ochi şi mâini; fără curaj, ştiinţa e stearpă.

5. *Fă-i pe oameni să depindă de tine.* Idolul nu e făcut de cine-l daureşte, ci de cine-l doreşte 1. Iscusitul îşi vrea ymai degrabă imploratori decât recunoscători. Înşeli aşteptarea curtenitoare dacă pui temei pe recunoştinţa vulgară, căci pe cât de bine ţine minte cea dinţii, pe-atât e de uitucă cealaltă. Mai mult obţii de pe urma dependenţei, decât a curteniei; cine nu mai e însetat întoarce spatele izvorului, iar portocala stoarsă ajunge din glob de aur, glod. Sfârşindu-se dependenţa, se sfârşeşte şi gratitudinea şi, odată cu ea, consideraţia. Fie lecţie, şi încă de prim ceas în experienţă, s-o întreţii, nu s-o împlineşti, veghind să rămâi totdeauna trebuincios, chiar şi pentru încoronatul patron, dai' nu care cumva să ajungi şi la nesăbuinţa de a păstra tăcere astfel încât să greşească şi nici de-a face de netămăduit răul altuia pentru folosul tău.

G. Bărbatul *în apogeu.* Nu te naşti gata făcut; cu fiecare zi îţi tot desăvârşeşti persoana, slujba, până ce ajungi la apogeul fiinţei împlinite, la rotunjirea darurilor, a calităţilor eminente: se cunoaşte după rafinamentul gustului, după limpezimea minţii, după maturitatea judecăţii, după lămurirea voinţei. Unii nu ajung niciodată întregi, mereu le lipseşte ceva; alţii, cu mare întârziere. Bărbatul îm-

1 Parafrazare a unor versuri din Marţial (VIII, 24—25).

plinit, înţelept în spuse, cuminte în fapte, e primit şi chiar dorit în societatea aleasă a oamenilor de lume.

7. *Evită biruinţe asupra mai-marelui tău.* Urâtă e orice izbândă, dar cea asupra stăpânului, prostească sau fatală. Superioritatea a fost pururi detestată, cu atât mai mult de superioritatea însăşi. Atenţia obişnuieşte să-şi ascundă avantajele mărunte, bunăoară deghizându-şi frumuseţea în neorânduială. Vei găsi lesne inşi care să-şi recunoască inferioritatea în noroc şi fire, dar în agerimea minţii niciunul, şi cu atât mai puţin o suveranitate: ea este atribu- tul-rege şi, ca atare, orice crimă împotrivă-i este lezmajestate. Sunt suverani şi astfel vor să fie şi-n ceea ce-i prin excelenţă suveran. Principilor

le place să fie ajutaţi, dar nu întrecuţi, iar sfatul să pară mai degrabă reamintire a celor uitate de ei decât vădire a nepriceperii lor. Subtilitatea aceasta ne-o propovăduiesc în chip foarte fericit chiar aştrii, care măcar că-i sunt feciori şi strălucesc şi ei, niciodată nu se-ncumetă a se măsura cu învăpăierile soarelui.

8.*Om nepătimaş, chezăşie a celei mai mari înălţimi de cuget.* Însăşi superioritatea lui îl izbăveşte de robia trecătoarelor impresii vulgare. Nu este mai mare stăpî- nire decât cea de sine, a propriilor patimi, adevărat triumf al liberului arbitru. Şi chiar dacă patima cuprinde persoana, nu cumva să se dea la funcţie şi cu atât mai puţin cu cât aceasta e mai înaltă: mijloc ales de-a ocoli neplăcerile şi chiar de-a scurta calea reputaţiei. Pregetă a i-l veşteji, fie din prudenţă, fie ca mângâiere. E triumfătoare dibăcie să-ndrepţi sau măcar să dezminţi atare stigmate naţionale: dobândeşti astfel faima de unic între ai tăi, căci tot ce-i mai puţin aşteptat e preţuit mai mult. Sunt şi metehne ce ţin de familie, de stare, de slujbă şi de vârstă, care, înmănuncheate intr-un singur ins şi neprevenite de grijă, alcătuiesc un monstru nesuferit.

10. *Noroc şi faimă.* Pe cât de nestatornic e unul, pe-atât de trainică e cealaltă. Cel dinţii pentru viaţă, cea de-a doua pentru apoi; acela împotriva invidiei, aceasta împotriva uitării. Norocul ţi-l doreşti şi uneori ţi-l înlesneşti; faima ţi-o făureşti. Dorinţa de renume se naşte din virtute. Faima a fost şi este soră bună a uriaşilor; merge totdeauna la extreme: fie monştri, fie miracole, de dispreţuit, de aplaudat.

11. *Frecvenlează-i pe cei de la care poţi învăţa.* Relaţiile prieteneşti să fie şcoală de erudiţie, iar conversaţia învăţătură cultă, prefacere a prietenilor în profesori, contopind utilul instruirii cu plăcerea conversării. Mulţumirea pe care ţi-o dau oamenii inteligenţi e felurită, cele spuse aducându-ţi aplauzele cu care sunt primite, laicele auzite îndreptarea de sine. Propriul nostru interes, înnobilat de astă dată, ne poartă îndeobşte către alţii. Atentul frecventează casele acelor eroi curteni, care-s mai degrabă teatre ale eroismului decât palate ale deşertăciunii. Există seniori cu faimă de oameni subţiri, şi pe lângă faptul că ei înşişi sunt adevărate oracole ale tuturor măreţiilor prin pilda şi purtarea lor, cortegiul celor care-i înconjoară este o adevărată academie aulică de bună şi nobilă înţelepciune.

12. *Natură şi arta*, *material şi lucrare,* Nu există fru museţe fără ajutor, nici perfecţiune care să nu se sălbăticească fără înnobilarea prin artă: aceasta îndreaptă răul şi desăvârşeşte binele. Natura de obicei ne părăseşte când ne aşteptăm mai puţin; să recurgem la artă. Fără ea, cea mai bună înzestrare naturală rămâne necultivată, iar perfecţiunile sunt înjumătăţite dacă le lipseşte cultivarea. Fără mijloacele artei, orice om pare necioplit şi are nevoie de şlefuire în orice soi de perfecţiune.

13. *Lucrează cu intenţie când primă, când secunda*[45]*.* Viaţa omului e miliţie împotriva maliţiei omului[4647]. Iscusinţa se slujeşte în luptă de stratagemele intenţiei: nu face niciodată ceea ce arată; ia la ochi, e drept, dar numai de ochii lumii; ameninţă cu dibăcie în aer şi dă lovitura în realitatea neaşteptată, jucând mereu gata să dejoace. Slobozeşte o intenţie ca să capteze atenţia rivală, dar se răz- gândeşte brusc, învingând prin neprevăzut. Inteligenţa pătrunzătoare o previne însă cu străji, o pândeşte cu viclenii, pricepe totdeauna contrariul a ceea ce i se dă de înţeles şi cunoaşte numaidecât orice plăsmuire; nu ia în seamă nicio intenţie primă şi rămâne-n aşteptarea celei secunde şi chiar a celei terţe. Simularea sporeşte când îşi vede vicleşugul dibuit şi năzuieşte să amăgească slujindu-se chiar de adevăr. Schimbă jocul, schimbând tertipul şi face vicleşug din nevicleşug, întemeindu-şi înşelăciunea pe cea mai mare nevinovăţie. Dar luarea-aminte stă de veghe, încordându-şi ascuţimea, şi dezvăluieşte tene- brele-nveşmântate în lumină, descifrează intenţia, cu atât mai prefăcută cu cât mai simplă. Astfel luptă şiretenia Pitonului cu neprihănirea pătrunzătoarelor raze ale lui Apolo.

14. *Fondul şi modul.* Nu-i de ajuns substanţa, e necesară şi circumstanţa. Un mod rău strică tot, până şi dreptatea şi raţiunea. Cel bun ţine loc de toate; poleieşte nu-ul, îndulceşte adevărul şi sulemeneşte chiar şi bătrâne- ţea. *Cum* are o mare însemnătate în toate, iar maniera e trişorul gusturilor. O purtare

---

45 *Intenţie secundă :* „Termenul se foloseşte cînd cineva înfăp

46tuieşte un lucru pe faţă, avînd însă un scop şi un plan ascuns, nemanifestat de acţiunea respectivă" (în *Diccionario de la lengua castellana* de la Real Academia Espanola, 1726—1739 — aşa-numi- tul *Diccionario de Autoridades* — citat de E. Correa Calderon, ed. *Oráculo manual,* p. 199). Cf. şi aforismul 215. Păstrăm termenul

47 Cf. *Iov,* 7, 1 : *„Miliţia est vita hominis super terram".* Aceeaşi reflecţie se regăseşte, printre alţii, la Seneca *(Scrisori către Luciliu,* XCVI) : *„Vivere, Luciii, militare est".* La Graciân, acest fond reflexiv tradiţional e potenţat de jocul de cuvinte specific baroc, pe care am ţinut cu orice preţ să-l păstrăm şi-n româneşte.

aleasă e podoaba vieţii:
orice vorbă bună te scoate în chip fericit din încurcături.
/

15. *Minţi ajutătoare.* Noroc al celor puternici: să se înconjoare cu viteji ai inteligenţei care să-i scoată din orice strâmtoare a neştiinţei şi să tragă-n locul lor spada în sfada cu greutăţile. Măreţie fără seamăn a te sluji de înţelepţi, mult deasupra gustului barbar al lui Tigran[48], cel ce ţinea ca regii supuşi să-i fie slugi. Soi nou de dominaţie în tot ce are viaţa mai bun: a-i face prin artă servi ai noştri pe cei pe care natura i-a făcut superiori. Sunt multe de ştiut şi viaţa e scurtă, şi nu trăieşti dacă nu ştii.

E, aşadar, o îndemânare fără pereche să înveţi fără cheltuială şi încă mult prin mulţi, ştiind prin toţi; un asemenea om vorbeşte apoi într-o adunare prin mulţi, sau prin gura lui vorbesc tot atâţia înţelepţi câţi l-au pregătit, dobândind faima unui oracol cu sudoarea altora. Ei îi iac intâi selecţia lecţiei şi apoi îi servesc ştiinţa numai în chintesenţe. Dar cine nu poate ajunge să-şi aibă înţelepciunea în slujba lui dobândeasc-o de la cei apropiaţi.

16. *Ştiinţă cu bună intenţie.* Asigură belşug de reuşite. Căsătoria dintre o bună inteligenţă şi o rea voinţă s-a,[49]
dovedit întotdeauna o silnicie monstruoasă. Intenţia răuvoitoare e un venin al desăvârşirilor şi, ajutată de ştiinţă, corupe cu şi mai mare subtilitate. Nefericit talentul pus în slujba ticăloşiei! Ştiinţă fără creier, îndoită nebunie

17. *Schimbă-ţi felul ăe-a lucra.* Nu totdeauna la fel, ca să orbeşti curiozitatea, mai ales pe cea rivală. Nu totdeauna după intenţia primă, deoarece îţi vor surprinde neschimbarea, îţi vor- preveni şi chiar zădărnici acţiunile. E lesne de ucis pasărea care zboară drept, nu însă şi cea care zboară cotit. Dar nici mereu cu intenţie secundă, căci a doua oară îţi vor înţelege tertipul. Răutatea stă la pândă. E nevoie de multă subţirime ca s-o derutezi. Jucătorul şiret nu joacă niciodată cartea bănuită de parte-, ner, necum cea pe care acesta şi-ar dori-o.

18. *Sârguinţă şi cap.* Nu există. Excelare fără amin-

48 Printr-un procedeu caracteristic, Graciân reformulează un proverb tradiţional : *La ciencia es locura si buen seso no la cura"* („Ştiinţa este nebunie dacă mintea bună n-o vindecă").

49 Tigran al II-lea (95—54 î.e.n), după un lung stagiu de ostatic la Roma, făcîndu-se remarcat prin servilismul său, e numit de Nero rege al Armeniei ; îi învinge pe Vologeses, regele părţilor, pe Tiridates, fratele acestuia, şi pe Monobazus, regele adiabenilor, tratîndu-i ca pe nişte sclavi.

’două, dar când conlucrează, prisos. Mai mult obţine o mediocritate prin sârguinţă decât o superioritate fără ea. Reputaţia se cumpără cu muncă: valorează puţin ceea ce costă puţin. Fină şi-n cele mai înalte posturi, unora le-a jipsit sârguinţă; rareori dezminte firea. A nu excela într-o slujbă de rând, vrând să fii mediocru într-una înaltă, are drept scuză nobleţea; dar a te mulţumi să fii mediocru în cea de rând, când ai putea excela în cea înaltă, nu are niciuna. Fac, aşadar, trebuinţă natura şi arta, iar sâr- guinţa pune pecetea.

19. *Nu porni cu aşteptări prea mari.* Restrişte obişnuită a tot ce-a fost mult proslăvit cu anticipaţie, de a nu fi pe urmă la-nălţimea gândului. Realul nu s-a putut ridica niciodată până la imaginar, deoarece desăvârşirile sunt lesne de închipuit, dar foarte anevoie de realizat. 1

Imaginaţia se împreunează cu dorinţa şi zămisleşte totdeauna mult mai mult decât ceea ce sunt lucrurile. Oricât ar fi de mari calităţile, ele n-ajung să mulţumească ideea despre ele şi, găsind-o amăgită de aşteptarea excesivă, mai degrabă o dezamăgesc decât o uimesc. Speranţa e o mare calpuzană a adevărului; cuminţenia o înfrânează, căutând ca desfătarea să fie superioară dorinţei, începuturile de reputaţie slujesc la trezirea curiozităţii, nicidecum la zălogirea obiectului ei. Mai bine e când realitatea întrece ideea şi este mai mult decât s-a crezut. Această regulă nu se aplică la rău, întrucât aceeaşi exagerare îi e de ajutor; o dezminte cu aplauze, iar culmea mârşăviei de care ne temeam ajunge chiar să pară suportabilă.

20. *Omul veacului său.* Oamenii cu adevărat excepţionali atârnă de vremuri. Nu toţi au avut parte de cele pe care le-ar fi meritat şi mulţi, deşi au avut, n-au izbutit să se bucure de ele. Unii au fost vrednici de un secol mai bun, căci ceea ce e bun nu triumfă totdeauna; lucrurile îşi au vremea lor, până şi înzestrările eminente sunt la cheremul modei. Înţelepciunea are însă un avantaj, că e veşnică, iar dacă veacul acesta nu-i al ei, multe altele vor fi. [50]

---

50 **21.** ***Arta de a ţi norocos.*** **Există reguli ale norocirii, căci' pentru înţelept nu toate sînt doar întîmplări ; poate fi ajutată şi de pricepere. Unii se mulţumesc să se înfigă cu voie bună la porţile Fortunei, aşteptînd ca ea să lu—, creze. Alţii, mai bine, trec mai departe cu ajutorul cutezanţei cuminţi, care, cu aripile virtuţii şi ale curajului, poate prinde din urmă norocul, măgulindu-1 cu folos. Dar, cugetînd bine, nu-i altă cale decît cea a virtuţii şi-a atenţiei, pentru**

22. *Bărbatul cu lăudabile cunoştinţe.* Plăcuta erudiţie curtenească e muniţia oamenilor de lume: o cunoaştere practică a tot ce este actual, mai mult sub aspectul cult, mai puţin sub cel vulgar; să dispui de un matur belşug de sare în vorbe, de politeţe în fapte, ştiind a le folosi la vremea lor, căci uneori sfatul a izbutit mai mult într-o glumă decât în cel mai grav profesorat. Ştiinţa comunicativă le-a fost de mai mare ajutor unora decât toate cele şapte1 laolaltă, oricât de liberale.

23. *Fii fără niciun stigmat.* E ciar-ul perfecţiunii; puţini trăiesc fără cusururi, atât pe tărâmul moral cât şi-n cel natural, şi au o slăbiciune pentru ele, putându-le tămădui cu uşurinţă. Cuminţenia celorlalţi regretă că uneori o sublimă universalitate de înzestrări e atacată de un defect mărunt, şi-i de ajuns un nor ca să eclipseze un întreg soare. Sunt pete ale reputaţiei de care numaidecât se leagă, stând să le şi aleagă, reaua-voinţă. Supremă dibăcie ar fi preschimbarea lor în calităţi. Astfel a ştiut Cezar să-şi încunune cu lauri restriştea din fire

24. *Cumpătează-ţi imaginaţia.* Uneori strunind-o, alteori ajutând-o, căci ea e totul pentru fericire şi corectează chiar şi cuminţenia. Devine tirană: nu se mai mulţumeşte cu speculaţia, ci lucrează, ba chiar obişnuieşte să pună stăpânire pe viaţă, făcând-o plăcută ori apăsătoare, după nebunia în care cade, căci ea îi face pe oameni nemul- ţumiţi sau mulţumiţi de ei înşişi. Unora le înfăţişează chinuri fără istov, ajungând călău domestic al proştilor; altora le propune norociri şi aventuri cu veselă înfumurare. Iată cât de mare îi e puterea dacă n-o ţine-n frâu atotprudenta raţiune.

25. *Om cu înţelegere adâncă*[51]. A şti să gândeşti era arta artelor; azi nu mai e de-ajuns: trebuie să ghiceşti şi cu atât mai vârtos în dezamăgiri. Nu poate fi înţeles cine nu are înţelegere adâncă. Există clarvăzători ai inimii şi lincşi ai intenţiilor. Adevărurile care ne interesează cel mai mult vin întotdeauna spuse pe jumătate; prevăzătorul cată a le primi în tot înţelesul lor; când sunt de bine, strângând hăţurile crezării; când sunt de rău, dându-i pinteni.

26. *Descoperă-i fiecăruia punctul slab.* E arta de-a pune

---

că nu există mai mare noroc şi nenoroc decît prudenţa şi imprudenţa,

51 în orîg. Buen *entendedor,* după proverbul: *„A buen enten- dor, pocas palabras"* („Omului cuminte îl ajung două cuvinte").

în mişcare voinţele. Constă mai mult în dibăcie decât în hotărâre: a şti pe unde să-l câştigi pe fiecare. Nu există voinţă fără o patimă anume, şi diferite după varietatea gusturilor. Toţi sunt idolatri, unii ai consideraţiei, alţii ai interesului, iar cei mai mulţi ai plăcerii. Şiretlicul stă în a cunoaşte aceşti idoli pentru a-i stârni, cunoscându-i fiecăruia imboldul eficient: e ca şi cum ai avea cheia voinţei celorlalţi. Trebuie să mergi la mobilul prim, care nu totdeauna e şi cel suprem; mai totdeauna e cel mai de jos, fiindcă pe lume dezordonaţii sunt mai numeroşi decât cei supuşi ordinii. Trebuie să prevezi întâi firea, apoi să pontezi pe manie, să ataci cu slăbiciunea care, negreşit, va da mat liberul arbitru.

27. *Preferă extensiunii intensiunea.* Desăvârşirea nu constă în cantitate, ci în calitate. Tot ce e foarte bun a fost întotdeauna puţin şi rar: multul discreditează. Chiar şi printre oameni, uriaşi sunt de obicei adevăraţii pitici. Unii preţuiesc cărţile după grosime, ca şi cum ar fi fost scrise pentru încordarea braţelor, nu a minţilor. Extensiunea singură n-a putut depăşi niciodată mediocritatea şi e flagelul oamenilor universali care, vrând să fie peste tot, nu-s nicăieri. Intensiunea zămisleşte excelarea, chiar eroică, dacă din plămadă sublimă.

28. *în nimic vulgar.* Nu în gust. O, mare înţelept cel ce se dădea de ceasul morţii că faptele sale erau pe placul celor mulţi! îmbuibările cu aplauze de rând nu-i satură pe cuminţi. Sunt unii atare cameleoni ai popularităţii, incit nu-şi află mulţumirea în adierile nespus de blânde ale lui Apolo, ci doar în răsuflarea vulgară. Nici în inteligenţă: nu te îmbăta cu miracolele vulgului, căci nu pot altceva decât să-i mire pe ignoranţi, uimind neghiobia obştească tocmai prin ceea ce dezamăgeşte luarea-aminte ieşită din comun.

29. *Bărbat integru.* Pururi de partea dreptăţii, cu alita Uârzenie în gând, încât nici patima vulgului, nici silnicia tiranică să nu-l poată împinge vreodată să-ncalce hotarul dreptăţii. Dar cine va fi fiind oare acest tenix al nepărtinirii? Căci integritatea are puţini adepţi. Mulţi o ridică-n slavă, dar nu la ei acasă; alţii o urmează până la un pericol; văzându-l, făţarnicii o tăgăduiesc, politicienii o dosesc. Ea nu se sfieşte să rupă cu prietenia, cu puterea şi chiar cu interesul propriu, şi aici e primejdia de-a o necunoaşte. Viclenii stabilesc distincţii cu o metafizică de bâlci, ca să nu jignească fie raţiunea superioară, fie cea de stat, dar

bărbatul statornic judecă prefăcătoria drept un soi de trădare, se mândreşte mai mult cu consecvenţa decât cu iscusinţa, se află acolo unde e şi adevărul şi, da- că-i părăseşte pe oameni, o face minat nu de propria lui nestatornicie, ci de a lor, care, ei cei dinţii, au părăsit adevărul.

30. *Nu te făli cu îndeletniciri desconsiderate.* Cu atât mai puţin cu cele himerice, pentru că-ţi atragi mai degrabă dispreţ decât prestigiu. Multe sunt sectele capriciului şi de toate trebuie să fugă bărbatul cuminte. Există oameni cu gusturi bizare ce se lipesc mereu de tot ceea ce resping înţelepţii; trăiesc cum nu se poate mai satisfăcuţi de orice extravaganţă şi, chiar dacă devin astfel foarte cunoscuţi, motiv e mai degrabă râsul decât bunul-nume. Atentul nu trebuie să se laude nici chiar cu însuşirea de înţelept, necum cu acelea ce-şi acoperă de ridicol adepţii; nu le numim, fiindcă de mult le-a specificat discreditarea unanimă.

31. *Cunoaşte-i pe fericiţi, ca să-i alegi, şi pe nenorociţi,* ca *să-i ocoleşti*[52]. Nenorocirea e de obicei delict de prostie, şi nu e altul mai molipsitor între părtaşi. Să nu deschizi niciodată uşa nici celui mai mărunt rău, căci pe urma lui vor venj totdeauna multe, şi mai mari, pe furiş. Cea mai bună stratagemă e a şti să decartezi: mai de folos e cea mai slabă carte de atac ce taie acum, decât cea mai tare din altă mână. Când eşti în cumpănă, e nimerit să te alături înţelepţilor şi prudenţilor, căci, mai devreme ori mai târziu, le iese norocul în cale.

32. *Fă-ţi renume de îndatoritor.* Pentru cei ce cârmuiesc, spor de reputaţie de se fac plăcuţi: un dar al suveranilor pentru a cuceri simpatia universală. Acesta e singurul folos al domniei: putinţa de a face mai mult bine decât toţi. Prieteni sunt aceia care se poartă prieteneşte. Dimpotrivă, alţii sunt dornici să nu fie îndatoritori, nu atât fiindcă i-ar împovăra, cât din răutate, întru totul opuşi divinei munificenţe.

33. *învaţă să te sustragi.* Căci dacă o mare lecţie a vieţii e a şti să refuzi, una şi mai mare e a şti să te refuzi pe tine însuţi treburilor, oamenilor. Sunt îndeletniciri străine, molii ale timpului preţios, şi mai rău e să te îndeletniceşti cu ceva nepotrivit decât să nu faci nimic. Pentru omul prudent a nu se amesteca nu-i de

---

52 Izvorul acestei fraze, după Romero-Navarro <ed. *Orâculo,* p. 70) e Lucan, *Farsalia,* VIII, 487 *(„et cole felice.i, miseros fuge"),* în prelucrarea lui Botero *(Detti).* La Graciăn însă *fericiţii* sînt „înţelepţii şi prudenţii", iar *nenorociţii* sînt „proştii", sensul cinic iniţial fiind suprimat.

ajuns, ci cată a nu se lăsa amestecat. Nu trebuie să aparţii în asemenea măsură tuturor, încât să nu-ţi mai aparţii deloc ţie însuţi. Nici de prieteni nu trebuie să abuzezi şi nici să nu aştepţi de la ei mai mult decât îţi acordă. Orice exces e stricător şi cu atât mai mult în relaţiile dintre oameni. Cu această cuminte cumpătare îţi păstrezi cu mai mult succes bunăvoinţa şi consideraţia tuturor, pentru că astfel nu se toceşte nespus de preţioasa cuviinţă. Aibi, aşadar, neatârnarea unei firi îndrăgostite de tot ce-i ales şi nu păcătui nicicând împotriva credinţei bunului tău gust.

34. *Cunoaşte-ţi harul-rege:* darul eminent, cultivându-l pe el şi ajutorându-le pe celelalte. Oricine ar fi putut să exceleze în ceva dacă şi-ar fi cunoscut talentul. Obser- vă-ţi atributul-rege şi-ncordează-ţi sârguinţa; la unii prisoseşte judecata, la alţii curajul. Cei mai mulţi îşi silnicesc capacitatea şi astfel nu dobândesc superioritate în nimic: în tot ceea ce patima măguleşte iute, timpul dezamăgeşte mai târziu.

35. *Fă-ţi o idee precisă.* Şi cu atât mai mult despre ceea ce e mai însemnat. Pentru că nu cugetă îşi află toţi proştii pierzania: nu pătrund în lucruri nici la jumătatea lor şi, cum nu-şi dau seama de pagubă sau de folos, nici nu se străduiesc. Unii fac mare caz de ceea ce are puţină însemnătate şi mai deloc ’de ceea ce este foarte important, cântărind totdeauna pe dos. Mulţi, lipsiţi de simţire fiind, n-o pierd. Sunt lucruri pe care ar trebui să le observi cu cea mai mare silinţă şi să le păstrezi în adâncul minţii, înţeleptul caută să-şi facă o idee exactă despre toate, deşi sapă cu osebire unde vede adâncime şi anevoinţă, crezând că poate acolo e mai mult decât crede el: astfel ajunge cugetarea unde n-a ajuns închipuirea.

36. *Cântureşte-ţi întotdeauna norocul:* pentru a purcede, pentru a te amesteca în ceva. E de mai mare însemnătate decât observarea temperamentului, căci dacă prost e omul care la patruzeci de ani îl cheamă pe Hipocrat. Pentru sănătate[53], şi mai prost e cel care-l cheamă pe Se- neca pentru cuminţenie. Mare artă să ştii a-ţi îndruma norocul, când aşteptându-l, căci şi răbdarea îşi are rostul ei în ce-l priveşte, când prinzându-l, căci îşi are sorocul şi locul lui: deşi nu-i poţi

53 Cf. Tacit, Anale VI, 46 : „[Tiberiu] obişnuia să-şi bată joc de arta doctorilor şi de cei ce după treizeci de ani mai aveau nevoie de sfaturile altora pentru a cunoaşte ce le era vătămător sau folositor" (trad. de E. Lovinescu).

surprinde şi toana, atât de schimbătoare îi e comportarea. Cel care a văzut că-i este binevoitor să meargă mai departe cu îndrăzneală, căci Fortuna obişnuieşte a se îndrăgosti de cei îndrăzneţi şi, chiar ca o cochetă, de tineri. Nenorocosul să-şi înceteze lucrarea, să se retragă şi să nu-i dea prilej de a-l neferici şi-a doua oară. Purceadă înainte cine îl domină.

37. *Cunoaşte săgeţile şi-nvaţă să te foloseşti de ele.* E punctul cel mai subtil al relaţiilor dintre oameni. Sunt aruncate pentru ispitirea cugetelor şi cu ele se săvârşeşte cea mai ascunsă şi mai pătrunzătoare iscodire a inimii. Sunt altele răutăcioase, lesne de aruncat, atinse cu buruiana invidiei, muiate în veninul patimii, trăsnete imperceptibile în stare să te prăvălească din simpatia şi consideraţia lumii. Mulţi s-au prăbuşit din favoarea înaltă şi din cea de rând răniţi de o asemenea vorbă măruntă, după ce o-ntreagă uneltire de murmurare obştească şi de răutate personală nu izbutise a le pricinui nici cel mai uşor zdruncin. Altele, dimpotrivă, lucrează prielnic, ajutând şi confirmând reputaţia. Dar cu aceeaşi dibăcie cu care le aruncă intenţia, cată a le primi atenţia şi-a le aştepta prudenţa, deoarece apărarea se bizuie pe cunoaştere, iar lovitura prevăzută este totdeauna zădărnicită[54].

; 38. *A şti să te retragi cină norocul ţi-e prielnic.* Ca marii jucători. La fel de însemnată e o retragere frumoasă ca şi un atac vitejesc; să pui la adăpost isprăvile măreţe când sunt destule şi chiar multe. Norocul necurmat a fost totdeauna îndoielnic: mai sigur e cel amestecat, iar dacă e şi niţel acru-dulce, e mai bun la gust. Cu cât se grămădesc mai mult noroacele, cu atât le paşte mai rău primejdia de-a luneca şi-a da de râpă totul. Uneori scurtimea hatârului e răscumpărată de mărimea lui. Osteneşte şi soarta să-l tot ducă-n circă pe unul şi-acelaşi.

“39. *Cunoaşte lucrurtte-n apogeul lor, la vremea* po- *trivită, şi-nvaţă să le ăobândeşti atunci.* Lucrările naturii ajung toate în culmea desăvârşirii lor; pân-acolo au câşti- gat, de-acolo-ncep să piardă. Dintre cele ale artei, puţine ţijung să nu mai poată fi îmbunătăţite. E o înaltă dovadă de bun-gust savurarea fiecărui lucru la vremea împlinirii lui; nu toţi pot şi nu toţi care pot ştiu. Până şi roadele minţii îşi au clipa coacerii; totul e s-o cunoşti,

---

54 Adaptare a proverbului latin : *„Praevisus ante molilor* fetus *venit*[11] („Dacă e prevăzută, lovitura cade mai moale").

pentru a le preţui şi cultiva.

10. *Simpatia oamenilor.* Mare lucru să cucereşti uimirea obştească, dar şi mai mare, iubirea; ţine întrucâtva de steaua, dar cel mai mult de străduinţa fiecăruia; începe cu aceea şi continuă cu aceasta. Nu ajung înzestrările excelente, deşi se presupun, deoarece câştigi inima odată ce-ai câştigat opinia. E nevoie, aşadar, pentru bine- meritare, de binefacere: de bine, făcut cu amândouă mâi- nile, de vorbe bune şi de fapte şi mai bune, iubind ca să fii iubit. Politeţea e cea mai mare vrajă politică a marilor oameni. Întinde mina întâi isprăvilor şi-abia pe urmă penelor: de la oştire la o ştire în cărţi, căci există şi o simpatie a scriitorilor, şi e veşnică.

41. *Nu exagera niciodată.* Grijă de căpetenie a atenţiei: a nu vorbi în superlative, fie pentru a nu risca să jignească ade\ rărul, fie pentru a nu-şi stigmatiza cuminţenia. Exagerările sunt risipe ale preţuirii şi dau semn de mărginire a cunoaşterii şi-a gustului. Lauda trezeşte iute curiozitatea, îmboldeşte dorinţa, iar apoi, dacă valoarea nu se potriveşte cu preţuirea, cum îndeobşte se-n- tâmplă, aşteptarea se-ntoarce împotriva amăgirii şi se răzbună prin dispreţuirea obiectului şi proslăvitorului. Omul cuminte umblă, aşadar, cu multă măsură şi ţine să păcătuiască mai degrabă prin mai puţin decât prin mai mult. Calităţile eminente sunt rare: deci preţuirea să se înfrâneze. Lauda excesivă e un soi de minciună şi din pricina ei îţi pierzi tot renumele de om de bun-gust, care e mare, şi cel de inteligent, care-l întrece.

42. *Despre ascendentul firesc.* E o forţă tainică a superiorităţii. Nu purcede dintr-un artificiu supărător, ci dintr-o fire poruncitoare. I se supun toţi fără a-şi da seama cum, recunoscând vigoarea tainică a autorităţii înnăscute. Aceştia, caractere imperiale, sunt regi prin merit şi lei printr-un privilegiu al naşterii’; subjugând inima şi chiar gândul celorlalţi prin respectul pe care-l impun. Dacă şi celelalte daruri îi ajută, asemenea oameni vin pe lume pentru cele mai înalte cauze politice, deoarece mai mult lac ei c-un singur semn decât alţii cu o droaie.

43. *Gindeşte cu cei puţini şi vorbeşte cu cei mulţi.* A voi să mergi împotriva curentului este pe cât de imposibil pentru dezamăgire pe-atât de lesnicios pentru primejduire. Numai Socrate ar li în stare s-o Iacă. Părerea opusă e socotită

jignitoare, pentru că înseamnă osân- direa judecăţii celorlalţi; se-nmulţesc cei nemulţumiţi, fie din pricina subiectului criticat, fie a celui care-l aplaudă. Adevărul e al câtorva, amăgirea e pe cât de universală, pe-atât de vulgară. Şi nici după cuvântarea din piaţă nu trebuie deosebit înţeleptul, de vreme ce acolo nu cu glasul lui vorbeşte, ci cu cel al prostiei obşteşti, oricât ar dezminţi-o el în sinea lui. Cumintele se fereşte atât de a fi contrazis cât şi de a contrazice: pe cât e de iute la critică, pe-atât e de reţinut să şi-o dea în vileag. Cugetarea e liberă, nu poate şi nu trebuie să fie siluită; se retrage în sanctuarul tăcerii ei, şi dacă uneori iese, o i'ace numai în umbra celor puţini şi cuminţi.[55]

45. *Uz, nu abuz de vicleşuguri.* Nu trebuie să faci paradă cu ele, necum să ţi le dai în vileag: orice artificiu trebuie ţinut sub tibroc, suspect fiind, şi cu atât mai vârtos şiretenia, care-i odioasă. Amăgirea este larg folosită; sporească bănuiala, – fără a se face cunoscută, deoarece ar da prilej de neîncredere: iscă mari nemulţumiri şi-mpinge la răzbunare, trezeşte răul pe care nimeni nu şi-l închipuise. Chibzuinţă în purtare e de nespus folos în lucrare: nu există un mai puternic argument al raţiunii. Cea mai mare desăvârşire a acţiunilor e chezăşuită de stăpânirea cu care sunt săvârşite,

46. *Infrinează-ţi antipatia.* Obişnuim să urâm fără temei şi chiar înainte de-a cunoaşte însuşirile oamenilor. Iar uneori, această înjositoare aversiune înnăscută se încumetă şi-mpotriva bărbaţilor eminenţi. Cată s-o înfrâneze cuminţenia, căci nimic nu-i mai compromiţător decât a-i un pe cei mai buni; pe cât te-nalţă simpatia pentru eroi, pe-atât te stigmatizează antipatia.

47. *Fugi de amestecuri.* E una din cele mai însemnate preocupări ale prudenţei. La marile capacităţi, distanţele până la ultimele limite sunt totdeauna mari; e mult de mers de la o extremă la alta, iar ei[56] stau mereu în mijlocul cuminţeniei lor:

---

55 ***Simpatie pentru marii bărbaţi.*** **Alăturarea cu eroii este o-nsuşire de erou, minune a naturii prin taină şi folos. Există o înrudire a inimilor şi firilor, urmările ei fiind aidoma celor pe care ignoranţa vulgului le pune în seama elixirelor. Nu se opreşte la simpla preţuire, ci zoreşte bunăvoinţa, ajungînd chiar la afecţiune ; şi una, şi alta cu atît mai fericite cu cît mai sublime. Mare dibăcie să le cunoşti, să le deosebeşti şi să ştii a le dobîndi, căci nici o stăruinţă nu-i de-ajuns fără această favoare tainică.**

56 *Ei,* adică „oamenii de mare capacitate[11], în acord logic cu „marile capacităţi" de mai sus.

ajung târziu la o ruptură, căci e mai uşor să te sustragi unui prilej decât să ieşi cu bine dintr-însul. Sunt ispite ale judecăţii2, e mai sigur să fugi de ele decât să le-nvingi. Un amestec aduce altul mai greu, şi foarte aproape de prăpastie. Sunt oameni provocatori din fire sau chiar prin naţie, gata oricând să se amestece, dar cel ce umblă în lumina raţiunii cercetează totdeauna cu luare-aminte cazul; consideră că e mai mare curaj să nu te amesteci decât să ieşi biruitor şi, chiar dacă se iveşte un prost provocator, se fereşte să fie el al doilea.

48. *Omul cu mult fond e în egală măsură persoana.* Totdeauna şi în toate interiorul trebuie să valoreze de două ori cât exteriorul. Sunt inşi numai de faţadă, ca nişte case neisprăvite din lipsă de capital; au intrare de paiat şi încăperi de cocioabă. Cu eij n-ai la ce te opri sau te opreşti de tot, pentru că, de cum s-a isprăvit primul salut, s-a isprăvit şi conversaţia. Pornesc cu cele dinţii complimente ca nişte cai sicilienidai' numaidecât devin taciturni, căci vorbele seacă iute unde nu-i perenitate de idei. Aceştia îi amăgesc lesne pe cei cu privirea la fel de superficială, dar nu înşală iscusinţa care, privind pe dinăuntru, îi găseşte deşerţi, buni de râsul celor deştepţi[5758].

49. *Omul judicios şi pătrunzător.* El e stăpân pe lucruri, nu lucrurile pe el. Sondează pe loc străfundul celei mai mari adâncimi. Ştie să facă-n chip desăvârşit anatomia unei capacităţi. Văzând un personaj, îl înţelege şi-l judecă-n esenţă. Om al observaţiilor neobişnuite, mare descifrator al celei mai ascunse intimităţi. Observă pătrunzător, concepe subtil, încheie judicios: descoperă, remarcă, surprinde şi cuprinde totul.

50. *Nu-ţi pierde niciodată respectul de sine.* Nici nu fi prea familiar cu tine însuţi. Regulă de dreaptă purtare fie-ţi integritatea însăşi, iar judecata să-ţi fie mai îndatorată proprie-ţi severităţi decât oricăror precepte exterioare. Renunţă la săvârşirea necuviinţelor mai mult de teama propriei tale cuminţenil decât constrâns de asprimea autorităţii altora. Teme-te de tine însuţi şi nu vei mai avea nevoie de padagogul fictiv al lui Seneca[59].

---

57 *Caii sicilieni* erau renumiţi prin harnaşamentele şi armurile lor fastuoase.

58 Cf. Esop, Fabule, 43 ("Vulpea şi masca); trad. de Traian Dia- conescu, Univers, 1972, p. 36.

59 E vorba de conştiinţa curată, ca în Seneca : „Val şi amar de tine dacă dispreţuieşti pe acest martor" (Seri.sori către *Luc.iliu,* trad. de Gh. Guţu, Ed. ştiinţifică, ser. a XLIII-n, p. 105)-

51. *Omul care ştie să aleagă.* Cel mai mult din asta trăieşti: alegerea presupune bun-gust şi judecată fermă, nefiind de ajuns nici studiul, nici mintea. Nu există perfecţie fără selecţie, foloasele fiind două: putinţa de-a alege, şi de-a alege tot ce e mai bun. Mulţi oameni cu spirit fecund şi subtil, cu judecată ageră, studioşi şi ştiutori totodată, se pierd când sunt puşi să aleagă; trec întotdeauna de partea a tot ce-i mai rău, de parcă s-ar făli cu greşeala, şi astfel, alegerea e unul din darurile cele mai înalte ale Cerului.

52. *Nu-ţi pierde niciodată cumpătul.* Preocupare de seamă a cuminţeniei, să nu-şi iasă niciodată din fire: învederează om deplin, cu inimă dintr-o bucată, fiindcă orice măreţie e anevoie de tulburat. Patimile sunt umorile sufletului şi orice prisos al lor duce la îmbolnăvirea cuminţeniei, iar dacă răul răzbate cumva până în gură, primejduieşte reputaţia. Fii, aşadar, stăpân pe tine şi într-atât de puternic, incit nici în culmea prosperităţii, nici în culmea restriştii, nimeni să nu-ţi poată reproşa minia, ci să -ţi admire superioritatea.

53. *Diligent şi inteligent.* Silinţa îăptuieşte iute ceea ce inteligenţa cumpăneşte pe îndelete. Graba e patima proştilor, care, nevăzând hopul, lucrează fără luare-aminte. Înţelepţii, dimpotrivă, păcătuiesc de obicei prin încetineală, căci observaţia naşte din atenţie. Inefieienţa amână- rli iroseşte uneori corectitudinea judecăţii. Promptitudinea e mama norocului. Mult a făptuit cel ce n-a lăsat nimic de azi pe mâine. Augustă deviză: grăbeşte-te încet

54. *Fii* brav *înţelepţeşte.* Pe leul mort îl păruiesc până şi iepurii. Cu vitejia nu-i de glumit; dacă dă înapoi prima

1 În lat.: *festin a lente,* sentinţă atribuita de Suetoniu lui August.

dată, va trebui să dea şi-a doua oară şi tot aşa până la sfârşit; aceeaşi greutate va trebui s-o-nvingă şi mai târziu, când mai bine-ar i'i de-ndată. Curajul sufletesc îl întrece pe cel al trupului; e asemenea spadei; cată să stea pururi în teaca înţelepciunii aşteptând prilejul. E apărarea persoanei. Decăderea cugetului e mai dăunătoare decât cea a trupului. Mulţi au fost hărăziţi cu înzestrări eminente, dar, lipsindu-le îndrăzneala aceasta, au părut morţi şi au sfârşit înmormântaţi în delăsarea lor: căci nu fără rost natura prevăzătoare a-ngemănat la albină dulceaţa mierii cu ascuţişul acului. Trupul mai are şi nervi, şi oase:

cugetul să nu fie deci numai moliciune.

55, *Omul care ştie să aştepte.* Dovadă de inimă mare cu lărgimi de răbdare. Nu te pripi şi nu te-nflăcăra niciodată. Fii întâi stăpân pe tine însuţi şi vei fi apoi şi peste ceilalţi. Trebuie să străbaţi întinderile timpului către centrul prilejului. Zăbava înţeleaptă pârguieşte succesele şi coace tainele. Cârja timpului face mai multă treabă decât măciuca ghintuită a lui Hercule. Dumnezeu însuşi ne pedepseşte nu cu bâta, ci cu sorocul h Mare vorbă: „Timpul şi cu mine facem cât doi“[6061]. Chiar Fortuna răsplăteşte sporit aşteptarea.

'56. Bunele improvizaţii. Nasc dintr-o fericită spontaneitate. Pentru ea nu există nimic constrângător, nici surprinzător, datorită vioiciunii şi agerimii ei. Unii chibzuiesc mult, ca mai apoi să dea greş în toate, iar alţii o brodesc în toate fără a chibzui înainte. Sunt mari caractere anti- peristatice[62] care, la strâmtoare, se descurcă mai bine, monştri care, improvizat, o nimeresc în toate, dar, premeditat, greşesc în toate: ceea ce nu le vine-n gând numai- decât, nu le mai vine nicicând, zadarnic ar face apel după. Cei ageri sunt vrednici de aplauze pentru că dovedesc o miraculoasă capacitate: în idei, subtilitate; în fapte, cuminţenie.

57. *Mai siguri sunt cei ce chibzuiesc.* Foarte repede, dacă bine. Ce se face iute, iute se desface \ dar ceea ce trebuie să dureze o veşnicie are a zăbovi o alta pentru a se înjgheba. Nu interesează decât perfecţiunea şi numai reuşita dăinuieşte. Mintea cu ape adinei dobândeşte veşnicii. Ceea ce valorează mult costă mult, deoarece şi cel mai preţios dintre metale e cel mai zăbavnic şi mai greu.

58. *învaţă să te acomodezi.* Nu trebuie să te araţi tuturor la fel de inteligent, nici să foloseşti mai multe forţe decât e nevoie; să nu faci risipă nici de ştiinţă, nici de putere: bunul şoimar nu slobozeşte asupra prăzii mai multe răpitoare decât trebuie ca să-o vâneze. Nu te făli necontenit, căci mâine nu vei mai uimi pe nimeni. Catâ să ai totdeauna o noutate cu care să străluceşti, întrucât cine zilnic dezvăluieşte încă ceva, întreţine

---

60 Proverb catalan : *„Deu no pega de basto, sino de sao“* („Dumnezeu nu bate cu băţul, cl cu timpul").

61 Reflecţie atribuită lui Carol Qulntul : *„El tiempo y ijo* a *otros dos“.*

62 *Antiperistatic* de la *antiperistază*; rezistenţa sau reacţia provocată de opoziţia sau de acţiunea unui principiu sau a unei calităţi contrarii.

aşteptarea şi nimeni nu ajunge să-i descopere vreodată hotarele marii capacităţi.

59. *Omul cu sfirşit bun*[63]*.* În casa Fortunei, dacă intri pe uşa plăcerii, ieşi pe cea a durerii, şi dimpotrivă; atenţie, dar, la sfirşit, luând mai mult seama la norocul de la ieşire decât la aplauzele de la intrare. Obişnuita restrişte a' norocoşilor este că au începuturi foarte prielnice, dar încheieri nespus de tragice. Lucrul cel mai însemnat nu sunt aplauzele mulţimii la intrare, căci a tuturor este lăudabilă, ci simţirea obştească de la ieşire, foarte puţini fiind cei regretaţi; rareori îi însoţeşte norocul pe cei ce ies*]* pe cât se-arată de curtenitor cu cei ce vin, pe-atât de nepoliticos cu cei ce se duc.

60. *Judecăţi sigure.* Unii se nasc prudenţi; pornesc spre învăţătură cu acest folos al bunului-simţ înnăscut, şi astfel au şi străbătut jumătate din drumul către succese. Cu vârsta şi cu experienţa, raţiunea se coace pe deplin, şi ei ajung la o judecată foarte cumpănită; urăsc orice capriciu ca pe-o ispitire a cuminţeniei şi mai cu seamă în probleme de stat, care, datorită însemnătăţii lor supreme, cer siguranţă fără greş. Asemenea oameni merită să stea la cârma statului, fie pentru mânuire, fie pentru sfat.

61. *Fii eminent în tot ce-i superior:* e mare singularitate în pluralitatea desăvârşirilor. Nu poate exista erou fără vreo însuşire sublimă: mediocrităţile nu sunt obiect al aplauzelor. Remarcarea într-o îndeletnicire ieşită din comun te scoate din rândul mulţimii şi te-nalţă pe treapta excepţionalului. A fi eminent într-o profesiune umilă înseamnă a fi ceva în puţin; sporul de desfătare aduce un minus de glorie. Excelarea în domenii privilegiate ecao trăsătură a suveranităţii: impune admiraţia şi atrage afecţiunea.

62. *Lucrează cu. Unelte bune.* Unii vor ca extrema subtilităţii lor să le fie pusă-n lumină de ticăloşia uneltelor: primejdioasă mulţumire, vrednică de pedeapsa destinului! Niciodată destoinicia ministrului n-a ştirbit măreţia suveranului; mai degrabă toată gloria izbânzilor recade apoi asupra cauzei prime, ca şi, dimpotrivă, ocara. Faima merge totdeauna cu cei

---

63 Romera-Navarro *(Ordculo,* p. 124) citează în această ordine de idei *Ecclesiastul,* 7, 8 : „Hai bun este sfîrşitul unui lucru decît începutul lui", şi proverbul *„No la entrada, sino la solida hace* a *tos hombres venturosos"* („Nu intrarea, ci ieşirea îi face pe oameni norocoşi"). E, de fapt, un loc comun al înţelepciunii universale, dovadă şi proverbul românesc : „Sfîrşitul laudă începutul".

de sus. Nu zice niciodată: „Acela a avut miniştri buni sau răi“, ci „acela a fost meşter bun sau prost“. Alege-i, aşadar, încearcă-i, fiindcă lor le vei încredinţa nemurirea reputaţiei.

63. *Excelare cu întârziere.* Iar dacă o-nsoţeşte şi perfecţiunea, e îndoită. Mare folos să joci mina întâi, deoarece câştigi în condiţii de egalitate. Mulţi ar fi devenit fenicşi în slujbele lor dacă nu le-ar fi luat-o alţii înainte. Cei dintâi au dreptul de primogenitură la moştenirea faimei, iar ceilalţi se aleg doar cu hrana obţinută prin proces; oricât ar năduşi, nu pot ispăşi vulgarul ponos al imitaţiei. Subtilitate a prodigioşilor este născocirea de noi drumuri către excelări, numai să le stea cuminţenia de strajă la greu. Prin noutatea preocupărilor şi-au făcut loc înţelepţii în catalogul eroilor. Câte unul vrea să fie mai degrabă primul în a doua categorie decât al doilea în prima.

64. *A şti să te păzeşti de necazuri. A* te feri de neplăceri e o cuminţenie de mare folos, înţelepciunea evită multe: este Lucina [64]norocului şi, ca atare, a mulţumirii. Nu da şi, cu atât mai mult, nu primi veşti rele: trebuie să li se închidă toate intrările, fără doar cea a leacului. Unora li se strică urechile de prea multă dulceaţă auzită în linguşiri; altora de amarul ascultat în bârfeli, şi sunt unii care nu pot trăi fără vreo neplăcere zilnică, precum Mi- tridate 3 fără otravă. Regulă a păstrării de sine nu e însă dorinţa de a-ţi pricinui un necaz de-o viaţă întreagă doar ca să-i faci o dată plăcere altuia, fie şi celui mai apropiat. Niciodată să nu păcătuieşti împotriva propriei tale fericiri ca să-i faci pe plac celui care sfătuieşte şi stă deoparte, iar în orice împrejurare, ori de câte ori ai avea de ales între a-i face altuia o bucurie şi a-ţi pricinui ţie necaz, o lecţie binefăcătoare spune că e mai bine să se amărască celălalt acum decât tu pe urmă şi încă fără leac.

65. *Gust ales.* Gustul, ca şi mintea, cere cultivare. Superioritatea inteligenţei înnobilează pofta dorinţei şi apoi plăcerea posesiunii. Nivelul unei capacităţi se cunoaşte după înălţimea aspiraţiei. Spre a se mulţumi, o mare capacitate are nevoie de un obiect vast; aşa cum marile îmbucături sunt pentru gurile mari, materiile sublime pentru geniile sublime. Cele mai vajnice lucruri îi ştiu de frică, şi cele mai neclătinate desăvârşiri i se-nfăţişează cu inima sirânsă; rare sunt cele de prima mărime; zgârcită fie dar preţuirea. Gusturile se deprind prin conversaţie şi se moştenesc prin frecventare necurmată: mare noroc să ai

64tăţi progresive de otravă pentru a se imuniza.

de-a face cu cineva al cărui gust e-n apogeu. Dar nu trebuie să declari că toate îţi displac, pentru că aceasta e una din extremele prostiei, şi mai respingătoare când provine din afectare decât din nesăbuire. Unii ar vrea ca Dumnezeu să facă o altă lume şi alte perfecţiuni pentru îndestularea închipuirii lor extravagante h

66. *Atenţie ca să-ţi iasă bine toate.* Unii iau aminte mai mult la nestrămutarea drumului decât la fericita izbutire a încercării, dar întotdeauna mai greu atârnă dezonoarea eşecului decât chezăşia silinţei, învingătorul n-are nevoie să dea socoteală. Cei mai mulţi nici nu observă înlănţuirea împrejurărilor, ci rezultatele bune sau rele; astfel, nu-ţi pierzi niciodată reputaţia când îţi atingi ţelul. Un sfârşit

1 Aluzie la Alfons al X-lea cel înţelept, ironizat în *Criticonul,* I, 3.

Suri poleieşte totul, chiar de i-ar dezminţi nechibzuinţele mijloacelor. Căci e o măiestrie să mergi împotriva măiestriei când nu poţi dobândi altfel fericirea de-a ieşi cu bine.

87. *Alege-ţi slujbele vrednice de aplauze.* Mai toate lucrurile atârnă de satisfacţia celorlalţi. Preţuirea e pentru desăvârşiri ceea ce e favoniul[65] pentru flori: suflare şi viaţă. Sunt slujbe menite aclamaţiei universale şi sunt altele, deşi mai mari, deloc vizibile; acelea, înfăptuindu-se în văzul tuturor, captează bunăvoinţa obştească; acestea, deşi mai dăruite cu neobişnuit şi desăvârşire, rănim în taina imperceptibilităţii lor: venerate, dar neaplaudate. Printre principi, cei proslăviţi sunt biruitorii, şi de-aceea regii Aragonului au fost atât de vrednici de laudă ca războinici, cuceritori şi mărinimoşi[66]. Bărbatul de seamă aleagă îndeletnicirile celebre, pe care toţi le văd şi din care toţi se-mpărtăşesc, astfel ca prin sufragiile obşteşti să devină nemuritor.

68 *Dă înţelegere.* Este o mai mare desăvârşire decât să dai memorie, după cum şi cea dintâi e mai mare. Uneori trebuie să reaminteşti, alteori să atragi atenţia. Unii nu fac anumite lucruri, care ar fi fost tocmai coapte, doar pentru că nu le-a dat prin gând; ajute-i atunci povaţa prietenească să-şi dea seama de interese. Una din cele mai înalte înzestrări ale minţii e să-ţi dea

---

65 Favoniul (lat. *favontus),* vînt prielnic de apus, zefir.

66 Se referi, in ordine, Ia Pedro al 111-lea cel Mare (1236— 1285), lacob (Jaime) I Cuceritorul (1208—1276) şi Alfons al V-lea cel Mărinimos (1416—1458).

prin gând ceea ce se cade. Lipsind ea, multe izbânzi rămân nerealizate. Deie lumină cel ce are şi caute-o cel care o cerşeşte: primul cu chibzuinţă, al doilea cu atenţie: ajungă şi-un cuvânt în treacăt. Această subtilitate e de trebuinţă când e vorba de folosul celui care se trezeşte; cată să dovedeşti bun-gust şi să treci la mai mult dacă nu va fi de-ajuns. De îndată ce te vezi cu un nu, porneşte cu dibăcie în căutarea lui da, căci de cele mai multe ori nu izbuteşti pentru că nu încerci.

69. *Nu cădea într-o toană vulgară.* Mare om cel ce ’âiiciodată nu se supune impresiilor trecătoare. E o lecţie de prudenţă reflecţia despre sine, cunoaşterea dispoziţiei tale reale şi preîntâmpinarea ei, ba chiar înclinarea spre cealaltă extremă pentru a găsi între natură şi artă limba de cumpănă a raţiunii h Începutul îndreptării e cunoaşterea de sine. Căci există monştri de neobrăzare: veşnic le vine câte o toană şi-şi schimbă simţirile odată cu ele; şi, târâţi pururi de această pornire grosolană, se-avântă mereu contradictoriu. Şi necumpătarea aceasta nu numai că distruge voinţa, dar se-ncumetă să atace şi judecata, tulburând afectul şi intelectul.

70. *Ştiinţa de-a refuza.* Nu trebuie să admiţi orice, mei oricui. E tot atât de însemnată ca şi ştiinţa de-a admite, iar pentru cârmuitori e o prudenţă de nelipsit. Un mare rol are forma: e mai preţuit un *nu* al unora decât un *da* al altora, pentru că un *nu* poleit place mai mult decât un da sec. Sunt mulţi care veşnic au un *nu* pe limbă şi strepezesc totul cu el; primul lor răspuns e totdeauna *nu* şi, chiar dacă pe urmă admit tot, nu sunt preţuiţi din cauza nemulţumirii dinainte. Nu refuza pe nepusă masă; dezamăgirea să fie servită în dumicaturi mici; nici nu refuza de tot, căci ai reteza orice nădejde celor ce atârnă de tine. Lasă totdeauna câteva rămăşiţe de speranţă ca să-ndulceşti amărăciunea refuzului. Golul bunăvoinţei fie umplut de politeţe, iar lipsa faptelor fie înlocuită de vorbele bune. *Nu* şi *da* se rostesc iute, dar cer multă gândire.

71. *Nu ji inconsecvent, schimbător în purtare:* nici din fire, nici din afectare. Bărbatul cuminte este totdeauna acelaşi în tot ce e desăvârşit, dând dovadă că este inteligent. Schimbarea lui depindă de cea a cauzelor şi a meritelor. Pentru cuminţenie, varietatea e urâtă. Sunt unii care zilnic sunt altfel; până şi înţelegerea lor e inconsecventă, cu atât mai mult voinţa, ba chiar norocul: albul da-ului de ieri e azi negrul nu-ului lor,

contrazicându-şi veşnic reputaţia şi derutând părerea celorlalţi.

72. *Om hotărât.* Mai puţin dăunătoare e proasta făptuire decât nehotărârea. Lucrurile nu se strică atât curgând cât băltind. Există oameni incapabili de o decizie, care au nevoie de un imbold în toate; şi uneori pricina nu-i atât descumpănirea judecăţii, de vreme ce le e pătrunzătoare, cât neputinţa. A vedea greutăţile e ingenios, dar şi mai ingenios e a găsi o ieşire din ele. Sunt alţii pe care nimic nu-i încurcă, oameni cu judecată limpede şi fermă; au venit pe lume pentru slujbe sublime, fiindcă mintea lor vie înlesneşte nimerirea şi îndeplinirea; fac şi desfac totul în calea lor, încât, după ce-a dat legi unei lumi, unuia de teapa lor i-a rămas timp şi pentru alta; iar dacă norocul le stă chezaş, se avântă cu şi mai mare siguranţă.

73. *A şti sa treci cu vederea.* Modul de a ieşi din impas al celor cuminţi. Cu eleganţa unei vorbe de duh obişnuiesc să iasă din cel mai încux'cat labirint. De cea mai primejdioasă gâlceavă scapă în chip graţios cu un zâmbet: pe aceasta-şi întemeia curajul cel mai mare dintre marii căpitani[67], Stratagemă politicoasă a refuzului, schimbarea vorbei; şi nu există o mai mare înţelepciune decât a te face că nu înţelegi.

74. *Nu fi neîndurat.* Adevăratele fiare hălăduiesc unde e cea mai multă lume. Inaccesibilitatea e viciul celor fără cunoaştere de sine, întrucât îşi schimbă toanele odată cu galoanele. Nu-i mijloc prielnic consideraţiei să-ncepi prin a fi supărător. Merită să vezi un asemenea monstru neîndurător veşnic gata de obraznica-i cruzime! Cei care, spre nefericirea lor, atârnă de asemenea oameni, intră să le vorbească pregătiţi ca pentru o luptă cu tigrii, înarmaţi atât cu boldul cât şi cu teama. Ca să urce în postul aceia, s-au făcut plăcuţi tuturor, iar o dată aici, vor să se despăgubească supărându-i pe toţi. Când prin slujba lor ar trebui să fie ai multora, nu sunt ai nimănui prin ursuzenia şi aroganţa lor. Pedeapsă curtenească pentru cei de teapa lor e să fie ţinuţi deoparte, răpindu-le şi cuminţenia odată cu frecventarea oamenilor.

75. *Alege-ţi un prototip eroic:* mai mult pentru a-l întrece decât pentru a-l imita. Există pilde de măreţie, texte însufleţite ale reputaţiei. Fiecare în propria îndelt- nicire să-i aibă-n gând pe cei mai buni, nu atât ca să-i urmeze, cât ca să le-o ia înainte. Alexandru, la groapa lui Abile, nu pe el l-a plâns, ci

67 Aluzie posibilă la Gonzalo Fernández de Cordoba, Marele Căpitan.

pe sine însuşi, încă nenăscut întru strălucire[68]. Nimic nu stârneşte mai multă râvnă-n cuget ca trâmbiţa faimei altora: aceeaşi care doboară pizma, încurajează mărinimia.

76. *Nu glumi tot timpul.* Prudenţa se cunoaşte după seriozitate, aceasta bucurându-se de mai multă trecere decât ingeniozitatea. Cel ce glumeşte mereu nu-i niciodată om adevărat. Cu aceştia ne purtăm ca şi cu mincinoşii, nedându-le crezare: unora, de teama minciunii, celorlalţi, de-a zeflemelii. Nu poţi şti când vorbesc cu cap, ceea ce e ca şi cum nu l-ar avea. Necazul cel mai mare este hazul necurmat. Alţii îşi câştigă faimă de mucaliţi, dar îşi pierd creditul de oameni cuminţi. Trebuie să-şi aibă şi voia- bună clipa ei; toate celelalte, seriozităţii.

77. *învaţă să te deprimi cu toţi.* Proteu înţelept: cu doctul, doct, iar cu sfântul, sfânt. Mare artă să-i câştigi pe toţi, deoarece asemănarea atrage bunăvoinţa. Observă firile şi potriveşte-te după fiecare: cu cel serios şi cu cel glumeţ, urmează-le înclinarea, supunându-te unei transformări curtenitoare: necesară celor ce aiârnă de alţii. Această mare subtilitate a vieţii pretinde o mare capacitate, mai puţin anevoioasă pentru bărbatul universal, cu mintea bogată-n cunoştinţe şi firea-n gusturi.

78. *Artă în felul de-a începe.* Prostia intră totdeauna dând buzna, căci toţi proştii sunt îndrăzneţi. Însuşi simplismul lor, care-i împiedică să ia aminte la neajunsuri, le răpeşte apoi şi mâhnirea dezastrelor. Cuminţenia intră cu multă băgare de seamă; cercetaşii ei sunt Luarea-aminte şi Prevederea: merg în recunoaştere pentru a purcede fără primejdie. Chibzuinţă osândeşte orice Temeritate la prăvălire, măcar că uneori le iartă Norocul. Unde te temi de mari adâneimi, cată a păşi cu grijă: meargă înainte Iscusinţa şi după ea Prudenţa, pas cu pas. Pândesc bancuri mari în relaţiile cu oamenii din ziua de azi; se cade să navighezi aruncând mereu sonda.

791 *Fire veselă.* Cu măsură, nu-i cusur, ci dar. Un grăunte de

---

68 Graciăn amalgamează aici două anecdote diferite : cea cu Alexandru Macedon care, vizitînd mormîntul lui Ahile nu-1 plînge, ci îl fericeşte fiindcă a avut în viaţă un prieten credincios, iar după moarte un poet faimos care i-a proslăvit faptele (Plutarh, *Vie fi paralele, Alexandru,* 15 ; vezi trad. N. I. Barbu, Ed. ştiinţifică, voi. UI, p. 370) ; şi anecdota cu Cezar care plînge citind ceva despre Alexandru cel Mare, răspunzîndu-le prielenilor miraţi de plînsul său că e firesc să se întristeze, cînd Alexandru, deşi atît de tînăr, domnise peste atîtea popoare, în timp ce el nu făcuse nimic de seamă pînă la vîrsta sa *(Ibidem, Caesar,* 11, ed. cit., voi, III, p. 4<37). Dau datele după A. del Hoyo, Graciân, Obras *completas,* p, 31, col. 1, n. 1, corectînd însă trimiterile la Plutarh.

voioşie dă gust bun la orice. Şi cei mai mari oameni mută piesa hazului, care le atrage simpatia universală, păstrând însă locul de cinste pentru înţelepciune şi cerându-i voie cuviinţei. Alţii dintr-o vorbă de duh îşi fac scurtătură spre ieşirea din încurcătură, căci silit lucruri pe care trebuie să le iei în glumă, şi uneori tocmai lucrurile pe care celălalt le ia mai în serios. Dovedeşte seninătate, cârlig la inimi.

80. *Atenţie la ceea ce afli.* Oamenii trăiesc mai mult din ceea ce află, cel mai puţin văd; trăim cu credinţă în ceilalţi. Auzul e uşa din dos a adevărului[69] şi poarta principală a minciunii. Adevărul îndeobşte e văzut, doar în mod excepţional auzit; rareori ajunge la noi în toată puritatea sa şi cu atât mai puţin când vine de departe; aduce totdeauna cu sine şi ceva din amestecul simţirilor prin care trece. Patima vopseşte în culorile ei tot ce atinge, când pornită, când binevoitoare; tinde mereu să impresioneze: mare grijă cu cine laudă, şi mai mare cu cine osândeşte. E nevoie aici de toată atenţia spre a descoperi intenţia mijlocitorului, cunoscând dinainte cum calcă. Vicleşugul fie încercătorul capului şi calpului.

81. *Foloseşte înnoirea strălucirii.* E privilegiul fenixului. Excelarea de obicei îmbătrâneşte, şi odată cu ea şi faima*;* deprinderea micşorează admiraţia, iar o noutate mediocră învinge de obicei şi cea mai eminentă calitate îmbătrânită. Fă uz, aşadar, de renaştere în curaj, în minte, în noroc, în toate: avântă-te cu noutăţi de splendoare, ’răsărind de multe ori, ca soarele, schimbând scenele strălucirii, pentru ea într-o parte lipsa, într-alta noutatea, să atragă aici aplauzele, dincolo dorinţa.

82. *Nu istovi niciodată nici răul, nici binele.* La măsură în toate a redus un înţelept toată înţelepciunea b Suprema dreptate devine strâmbătate 2, iar portocala prea stoarsă ajunge să dea amăreală. Nici în desfătare nu trebuie să mergi până la extreme. Chiar şi spiritul secătuieşte dacă-l istoveşti, şi va scoate sânge-n loc de lapte cel ce mulge ca un tiran.

83. *îngaduieşte-ţi câte o mică greşeală.* Căci o neglijenţă e uneori cea mai bună recomandare a înzestrărilor. Invidia îşi are ostracismul ei, cu atât mai josnic cu cât mai ucigaş; acuză atotdesăvârşirea că păcătuieşte nepăcătuind şi osândeşte cu totul ceea ce e întru totul desăvârşit; se face

69 Uşa din faţă fiind văzul.

Argus ca să găsească defecte în tot ce-i mai bun, fie şi numai spre a se mângâia. Blamul loveşte, ca trăsnetul, cele mai semeţe culmi. Dormiteze, aşadar, din când în când Homer3, simulând câte o neglijenţă în minte sau în curaj, dar niciodată cuminţenie, spre a linişti reaua- voinţă ca nu cumva să crape de venin: e ca şi cum ţi-ai arunca mantia în ochii taurului invidiei ca să-ţi mântuieşti nemurirea.

84. *A şti să te foloseşti de duşmani.* Trebuie să ştii cum să apuci toate lucrurile, nu de tăiş, căci vatămă, ci de plăsea, căci apără; mult mai mult rivalitatea. Bărbatului înţelept îi sunt mai de folos duşmanii decât prostului prietenii. O rea-voinţă poate netezi munţi de greutăţi pe care hatârul nici nu s-ar încumeta să-i atace. Măreţia multora le-a fost făurită de rău-voitorii lor. Mai crudă e linguşirea decât ura, deoarece aceasta din urmă lecuieşte negreşit petele pe care cealaltă le ascunde. Omul cuminte îşi face din pica celorlalţi o oglindă mai credincioasă decât cea a afecţiunii şi preîntâmpină ponegrirea cusururilor sau şi le-ndreaptă, căci mare e prudenţa când trăieşti fa- tă-n fată cu o rivalitate, cu o rea-voinţă.

85. *Nu fi as.* Năravul a tot ce-i excelent e că prea multul uz devine abuz; însuşi faptul că e râvnit de toţi ajunge să-i dezguste pe toţi. Mare nefericire să nu fii bun de nimic, dar nu mai mică să vrei a fi bun la toate; aceştia ajung să piardă de mult ce-au câştigat şi sfârşesc prin a fi la fel de detestaţi pe cât au fost înainte de doriţi. Se întâlnesc astfel de aşi în toate soiurile de perfecţiune şi, pierzând preţuirea dinţii pentru raritate, se aleg cu dispreţul fiindcă sunt pe toate drumurile. Singurul leac al oricărei lipse de măsură e de a păstra o cale de mijloc în strălucire: prisosul să fie în desăvârşire şi moderaţia în fălire. Torţa, cu cât străluceşte mai tare, cu atât se mistuie mai mult şi durează mai puţin. Zgârcenia arătării e răsplătită de câştigurile preţuirii. [70]Ştergerea lui costă scump. Bărbatul cuminte ferească-se, clar, de aceste restrişti şi ţină piept cu atenţia lui vulgarei obrăznicii, căci e mai uşor să previi decât să dregi.

---

70 ***Preîntîmpină gurile rele.*** **Vulgul are multe capete şi deci mulţi ochi pentru răutate şi multe limbi pentru defăimare. Se-ntîmplă să umble-n rândurile lui cîte o vorbă rea care stigmatizează cea mai înaltă reputaţie, iar dacă apucă să devină şi poreclă vulgară, dă gata bunul**

87. *Cultură şi împodobire.* Omul se naşte barbar; se izbăveşte de animalitate cultivându-se. Cultura făureşte persoane, cu atât mai depline cu cât e mai înaltă. În temeiul ei a putut numi Grecia barbar tot restul universului. Neştiinţa e nespus de grosolană. Nimic nu cultivă mai bine ca ştiinţa. Dar, lipsită de podoabă, chiar şi învăţătura e necioplită. Nu numai inteligenţa trebuie împodobită, ci şi vrerea şi încă mai mult conversaţia. Se-ntâlnesc oameni împodobiţi' din fire cu eleganţă lăuntrică şi exterioară, în cugetări şi-n cuvinte, în gătelile trupului, care sunt asemeni coajei, şi-n înzestrările sufletului, care sunt fructul. Sunt alţii, dimpotrivă, atât de grosolani, încât toate lucrurile, iar uneori chiar calităţile, şi le întinează cu o barbară şi nesuferită neîngrijire.

88. *Fii măreţ în comportare*, străduindu-te să-ţi fie sublimă. Bărbatul mare nu trebuie să fie mărunt în purtări. Nu amănunţi niciodată prea mult lucrurile şi cu atât mai puţin de cele mai neplăcute, căci deşi a observa totul într-o doară e de folos, nu tot aşa este a voi să cercetezi totul înadins. Trebuie să te porţi îndeobşte cu o nobilă generalitate, lăstar de filotimie. De o mare însemnătate în cât- muire e a face pe neştiutorul; se cade să treci cu vederea cele mai multe lucruri între rude, între prieteni şi mai cu seamă între duşmani. Orice pedanterie e supărătoare, iar în felul de-a fi, apăsătoare. Revenirea necurmată la o nemulţumire e un soi de manie. Şi, îndeobşte, felul de a se purta al fiecăruia va fi după cum îi este inima şi capacitatea. Mai întâi nu te cunoşti temeinic. Există oglinzi ale chipului, nu însă ale cugetului: una să-ţi fie judicioasa reflecţie despre tine însuţi. Şi chiar de ţi-ai uita de icoana ta dinafară, păstrează-ţi-o pe cea lăuntrică, spre a ţi-o-n- drepta şi îmbunătăţi. CunoaştO-ţi puterile cuminţeniei şi-ale dibăciei înainte de-a întreprinde ceva; pipăie-ţi cerbicia înainte de a te avânta; măsoară-ţi adâncurile şi cân- tăreşte-ţi capacitatea pentru orice.

90. *Arta de a trăi mult: a trăi frumos.* Două lucruri vin repede de hac vieţii: prostia sau ticăloşia. Unii şi-au pierdut-o pentru că n-au ştiut să şi-o păstreze, alţii pentru că n-au vrut. Precum virtutea îşi este propria răsplată, tot astfel viciul îşi este pedeapsă sieşi: cine trăieşte grăbit în viciu, sfârşeşte iute în două feluri[71]; cine trăieşte grăbit în virtute nu moare niciodată.

71 Adică îşi pierde şi viaţa, şi reputaţia.

Integritatea cugetului se transmite trupului, şi viaţa frumoasă e socotită lungă nu numai în intensitate, ci şi-n întindere.

91. *Acţionează totdeauna fără temeri de imprudenţă.* Bănuiala de nereuşită în cel ce acţionează e o certitudine pentru cel ce priveşte, cu atât mai vârtos de este rival. Dacă judecata îşi face scrupule şi-n fierbinţeala patimii, mai târziu, la rece, se va osândi pentru prostie notorie. Sunt primejdioase acţiunile în care prudenţa stă la-ndoială: mai sigură ar fi renunţarea. Cuminţenia nu admite probabilităţi; păşeşte totdeauna în lumina de amiază a raţiunii. Cum poate ieşi cu bine o treabă care, abia pusă la cale, se şi vede osândită de neîncredere? Iar dacă hotărârea cea mai aprobată de un *nemine discrepante* 2 lăuntric se-ntâmplă să sfârşească rău, ce-o aşteaptă pe aceea în care raţiunea a şovăit de la bun început, iar judecata a avut presimţiri rele?

92. *Creier superior:* adică-n toate. E întâia şi suprema regulă a lucrării şi-a vorbirii, cu atât mai trebuincioasă cu cât slujbele sunt mai mari şi mai înalte. Mai de preţ e un dram de cuminţenie decât ocale de subtilitate. E o purce- dere sigură, deşi nu prea aplaudată, dar reputaţia de om cuminte e însuşi triumful faimei: va fi de ajuns să-i mulţumeşti pe cei cuminţi, a căror aprobare e piatra de încercare a succeselor.

93. *Om universal.* Alcătuit din toate desăvârşirile, valorează cât mulţi. Fericeşte nespus viaţa, împărtăşind această desfătare celor apropiaţi. Varietatea însoţită de desăvârşire e petrecerea vieţii. Mare artă aceea de a şti să dobândeşti tot ce e bun. Şi de vreme ce natura l-a făcut pe om compendiu al întregii firi prin înălţimea calităţilor sale, facă din el şi arta un univers prin exercitarea şi cultivarea gustului şi-a inteligenţei.

94. *Capacitate de necuprins.* Bărbatul atent cată a se feri să-i fie sondată profunzimea, fie a ştiinţei, fie a valorii, dacă vrea să fie venerat de toţi: dezvăluiască-se cunoaşterii, nu cuprinderii. Nimeni să nu-ţi dibuiască hotarele capacităţii, din pricina văditei primejdii a dezamăgirii. Să nu dai niciodată prilej cuiva să te priceapă în întregime: nasc mai multă veneraţie părerea şi îndoiala asupra întinderii capacităţii fiecăruia dintre noi decât certitudinea ei, oricât ar fi ea de mare.

9_5, *A şti să întreţii aşteptarea:* nutreşte-o necurmat; ■multul făgăduiască mai mult, şi cea mai bună faptă fie maz 1 pentru altele mai bune. Nu. Etala totul din prima dată: mare iscusinţă a

şti să-ţi drămuieşti forţele, ştiinţa, şi a propăşi neîntrerupt în succes.

96. *Despre marea sindereză*[72]. E tronul raţiunii, temelia prevederii, căci, datorită ei, nimerirea ţintei nu-i costisitoare. E dar ceresc şi încă cel mai râvnit, fiind întâiul şi cel mai bun: prima piesă din armură, atât de trebuincioasă, încât oricare alta i-ar lipsi omului, nu s-ar socoti lipsit; puţinul ei se vede cel mai mult. Toate lucrările vieţii atârnă de înrâurirea ei şi toate îi cer întărirea, căci totul trebuie să fie cu cap. Constă într-o înclinare înnăscută către tot ce e cât mai potrivit cu raţiunea, însoţindu-se totdeauna cu tot ce e mai nimerit.

97. *Dobândeşte şi păstrează-ţi reputaţia.* E uzufructul faimei. Costă scump, fiindcă naşte din însuşirile eminente, care sunt la fel de rare pe cât de răspândite sunt mediocrităţile. O dată dobândită, e lesne de păstrat. Obligă mult şi lucrează şi mai mult. Prin sublimitatea cauzei şi-a sferei sale e un soi de maiestate când ajunge să se preschimbe-n veneraţie; totuşi, numai reputaţia miezoasă e ţinută mereu la mare preţ.

98. *Tncijrează-li voinţa.* Pasiunile sunt spărturile cugetului. Ştiinţa cea mai practică e disimularea. Cine joacă cu cărţile pe faţă riscă să piardă. Paza prudentului lupte cu iscodirea curiosului: lincşilor cuvântului, sepiile tainei lăuntrice. Gustul să nu-ţi fie cunoscut pentru a nu-ţi fi prevenit, de unii ca să ţi-l contrazică, de alţii ca să ţi-l măgulească.

99. *Realitate şi aparentă*. Lucrurile nu trec drept ceea ce sunt, ci drept ceea ce par; rari sunt cei ce privesc pe dinăuntru şi numeroşi cei ce se mulţumesc cu aparenţa. Nu e de-ajuns să ai dreptate cu faţă măsluită.

100. *Bărbat dezamăgit:* creştin înţelept, curtean filosof. Dar nu să pari, necum să te prefaci. Filosofia e discreditată, deşi e îndeletnicirea de căpetenie a înţelepţilor. Ştiinţa celor cuminţi trăieşte văduvită de autoritate. Se- neca a introdus-o la Roma; s-a păstrat eâtva timp pe la curţi; azi trece drept necuviinţă. Dezamăgirea a fost însă totdeauna hrana prudenţei, desfătarea

---

72 ***Sindereză (synderesis),*** **cunoaştere înnăscută a principiilor acţiunii morale şi, totodată, cunoaşterea exactă a propriei stări morale, In limbajul ascetic, spre deosebire de *sineideză (syneidesis),* care este capacitatea de a aplica principiile generale ale judecăţii morale la cazuri particulare. Aici, în sensul mai general de „discernământ", „raţiune practică" sau „bun-simţ".**

integrităţii.

101. *Jumătate de lume îşi râde de cealaltă jumătate, prostia* fiind *universală.* Totul e bun sau totul e rău, după cum ţi se pare; unul goneşte după ceea ce altul prigoneşte. Prost de nesuferit cel ce vrea să rânduiască totul după gândul său. Desăvârşirile nu depind de un singur plac: atâtea gusturi câte chipuri şi la fel de felurite. Nu-i defect fără afect, nici nu trebuie să te descumpăneşti din pricină că un anumit lucru nu le place unora, căci nu vor lipsi alţii care să-l preţuiască; ci nici aplauzele lor să nu-ţi fie prilej de înfumurare, pentru că alţii le vor osândi. Regula adevăratei mulţumiri e aprobarea bărbaţilor renumiţi şi care-şi pot da părerea în acea ordine de lucruri. Nu trăim după o singură părere[7374], nici după un sfpgur obicei, nici într-un singur veac.

102. *Stomac pentru marii dumicaţi ai soartei[75].* O pipotă încăpătoare nu e partea cea mai neînsemnată a trupului înţelepciunii, căci o mare capacitate e alcătuită din mădulare mari. Marile noroace nu-l împovărează pe cine merită altele şi mai mari: saţul unora e foamea altora. Mulţi sunt cei cărora bucatele foarte alese le cad greu numai din pricina micimii firii lor, necrescută şi nici născută pentru îndeletniciri atât de sublime; relaţiile cu lumea li se amărăsc, iar din pricina fumurilor ce se ridică din reputaţia lor calpă, ajung să-şi piardă capul; sunt pân- . Diţi de mari primejdii în locurile înalte şi nu-şi încap în sine pentru că nici norocul nu încape-n ei. Dovedească, aşadar, bărbatul de seamă că încă-i mai rămân sânuri pentru lucruri şi mai mari şi cată a se feri cu multă grijă de orice semn de inimă mică,

103. *Fiecare cu maiestate după măsură.* Fie-ţi toate faptele, dacă nu ale unui rege, demne de unul, după sfera ta; purtarea regească, în hotarele soartei tale cuminţi: sublimitate în lucrări, însufleţite-n. Cugetări. Şi-n tot ce faci să-nchipui un rege prin merite, dacă nu în realitate, căci adevărata suveranitate stă în integritatea moravurilor; şi cine poate sta pildă măreţiei nu va avea nici de ce s-o pizmuiască. Mai ales cei

---

73[1] *„Nec voio* i*'il'itur uno",* Persius, V, 53.

74 Aforism bazat pe o vorbă a lui Filip al 11-lea, culeasă de Botero f*Detti,* fol. 49) : „Filip al II-lea, regele Spaniei, nu şi-a înălţat niciodată peste măsură slujitorii, fiindcă zicea că nu toate

75stomacurile sînt potrivite să mistuie un mare noroc" *(„non tutti gli stomachi sono acconci per digerir una grande fortuna").*

din preajma tronului să ia ceva din adevărata superioritate; împărtăşească-se mai degrabă din înzestrările maiestăţii decât din ceremoniile deşertăciunii, fără a năzui la neajunsul înfumurării, ci la înnobilarea miezului, deloc. Slujbă de neîndurat aceea care-l cere pe om în întregime, cu ceasuri numărate şi muncă neschimbătoare; mai bune sunt cele scutite de neplăcere, îmbinând varietatea cu gravitatea, deoarece alternarea împrospătează gustul. Cele mai preţioase sunt cele care presupun o atâr- nare mai redusă ori mai îndepărtată; iar cea mai rea e cea care la urmă te face să năduşeşti la judecata omenească şi, mai vârtos, la cea dumnezeiască.

105. *Nu fi obositor.* Omul cu o singură preocupare şi un singur subiect e îndeobşte supărător. Concizia e măgulitoare şi mai negustoroasă: câştigă prin curtenie tot ce pierde prin scurtime, Ce-i bun, de-i scurt, bun îndoit; şi chiar răul, dacă e puţin, nu e atât de rău. Mai mult lucrează chintesenţele decât peltelele. Şi e un adevăr ştiut că omul lung e rareori deşteptnu atât în latura materială a spunerii, cât în cea spirituală a gândirii. Sunt oameni care slujesc mai mult de povară decât de podoabă universului, scule rătăcite pe care toţi le ocolesc. Cumintele cată a nu încurca pe nimeni, şi cu atât mai puţin pe marile personaje, – căci îşi duc viaţa copleşiţi de ocupaţii, şi-ar fi mai rău să-l tulburi pe unul dintre ei decât pe tot restul lumii. Ce-i bine spus se spune iute.

106. *Nu face paradă cu norocul.* Mai jignitoare este lauda cu rangul decât cu persoana proprie. Făcând pe omul cu greutate, îţi atragi ura: îţi era de-ajuns invidia. Consideraţia o dobândeşti cu atât mai puţin cu cât o cauţi mai mult; atârnă de respectul celorlalţi şi, ca atare, nu ţi-o poţi însuşi, ci trebuie s-o meriţi şi s-o aştepţi. Slujbele înalte cer autoritate pe măsura exercitării lor, fără ea nu se pot îndeplini în chip demn. P, letreaz-o pe cea meritată ca să-ţi duci la bun sfârşit obligaţiile în esenţa

1 După proverbul latin *„Homo lortgus raro sapiens”.*

lor; n-o stoarce ’de vlagă, ci ajut-o; şi toţi cei ce fac pe neodihniţii în slujbă dau semn că n-o merită şi că rangul îi depăşeşte. Dacă e vorba să te afirmi, fă-o mai degrabă prin înzestrările tale eminente decât prin întâmplare, căci până şi un rege se cade a fi venerat mai mult pentru persoana decât pentru suveranitatea lui exterioară.

107. *Nu arăta mulţumire de sine.* Nu trăi nici nemulţumit, căci e slăbiciune, nici satisfăcut, căci e prostie. La cei mai mulţi mulţumirea naşte din ignoranţă şi devine până la urmă o fericire neghioabă care, deşi întreţine plăcerea, nu păstrează reputaţia. Cum nu pricepe desăvârşirile superlative ale celorlalţi, se bucură de orice vulgară mediocritate proprie. Neîncrederea, pe lângă faptul că e cuminte, e şi totdeauna folositoare, fie ca prevedere, pentru ca toate să iasă bine, fie ca mângâiere, dacă ies rău; căci restriştile soartei nu-l surprind pe cel ce se temea de ele. Însuşi Homer aţipeşte câteodată, iar Alexandru cade din rangul şi amăgirea sa. Lucrurile atârnă de multe circumstanţe, şi ceea ce triumfă într-un anumit loc şi într-o anumită împrejurare, în altele dă greş. Dar incorigibili- tatea prostiei stă în faptul că mulţumirea de sine cea mai vană ajunge să-nflorească, iar sămânţa ei încolţeşte mereu. Lor şi mai micilor tăi, căci, prin apropierea extremelor, se va potrivi o mijlocie foarte înţeleaptă.

109. *Nu ţi acuzator.* Sunt oameni cu fire sălbatică, fac din toate o crimă, şi nu minaţi de patimă, ci de felul lor de-a fi; pe toţi îi condamnă, pe unii pentru că au făcut, pe alţii pentru că vor face. Aceasta vădeşte un suflet mai rău decât crud, şi anume mârşav; ei acuză cu atâta lipsă de măsură, incit din atomi fac bârne ca să scoată ochii cu ele; vătafi peste tot, făcând galeră din ceea ce ar fi elizeu. Dar dacă se amestecă şi patima, n-au margini în pornirea lor. Dimpotrivă, buna credinţă găseşte scuză pentru orice, dacă nu din intenţie, din neatenţie.

110. *Nu aştepta să ţii soare ce apune.* E maxima celor cuminţi să te lepezi de lucruri înainte de a se lepăda ele de tine. Învaţă să faci un triumf chiar din propriul tău sfârşit, căci uneori şi soarele, încă-n plină strălucire, obişnuieşte a se retrage după un nor pentru ca nimeni să nu-l vadă căzând şi lasă în urma-i nedumerire dacă a apus ori nu. Fereşte-te de apusuri ca să nu plesneşti de restrişti; nu aştepta să ţi se-ntoarcă spatele, căci vei fi îngropat de viu pentru mâhnire şi mort pentru consideraţie[76]. Ştiutorul îşi pensionează la timp calul şi nu aşteaptă să-l vadă poticnindu-se şi. Stârnind hohote de râs în toiul alergării; frumuseţea spargă-şi oglinda la vreme şi cu prevedere, nu târziu, cu nerăbdare, văzându-şi dezamăgirea.

---

76 Am ţinut să păstrăm şi în traducere concizia construcţiei metonimice din original, caracteristică de altfel pentru Gracidn, şi al cărei înţeles este că „vei fi uitat încă din timpul vieţii şi de către cei ce te-ar putea regreta şi de către cei ce erau plini de consideraţie pentru tine“.

111. *Aibi prieteni.* E o a doua existenţă. Orice prieten e bun şi înţelept pentru prieten; între ei, totul merge bine. Valorezi atâta cât vor ceilalţi şi, ca să vrea, se cade să le câştigi gura prin inimă. Nu e vrăjitorie mai tare ca bunul serviciu, iar pentru a câştiga prieteniile, cel mai bun mijloc e să le legi. Tot ce avem mai mult şi mai bun atârnă de ceilalţi. Trebuie să trăim fie între amici, fie între inamici; străduieşte-te zilnic să-ţi agoniseşti câte un prieten, dacă nu intim, măcar afectuos, căci unii îţi ră- mân confidenţi după nimerirea alegerii.

112. *Câştigă-ţi iubire.* Căci şi Cauza primă şi supremă o prevede rânduind-o printre cele mai de seamă lucrări ale ei. La buna părere se ajunge prin bunele sentimente. Unii se încred atât de mult în valoare, încât dispreţuiesc străduinţa; atenţia ştie însă bine cât de mare e ocolul meritelor singure dacă nu sunt ajutate de favoare. Bunăvoinţa înlesneşte şi înlocuieşte totul; ea nu numai presupune, ci şi pune, înzestrările, precum curajul, integritatea, ştiinţa şi chiar înţelepciunea*;* nu vede niciodată părţile urile fiindcă nu vrea să le vadă. Naşte de obicei dintr-o potrivire materială ţinând de fire, naţionalitate, rudenie, patrie şi slujbă; cea spirituală e mai sublimă, ţinând de înzestrări, îndatoriri, reputaţie, merite. Toată greutatea e s-o câştigi, căci-de păstrat e lesne; o poţi dobândi prin strădanii şi trebuie să ştii s-o foloseşti.

113. *Când soarta ţi-e prielnică, pregăteşte-te pentru cea vitregă.* E o măsură chibzuită a-ţi strânge vara cele de trebuinţă pentru iarnă, şi e mai lesne: atunci, hatâru- rile sunt ieftine, e belşug de prietenii. Bine e să pui deoparte pentru vremea rea, căci restriştea vine cu scumpete şi sărăcie lucie. Caută să-ţi faci zaherea de prieteni şi de inşi recunoscători, fiindcă într-o bună zi vei pune mare preţ pe ceea ce acum nu iei în seamă. Mojicia nu are niciodată prieteni în prosperitate, căci îi nesocoteşte; în restrişte, o nesocotesc ei pe ea.

114. *Nu concura niciodată.* Orice pretenţie care. În- tâmpină opoziţie dăunează bunului nume; competiţia tinde numaidecât să stigmatizeze pentru a discredita. Puţini sunt cei care poartă război cinstit. Întrecerea dezvăluie cusururile pe care curtenia le uitase: mulţi au trăit bucurându-se de vază atâta vreme cât n-au avut concurenţi. Fierbinţeala rivalităţii aţâţă sau reînvie nelegiuirile moarte, dezgroapă duhorile trecute şi arhitrecute. Competiţia începe cu învederarea petelor,

ajutându-se cu orice poate şi nu se cuvine; şi cu toate că uneori, şi chiar cel mai adesea, jignirile nu sunt arme de folos, îşi găseşte totuşi în ele o josnică mulţumire pentru răzbunarea ei, iar aceasta scutură totul cu atâta năduf, încât suflă colbul uitării de pe prdduful ponoaselor. Bunăvoinţa a fost totdeauna paşnică, iar reputaţia binevoitoare.

115. *Deprinăe-te* cu *relele apucături ale celor din preajma ta:* ca şi cu chipurile urâte; e de folos când atârni de ei. Sunt firi sălbatice, încât nu poţi trăi nici cu ele, nici fără ele. Este, prin urmare, o iscusinţă de a te obişnui treptat cu ele, cum te obişnuieşti cu urâţenia, pentru a nu te lua prin surprindere în strâşnicia împrejurării. Prima oară înspăimântă, dar încetul cu-ncetul îşi mai pierd din grozăvia de la început, iar luarea-aminte preîntâm- până neplăcerile sau le îngăduieşte.

116. *Intră totdeauna în legătură cu oameni probi.* Poţi să-i crezi şi să li te-ncrezi. Însăşi probitatea lor le e cel mai bun zălog al purtării, chiar intr-un conflict, pentru că taptuiesc după cum sunt; şi e preferabil să lupţi cu oameni de bine decât să triumfi asupra oamenilor de rău, Cu ticăloşia nu poate fi vorba de bune legături, pentru că nu se socoteşte datoare integrităţii; de aceea, între ticăloşi nici nu există prietenie adevărată, iar dovezile de afecţiune nu sunt de soi bun deoarece nu se-ntemeiază pe onoare. Leapădă-te întotdeauna de oamenii lipsiţi de ea, fiindcă cine n-o preţuieşte nu preţuieşte virtutea. Şi bunul nume e tronul integrităţii.

117. *Nil vorbi niciodată despre tine însuţi.* Ori ai să te lauzi, ceea ce dovedeşte înfumurare, ori ai să te învinuieşti, ceea ce dovedeşte micime sufletească, şi, fiind o încălcare a cuminţeniei din partea vorbitorului, e un chin pentru ascultător. Dacă trebuie să te fereşti de aşa ceva în intimitate, cu atât mai mult în posturile sublime, unde vorbeşti în public şi e luată drept prostie orice aparenţă a ei. De aceeaşi lipsă de cuminţenie sufefe şi vorbirea despre cei de faţă din cauza primejdiei de a te izbi de una din aceste două stânci: a linguşirii sau a dojenirii.

118. *Câşiigă-li faimă de om politicos:* căci e de ajuns spre a te face vrednic de aplauze. Politeţea e partea cea mai însemnată a culturii, un soi de vrajă, atrăgând astfel simpatia tuturor*;* la fel şi impoliteţea, dispreţul şi supâ- x-area universală. Dacă aceasta naşte din trufie, e vrednică de ură; dacă din grosolănie, vrednică de dispreţ. Politeţea se cade a fi totdeauna

mai multă decât mai puţină, nu însă generală, deoarece ar degenera în nedreptate: e socotită ca o datorie între duşmani, ca să li se vădească meritul. Costă puţin şi valoi-ează mult; oricine onorează e onorat[77]. Curtenia şi bunul nume au un avantaj şi anume că rămân, cea dântâi, cui o foloseşte, a doua, cui o făureşte.

119. *Nu fi răuvoitor.* Nu stârni aversiunea, pentru că iuţeşte pasul şi fără să vrei. Sunt mulţi cei care urăsc pe degeaba, fără să ştie cum şi de ce. Reaua-voinţă e mai grăbită ca bunăvoinţa. Pornirea e mai activă şi mai promptă la rău decât dorinţa la bine. Unii îşi fac un titlu de glorie din a se pune rău cu toţi, fie din plăcerea de a necăji, fie de necaz. Şi dacă ura apucă să se înstăpânească, şi ea, ca şi proasta reputaţie, anevoie se şterge. Oamenii cu judecată sunt temuţi, clevetitorii urâţi, înfumuraţii scârbesc, zeflemitorii sunt detestaţi, singularii părăsiţi. Arată deci că-i preţuieşti pe oameni ca să fii preţuit, iar dacă vrei să-ţi faci casă, fă caz de ceilalţi.

120. *Trăieşte-n pas cu vremea.* Până şi ştiinţa se cade să fie la modă, şi unde nu e, trebuie să faci pe neştiutorul. Ideile şi gusturile se schimbă după vremuri. Nu trebuie să gândeşti învechit şi caută să ai gusturi moderne. Gustul majorităţii dă sentinţa în orice. Ea trebuie urmată cât ţine şi dusă la desăvârşire. Omul cuminte obiş- nuiască-se cu prezentul, chiar dacă mai bun i se pare trecutul, atât în podoabele sufletului cât şi în cele ale trupului. Numai în privinţa bunătăţii nu e valabilă această regulă de viaţă, pentru că virtutea trebuie cultivată mereu. A spune adevărul, a te ţine de cuvânt au şi ajuns lucruri necunoscute şi ca din alte vremuri, iar oamenii buni par croiţi după bunele vremuri vechi, deşi iubiţi sunt totdeauna; aşa incit, dacă se mai găsesc câţiva, nu mai sunt la modă, nici imitaţi. O mare nenorocire a veacului nostru ca virtutea să treacă drept o ciudăţenie şi răutatea drept ceva obişnuit! înţeleptul trăiască deci cum poate dacă nu poate cum ar vrea. Să ia drept bun ce i-a hărăzit soarta, nu ce i-a refuzat.

121. *Nu face cap de ţară din ceea ce nu-i.* Aşa cum unii fac haz de orice, alţii fac caz: vorbesc totdeauna cu importanţă, iau de bune toate, făcând obiect de dispută şi mister din orice.

---

77 AU exemplu de variaţiuni proprii pe teme din fondul paremiologic tradiţional : *„Cortesia de boc a, mucho vale, poco costa“* („Politeţea din gură face mult şi costă puţin") ; şi *„La bonra es de quien la hace“* („Bunul nume e al cui ii £ace“). Procedeul îşi va găsi o largă întrebuinţare în *Criticonui*

Puţine lucruri supărătoare trebuie luate în serios, căci ar fi un impas neserios; ar fi să răs- torni lucrurile, punând la inimă ceea ce trebuie să arunci la spate. Multe lucruri care erau ceva, odată părăsite n-au mai fost nimic; iar altele care nu erau nimic au ajuns să însemneze mult pentru că s-a făcut caz de ele. 'La-nceput e lesne să pui capăt la orice, dar mai târziu, nu. Deseori, însuşi leacul aduce boala. Şi nu e cea mai proastă regulă de viaţă să laşi lucrurile în pace.

122. *Autoritate în vorbă şi-n faptă.* Are multă trecere pretutindeni şi-şi câştigă dinainte respectul. Înrâureşte totul: conversaţia, elocinţa, până şi umbletul şi chiar privirea şi voinţa. E o mare biruinţă să captivezi inimile. Nu naşte din îndrăzneală prostească, nici din petrecere plicticoasă, ci dintr-o prestanţă cuviincioasă născută dintr-o fire superioară şi ajutată de merite.

123. *Om fără afectare.* Cu cât mai multe înzestrări, cu atât mai puţină afectare, căci obişnuieşte a fi stigmatul vulgar al tuturora. E tot atât de supărătoare pentru ceilalţi pe cât e de apăsătoare pentru cel ce-o hrăneşte, din pricină că duce o viaţă de mucenic al grijii, fiind chinuit de scrupulozâtate. Înseşi calităţile eminente îşi pierd meritul din pricina afectării, deoarece sunt socotite a se fi născut mai degrabă dintr-o silnicie artificială decât din natura nestânjenită, iar naturalul a plăcut totdeauna mai mult decât artificialul. Oamenii afectaţi sunt socotiţi străini de ceea ce afectează. Cu cât faci mai bine ceva, cu atât mai mult cată să ascunzi truda, pentru ca lumea să vadă că desăvârşirea izvorăşte dintr-un dar firesc. Dar nici să nu cazi în afectare fugind de ea şi afectând neafectarea. Înţeleptul nu trebuie să arate că îşi cunoaşte meritele, deoarece însăşi nepăsarea lui trezeşte atenţia celorlalţi, E de două ori eminent cel ce poartă toate desăvârşirile în sine şi niciuna în lauda de sine, ajungând la ţinta aplau-! zelor pe un drum opus.

124. *A ajunge să fii dorit.* Puţini au ajuns la o asemenea simpatie din partea oamenilor, iar dacă vine din partea celor cuminţi, adevărat noroc. Nepăsarea e ceva obişnuit faţă de cei ce sfârşesc. Există însă mijloace de a merita această răsplată a afecţiunii: excelarea în slujbă şi înzestrări e sigură; amabilitatea, de mare folos. Excelarea creează atârnare, astfel încât să se observe că slujba a avut nevoie de tine, nu tu de slujbă: unii onorează posturile, pe alţii îi onorează ele. Nu e un merit să-ţi scoată nume bun un urmaş rău, căci asta nu înseamnă neapărat

că eşti dorit, ci că urmaşul tău e detestat.

125. *Nu fi carte verde*[78]*.* Grija de infamia celorlalţi e semn că propria ta faimă e putredă. Unii ar vrea, cu petele celorlalţi, să şi le-ascundă, dacă nu chiar să şi le spele, pe-ale lor; sau se mângâie, mângâiere a proştilor. Acestora le duhneşte gura, întrucât sunt haznalele necurăţeniilor triviale. În aşa ceva, cu cât scurmi mai mult cu atât mai rău te înglodezi; puţini scapă de vreo meteahnă moştenită, fie în linie dreaptă, fie prin alianţă; greşelile celor puţini cunoscuţi sunt necunoscute. Atentul să se ferească a deveni catastif de nelegiuiri, căci înseamnă a fi hulitor detestat şi, deşi viu, fără suflet.

126. *Prost nu e cine face o prostie, ci acela care, făcând-o, nu ştie s-o acopere.* Afectele, şi cu atât mai mult defectele, trebuie ţinute sub pecete. Toţi oamenii cad în greşeală, cu o deosebire însă: deştepţii şi le-ascund pe cele săvârşite, iar proştii şi le dau în vileag pe cele abia puse la cale. Reputaţia stă mai mult în grijă decât în faptă, căci dacă nu eşti preacast, fii măcar precaut. Neglijenţele marilor oameni se observă mai lesne, ca eclipsele marilor luminători. Fă o excepţie în prietenie, nu-i încredinţa defectele; nici chiar ţie însuţi, de-i cu putinţă. Dar aici te poţi folosi de cealaltă regulă de viaţă, şi anume a şti să uiţi.

127. *Farmec în toate.* E viaţa înzestrărilor, suflul vorbirii, sufletul făptuirii, strălucire a strălucirilor. Celelalte desăvârşiri sunt podoabe ale naturii,. Dar farmecul e al' desăvârşirilor înseşi: este proslăvit până şi-n gândire. E în cea mai mare măsură un har şi mai deloc dator studiului. Căci e superior oricărei discipline; nu este doar uşurinţă şi întrece eleganţa; presupune dezinvoltură şi adaugă desăvârşire. Fără el, orice frumuseţe e moartă, iar orice graţie, dizgraţie. Înrâureşte curajul, înţelepciunea, prudenţa, chiar maiestatea. E o scurtătură politică în ho- tărâre şi o ieşire curtenitoare din orice impas.

128. *înălţime sufletească.* Se numără printre cele mai de seamă cerinţe ale eroului, deoarece înflăcărează toate soiurile de măreţii: subţie gustul, măreşte inima, înalţă gândirea, înnobilează caracterul şi predispune la demnitate. Oriunde se

---

78 *Carte verde* (în sp. *libro verde) :* aici, în sensul de „condică a nelegiuirilor", *Libro verde* era cartea în care se înregistra genealogia „creştinilor noi" (cei convertiţi la creştinism). „Cartea verde" a Aragonului a fost redactată la sfîrşitul veacului al XV-lea.

află, iese deasupra, iar uneori, dezminţită de pizma sorţii, se încordează spre a trona; se lărgeşte cu voinţa, oricât de silnicită i-ar fi putinţa. Şi-o recunosc drept izvor mărinimia, nobleţea şi orice înzestrare eroică.

128. *Nu te plânge niciodată.* Plângerea discreditează totdeauna; dă mai curând pildă de cutezanţă patimii decât de mângâiere compătimirii; celui ce-o ascultă îi deschide calea tot spre răul ei, iar cunoaşterea nedreptăţii săvârşite de primul e dezvinovăţire pentru cel de-al doilea. Unii, cu plângerile lor despre păgubirile trecute, dau prilej celor viitoare şi, pretinzând lecuire sau mângâiere, stârnesc satisfacţie şi chiar dispreţ. O mai bună politică e să proslăveşti dovezile de recunoştinţă ale unora ca să le fie imbold altora, iar pomenirea hatârurilor făcute de cei absenţi înseamnă a le cere şi celor prezenţi: înseamnă că vinzi unora consideraţia altora. Iar bărbatul atent să nu-şi dea niciodată în vileag nici restriştile, nici cusururile: consideraţia însă da, căci ea slujeşte la păstrarea prietenilor şi la stăvilirea duşmanilor.

130. *Fă şi fă să pară.* Lucrurile nu trec drept ceea ce sunt, ci drept ceea ce par. A valora ceva şi a şti s-o arăţi înseamnă a valora îndoit: ceea ce nu se vede e ca şi cum n-ar fi. Nici raţiunea însăşi nu e venerată când n-are aparenţă potrivită. Sunt mult mai numeroşi amăgiţii decât ştiutorii; precumpăneşte amăgirea, iar lucrurile sunt judecate din afară. Sunt lucruri cu totul deosebite de cum par. Exteriorul bun e cea mai bună recomandare adesăvârş irii lăuntrice.

131. *Nobleţe de caracter.* Sufletele îşi au măreţia lor, o graţie a spiritului, cu ale căror fapte nobile inima se umple de splendoare. Nu toţi sunt în stare de ea, căci presupune mărinimie. Prima ei grijă e să-şi vorbească de bine duşmanul şi să se poarte şi mai bine cu el. Suprema strălucire îi înfloreşte când are prilejuri de răzbunare: nu le pierde, ci le dă o întrebuinţare mai bună, preschimbându-le, când e gata să biruiască, într-o nebănuită generozitate. Este şi o politică, ba chiar lamura raţiunii de stat. Nu se făleşte niciodată cu victorii, pentru că nu se făleşte cu nimic, iar când i le câştigă bunul merit, i le ascunde neprefăcătoria.

r

132. *Foloseşie-te de arhichibzuire.* Calea re privirii e cea mai sigură, mai ales când folosul nu e vădit; lasă-ţi timp, fie ca

să accepţi, fie ca să chibzuieşti mai bine: se ivesc noi temeiuri care-ntărese şi-adeveresc judecata. Dacă e vorba să dai, darul e mai preţios ca dovadă de cuminţenie decât pentru plăcerea promptitudinii: ceea ce este dorit e totdeauna mai preţuit. Dacă trebuie să refuzi, e nevoie de timp ca să găseşti forma şi ca să se coacă nu-ul, spre a fi mai gustos; şi de cele mai multe ori, odată trecută prima fierbinţeală a dorinţei, mai târziu, la rece, asprimea refuzului nu mai e simţită. Celui care-ţi cere grabnic, dă-i târziu, tertip de a distrage atenţia.

Î33. *Mai degrabă nebun laolaltă cu toţi decât cuminte ele unul singur:* zic oamenii politici. Căci dacă toţi sunt nebuni, n-ai nimic de pierdut cu niciunul. Dar dacă înţelepciunea e singură, va fi luată drept nebunie: se cade, aşadar, să urmezi curentul. Cea mai mare ştiinţă e, uneori, a nu şti sau a te face că nu ştii. Eşti nevoit să trăieşti cu alţii, şi ignoranţii sunt cei mai numeroşi. Ca să trăieşti singur trebuie să fii sau aproape Dumnezeu sau pe de-a-n- tregul dobitoc *. Dar eu unul aş prelucra aforismul, zicând: mai degrabă cuminte laolaltă cu ceilalţi decât nebun de unul singur. Unii vor să fie aparte în himere.

1-34. *Îndoieşte cele necesare vieţii.* Îţi îndoieşti astfel viaţa. Nu atârna de un singur ins, nici nu te restrânge la un singur lucru, fie şi excepţional: totul să fie de două ori mai mult şi mai ales izvoarele câştigului, bunăvoinţei, plăcerii. E mare nestatornicia lunii, hotar al dăinuirii, dar o-ntrec lucrurile care-atârnă de şubreda voinţă omenească. Fragilităţii să-i opunem întăririle, şi o regulă de căpetenie în arta vieţii să fie dublarea prilejurilor de bine şi folos. După cum natura a dublat mădularele cele mai însemnate şi mai primejduite, aşa să facă şi dibăcia cu cele de care depindem.

135. *Nu avea spirit de contradicţie*: căci e povară de prostie şi supărare. Împotriva lui se cade a porni cuminţenia. A găsi nod în papură la fiecare pas poate dovedi spirit, dar îndărătnicul nu scapă neîncondeiat de prostie. Aceşti oameni prefac dulcea conversaţie într-o hărţuială şi sunt astfel mai mult duşmanii celor apropiaţi decât ai celor cu care nu au legături. Cu cât e mai gustoasă îmbucătura cu atât mai rău simţi osul înfipt într-însa, aşa ceva fiind şi contrazicerea în răstimpurile plăcute. Sunt oameni proşti, vătămători, ce adaugă dobitociei lor sălbăticia.

136. *Cunoaşte adânc lucrurile:* ia numaidecât pulsul

treburilor. Mulţi umblă creanga prin raţionamente inutile sau taie frunză unei limbuţii obositoare, fără a dibui miezul problemei; dau roată de o sută de ori aceluiaşi punct, ostenindu-se şi ostenind, şi nu ajung niciodată în centrul însemnătăţii. E din pricina unor minţi încilcite care nu ştiu să descurce nimic. Irosesc timpul şi răbdarea cu ceea ce ar fi trebuit să lase deoparte. Şi nu le mai rămâne pentru ceea ce au lăsat.

137. *înţeleptul să-şi fie sieşi de ajuns.* Acela *1* îşi era sieşi întreg avutul şi, ducându-se în altă parte, şi-l lua pe tot cu sine. Dacă un prieten universal e de ajuns să-ţi fie cât Roma şi tot restul universului, cată a-ţi fi tu însuţi un asemenea prieten şi vei putea trăi singur. Cui oare i-ai mai duce lipsa dacă n-ar fi nici gând, nici gust mai înalt decât al tău? Vei atârna de tine însuţi, căci e o supremă fericire să semeni cu Entitatea supremă. Cel ce poate vieţui astfel de unul singur nu va avea nimic din dobitoc, ci mult din înţelept şi totul din Dumnezeu.

Î38. *Arta de-a lăsa lucrurile aşa cum sunt.* Şi mai ales când marea obştească sau cea privată e mai răscolită. În legăturile omeneşti sunt trâmbe, furtuni ale voinţei: atunci e cuminte să te retragi în portul sigur al aşezării lucrurilor. Adesea bolile se înrăutăţesc datorită leacurilor. Lasă natura să lucreze acolo, iar aici, moralitatea; medicul înţelept trebuie să ştie deopotrivă să prescrie şi să nu prescrie, şi arta stă uneori mai mult în neaplicarea unor leacuri. Mijlocul de-a potoli trâmhele vulgare e să nu intervii, aşteptând să se potolească; a ceda în faţa timpului acum înseamnă a învinge pe urmă. O fântână se tulbură cu un pic de nelinişte; va redeveni limpede nu prin strădania ta, ci dându-i pace. Nu e leac mai bun pentru dezordini decât a le lăsa să bântuie, căci astfel se vor opri de la sine.

139. *Cunoaşte ziua nefasta:* căci există. Nimic nu va izbuti atunci şi vei putea schimba jocul, dar nu şi norocul. După două încercări se cade s-o cunoşti şi să te retragi, luând seama dacă e bine ori nu. Chiar şi inteligenţa îşi are sorocul său, căci nimeni nu este înţelept la orice oră. A cugeta nimerit, ca şi a scrie bine o scrisoare, e un noroc. Toate perfecţiunile atârnă de vremea lor prielnică. Nici frumuseţea nu-şi are totdeauna clipa ei. Judecata se dezminte, când trecându-se, când întrecându-se pe sine; şi totul, spre a izbuti, trebuie să aibă zi bună. După cum unora totul le iese prost, altora totul după plac şi cu mai puţine

strădanii: câte unul găseşte totul gata făcut, mintea îi este vie, firea călită şi totul cu stea bună. Atunci se cade să profiţi şi să nu risipeşti nici cea mai mică îă^ rimă. Dar bărbatul chibzuit, zărind o singură piedică, să nu condamne fără apel un ceas ca fiind rău, nici, dimpo-

trivă, pe altul ca bun, căci s-ar putea ca primul să nu fi fost decât un mic păs, iar celălalt doar un mic pas.

— 140. *Dă mimaidecât de partea bună din fiecare lucru.* E norocul bunului-gust. Albina dă iute fuga la dulceaţă pentru fagure şi vipera la amăreală pentru venin. Aşa şi gusturile, unele la ce-i mai bun, şi celelalte la ce-i mai rău. Nu-i lucru să nu aibă ceva bun, şi mai ales dacă e carte[79], ca rod al minţii. Firea unora e, aşadar, atât de nenorocită, incit dintre o mie de desăvârşiri vor da de singurul cusur existent, veştejindu-l şi trâmbiţindu-l numai pe acesta: strângători de necurăţenii ale voinţelor şi inteligenţelor, apăsând eu infamii şi metehne, pedeapsă mai degrabă a slabului discernământ decât lucrare a subtilităţii lor. Duc

0 viaţă rea, deoarece se hrănesc tot timpul cu amăreli şi se nutresc cu neajunsuri. Mai fericit e gustul celor care, între o mie de cususuri, dau numaidecât de o singură de- săvârşire ce le-a picat intâmplător.

141. *Nu te asculta.* De puţin folos este să-ţi fii ţie însuţi pe plac dacă pe ceilalţi nu-i mulţumeşti şi, de obicei, dispreţul obştesc pedepseşte satisfacţia particulară. Cine e convins că plăteşte mult le rămâne dator tuturor. Nu-i bine să vrei a vorbi şi a te şi auzi, iar dacă a vorbi de unul singur e o nebunie, a te asculta faţă de alţii este nebunie îndoită. E un năravl al celor mari de a-şi împăna vorbirea cu câte un *zic bine?* şi cu acel *ei?* care-i plictisesc de moarte pe ascultători; la fiecare cuvânt ciulesc urechea după aprobare sau linguşire, necăjind cuminţenia. Înfumuraţii vorbesc şi cu ecou, şi conversaţia lor, întrucât Umblă-n conduri de trufie, cere la fiecare vorbă ajutorul nerodului *bine zis!*

142. *Nu urma niciodată din încăpătânare calea cea mai rea:* doar pentru că adversarul ţi-a iuat-o înainte sî-a ales-o pe cea

---

79 [1] Pliniu cel Tînăr *(Scrisori,* III, V) povesteşte că unchiul său, Pliniu cel BătrLn, obişnuia să spună că nu există nici o carte atît de proastă, încît să nu conţină şi ceva bun.

mai bună. Începi, lupta gata învins şi astfel vei Îi silit să cedezi mofluz. Niciodată nu te vei răzbuna bine cu răul., A fost viclenia adversarului de a se grăbi la mai bine şi prostia ta de-a-l înfrunta târziu cu mai râul. Îndârjiţii faptei sunt la mai greu impas decât cei ai cuvântului, întrucât e mai mare primejdie în faptă decât în • spusă. Apucătură vulgară a îndărătnicilor, a nu lua în seamă adevărul, ca să contrazică, nici folosul, de draguL litigiului. Atentul e totdeauna de partea dreptăţii, nu a patimii, fie alergând înainte, fie alergând mai bine după; căci dacă adversarul e prost, tocmai de-aceea îşi va schimba drumul, trecând de partea opusă, drept care îşi va înrăutăţi poziţia. Ca să-l îndepărtezi de calea bună, singurul mijloc e să o îmbrăţişezi ca pe a ta, căci prostia îl va face s-o părăsească, iar încăpăţânarea îi va aduce prăbuşirea.

143. *Nu cădea în paradox ca să fugi de vulgaritate.* Ambele extreme aparţin discreditării. Orice îndeletnicire care se dezice de gravitate e lăstar de prostie. Paradoxul este la-nceput un fel de amăgire lăudabilă, care uimeşte prin noutate şi duh: dar apoi, dezamăgirea sfârşitului berc îl face să rămână mofluz de tot. E un soi de şarlata- nie şi, în trebuia politice, ruină a statelor. Cei ce nu pot sau nu se-ncumetă s-ajungă la eroism pe calea virtuţii, se dedau paradoxului, uluindu-i pe proşti, dar şi adeverindu-i pe mulţi cuminţi. Dovedeşte necumpătare în judecată, motiv pentru care e atât de potrivnic prudenţei. Şi dacă uneori nu se întemeiază pe neadevăr, cel puţin pe nesiguranţă, spre marea primejduire a însemnătăţii.

144. *Intră pe placul altuia ca să ieşi pe-al* tău. E o stratagemă pentru a dobindi; magistrii creştini propovăduiesc această sfântă viclenie chiar şi-n materii cereşti. E o disi- ’ Of

mulare înscir. Nată, liândcă folosul închipuit slujeşte drept momeală pentru caplivarea unei voinţe: i se pare că merge în întâmpinarea placului ei, dar n-o face decât spre a deschide drum năzuinţei străine. Nu porni niciodată nebuneşte, mai ales când adâncul ascunde primejdii. De asemenea, cu persoane a căror vorbă dinţii obişnuieşte să fie *nu,* se cuvine să-ţi ascunzi ţinta, pentru ca nu cumva să ia seama la greutatea acceptării, mai ales când presimţi repulsie. Sfatul acesta este dintre cele ale intenţiei secunde, toate fiind de încincită subtilitate.

145. *Nu-ţi descoperi degetul bolnav:* căci toate loviturile vor - cădea acolo. Nu te plânge de el, căci răutatea zdruncină totdeauna locul dureros al slăbiciunii. Nu-ţi este de niciun alt folos să te simţi înţepat, decât ca să îmboldeşti plăcerea petrecerii. Reaua intenţie caută cu sârg meteahna prin care să te scoată din sărite: azvârla săgeţi ca să-ţi găsească supărarea; va încerca în o mie de chipuri, până ce va da de carne vie. Atentul să nu se dea niciodată în vileag şi nici să nu-şi descopere suferinţa proprie sau moştenită, căci înseşi soartei îi place uneori a vătăma unde ştie că doare mai tare; izbeşte totdeauna-n carne vie. De-aceea nu trebuie să dezvălui nici ce te ucide, nici ce-ţi dă viaţă: una, ca să-i pui capăt, alta, ca să dăinuiască.

i

146. *Priveşte pe dinăuntru.* Se întî. Mplă de obicei ca lucrurile să fie mult diferite de ceea ce par, iar neştiinţa, care nu trece dincolo de coajă, se preface în Dezamăgire când pătrunde înăuntru. Minciuna e mereu cea dintâi în toate; îi duce de nas pe proşti cu câte o vulgaritate necurmată. Adevărul vine mereu ultimul şi târziu, schiopătind alături de Timp; cuminţii îi păstrează cealaltă jumătate a facultăţii pe care cu atâta înţelepciune obştească mamă a hărăzit-o îndoit. Amăgirea e foarte superficială, şi cei de-o seamă cad iute într-însa. Pătrunderea trăieşte retrasă în sine spre a fi şi mai preţuită de înţelepţii şi prevăzătorii săi.

147. *Nu Şi inaccesibil.* Nu e nimeni atât de desăvârşit încât să nu aibă vreodată nevoie de îndrumare. E prost fără leac cel ce nu pleacă urechea. Până şi cel mai ştiutor, trebuie să primească sfatul prietenesc; nici suveranitatea nu trebuie să înlăture ascultarea. Există oameni incurabili pentru că sunt inaccesibili, şi aceştia se prăbuşesc fiindcă nimeni nu-ndrăzneşte a se apropia de ei ca să-i oprească. Şi cel mai neînduplecat om se cade să-i lase prieteniei o uşă deschisă, care va fi uşa ajutorării; trebuie să aibă trecere pe lângă el un prieten care să-l poată sfătui şi chiar mustra nestingherit. Mulţumirea, precum şi înalta părere despre credinţa şi înţelepciunea lui sunt datoare a-l învesti cu această autoritate. Nu le acorda tuturor asemenea credit şi crezare, dar în iatacul tainic al reţinerii tale aibi oglinda credincioasă a unui confident, căruia să-i datorezi şi să-i preţuieşti corectitudinea în dezamăgire.

148. *Stăpâneşte aria de* a conversa: prin ea faci dovada că eşti persoană. În nicio îndeletnicire omenească nu se cere mai multă atenţie, ea fiind cea mai obişnuită în viaţă. Aici pierzi sau câştigi totul, căci dacă prudenţa e necesară ca să scrii o epistolă, adică o conversaţie meditată şi scrisă, cu atât mai mult în cea de toate zilele, unde priceperea e supusă unui examen neaşteptat 1 Experţii iau pulsul cugetului pe limbă şi tocmai de-aceea a spus înţeleptul: „Vorbeşte dacă vrei să te cunosc111. Unii socotesc că arta în conversaţie e curgerea fără artă, cerându-se doar să fie comodă ca veşmintele. Între prieteni foarte buni, se-nţelege, căci între oameni respeictabili se cade să fie mai miezoasă şi să vădească miezul bogat al per- soanei. Ca să izbândeşti, cată a te potrivi după firea şi mintea celor ce iau parte la ea; nu face pe cenzorul cuvintelor, căci vei li luat drept grămătic, necum pe acuzatorul public al gândurilor, căci toţi te vor ocoli şi-ţi vor interzice tovărăşia lor. Discernământul în vorbire e de mai mare însemnătate ca elocinţa.

149. *A şti să abaţi asupra altuia relele:* a avea paveze împotriva relei-voinţe, mare iscusinţă a cârmuitorilor. Nu naşte din incapacitate, după cum îşi închipuieşte răutatea, ci dintr-o superioară dibăcie, a avea asupra cui să cadă Critica nereuşitelor şi pedeapsa obştească a clevetirii. Nu e cu putinţă ca totul să iasă bine şi nici să-i mulţumeşti pe toţi. Să existe, dar, un ţap ispăşitor, o ciucă a nenorocirilor, cu preţul propriei ambiţii.

150. *A şti să-ţi vinzi lucrurile,* Nu-i de-ajuns calitatea lor în sine! deoarece nu toţi muşcă din miez şi nici nu privesc pe dinăuntru. Cei mai mulţi aleargă unde se strânge lume; merg pentru că-i văd pe alţii mergând. O parte însemnată a-meşteşugului e ştiinţa de a face reclamă: uneori proslăvind, căci lauda e îmbietoarea doiânţei; alteori scoţând nume bun, mare mijloc de-a glorifica, dar totdeauna evitând afectarea. A meni ceva numai oamenilor inteligenţi e o nadă obişnuită, deoarece toţi cred că sunt, iar dacă nu, dorinţei îi va da pinteni lipsa. Nu-ţi înfăţişa niciodată preocupările drept uşoare sau de rând, căci mai mult le banalizezi decât înlesneşti. Toţi se dau în vânt după neobişnuit, ca mai ispititor atât pentru gust cât şi pentru minte,

151. *Gândeşte din vreme:* azi pentru mâine şi chiar pentru multe zile. Cea mai mare prevedere e să ai ceasuri închinate ei; pentru cei preveniţi nu există intâmplări, nici pentru cei pregătiţi

ananghii. Nu amina cugetarea până te îneci de-a binelea, ci să fie înainte; cată să previi cu maturitatea arhichibzuirii impasul cel mai grozav. Perna e sibilă mută, şi somnul cu gândul la griji e mai bun decât trezirea în toiul lor. Unii făptuiesc şi pe urmă gândesc: ceea ce înseamnă a căuta mai degrabă scuze decât urmări; alţii, nici înainte, nici după. Toată viaţa trebuie să cugeţi ca să nimereşti drumul. Arhichibzuirea şi prevederea dau putinţa de a-ţi trăi viaţa din vreme.

152. *Nu te însoţi niciodată* cu *cineva care te-ar putea umbri:* nici prin mai mult, nici prin mai puţin. Mai marea desăvârşire aduce mai mare preţuire. Celălalt va juca tot rolul principal, iar tu pe cel secundar, iar dacă ţi-ar mai ajunge şi ţie oarecare apreciere, ar fi doar rămăşiţele lui. Tronează luna, cât e una, între stele, dar de cum soarele răsare, ea ori nu apare, ori dispare. Nu te-alătura niciodată cuiva care să te eclipseze, ci care să te lumineze. Aşa a izbutit să pară frumoasă mintoasa Fabulla a lui Marţial, strălucind în mijlocul urâţeniei sau neorânduielii însoţitoarelor ei *. Necum nu te primejdui înconjurându-te rău, nici nu cinsti pe alţii cu preţul bunului tău nume. Cât eşti în formare, umblă cu oamenii eminenţi; o dată format, cu cei mediocri.

153. *Fugi de obligaţia* de-a *umple mari goluri.* Iar dacă te avânţi, fă-o numai sigur fiind de surplusul propriu. 10 nevoie de îndoită valoare ca s-o egalezi pe-a înaintaşului. După cum e o şiretenie ca urmaşul să fie astfel incit să te facă dorit, tot astfel e o dibăcie ca acela ce s-a dus să nu te eclipseze. E greu să_umpli un mare gol, pentru că trecutul pare totdeauna mai bun; şi nici chiar egalitatea nu este de-ajuns, pentru că înaintaşul este primulocupant. Trebuie, aşadar, să adaugi înzestrări ca să-i smulgi celuilalt stăpânirea mai înaltei reputaţii.

154. *Nu fi uşuratic nici în crezare, nici în iubire.* Maturitatea se cunoaşte după ammarea crezării: minciuna e foarte obişnuită, crezarea fie, dar, neobişnuită. Cine pleacă prea lesne urechea se pomeneşte-apoi urecheat. Nu trebuie să-ţi arăţi însă îndoiala în mărturia altuia, căci aşa ceva merge de la impoliteţe până la jignire, în’tru- cât îl tratezi pe cel ce-ţi răspunde ca pe un amăgitor sau amăgit. Şi nu aceasta e cel mai mare neajuns, ci faptul că neîncrederea e semn de minciună, deoarece mincinosul are două păcate: nici nu crede, nici nu e crezut. Animarea judecăţii e un lucru cuminte din partea celui ce

ascultă, iar spre încredinţare, adresează-te autorului care zice: „Tot un fel de nesocotinţă e şi uşurătatea în iu- bire“ 1; căci, dacă se minte cu vorba, o poţi face şi cu fapta, şi mai dăunătoare e această amăgire prin urmările ei.

155. *Artă în împătimire.* Reflecţia prudentă să pre- întâmpine, de-i cu putinţă, vulgaritatea pornirii; prudentului nu-i va fi greu s-o facă. Primul pas în împătimire e să-ţi dai seama că te cuprinde patima, căci astfel începi să-ţi stăpâneşti simţământul, măsurând până la ce punct, şi nu mai mult, e nevoie să meargă supărarea; cu aceasta superioară strajă, lasă-te prins de minie şi desprinde-te de ea. Învaţă să stai bine şi la timp, căci partea cea mai anevoioasă în alergat e statul. Mare dovadă de judecată a rămâne cuminte la ceasuri de sminteală. Orice exces de pasiune decade din raţional, dar, cu această precauţie magistrală, raţiunea nu se va năpusti niciodată şi nu *va* încălca fruntariile bunului-simţ. Ca să poţi struni o patimă trebuie să ţii totdeauna strânse hăţurile atenţiei, şi vei fi astfel cel -clintii înţelept călare dacă nu cel din urmă.

156. *Fiieleni selecţionaţi.* Să fie, la examenul discer- nământului şi la încercarea soartei, promovaţi nu numai de voinţă, ci şi de inteligenţă. Şi cu toate că-i cea mai însemnată izbândire a vieţii, e cea mai puţin ajutorată de grijă: la unii intră în joc nepoftirea, iar la cei mai mulţi întâmplarea. Eşti judecat după prietenii pe care-i ai[8081], căci înţeleptul nu s-a împăcat niciodată cu ignoranţii; dar plăcerea pe care ţi-o face societatea cuiva nu dovedeşte intimitate, căci poate purcede. Mai degrabă din buna dispoziţie creată de amabilitatea sa decât din încrederea ta în capacitatea lui. Există prietenii legitime şi altele adulterine: acestea pentru desfătare, acelea pentru belşugul de izbândiri. Puţini sunt prieteni ai persoanei şi mulţi ai stării. Mai de l’olos e inteligenţa sănătoasă a unui prieten decât toate bunăvoinţele celorlalţi: fie, dar, selecţie, nu sorţi. Un înţelept ştie -să cruţe de necazuri, pe când prietenul prost le căşunează. Şi prietenilor nu le dori mult noroc dacă nu vrei să-i pierzi.

157. *Nu ie amăgi în privinţa persoanelor:* căci este cea mai rea şi mai lesnicioasă amăgire. E mai bine să te-nşeli la preţ decât la marfă. Şi nu există lucru care să aibă mai mare nevoie de a fi

---

80 Aluzie la proverbul spaniol : „Nu există om înţelept călare, nici mînios cu judecată".

81 Cf. proverbul *„Dime con quien anclas, y te dire quien erex“* cu corespondent aproape literal în româneşte : „Spune-mi cu cine te-nsoţeşti ca să-ţi spun cine eşti“.

privit pe dinăuntru. E o deosebire între a înţelege lucrurile şi a cunoaşte persoanele şi este o înaltă filosofie a pătrunde firile şi-a desluşi toanele oamenilor. E la fel de necesar să studiezi oamenii ca şi cărţile.

158. *A şti să te foloseşti de prieteni.* E aici o adevărată artă a discernerii: unii sunt buni de departe şi alţii de aproape, iar cel care poate nu este bun pentru conversaţie e bun pentru corespondenţă. Distanţa purifică unele cususuri care, de aproape, ar fi nesuferite. Caută în ei nu numai desfătarea, ci şi folosul, căci prietenul trebuie să aibă cele trei calităţi ale binelui sau, după alţii, ale Fiinţei: unul, bun şi adevărat, deoarece prietenul ţine loc de toate. Puţini pot fi buni, iar nepriceperea în a-i alege îi face şi mai puţini. A şti să-i păstrezi e mai mult decât a ţi-i face prieteni. Caută-i astfel încât să dăinuiască şi chiar dacă la început sunt noi, fii mulţumit că se vor putea învechi. Negreşit, cei mai buni sunt cei foarte săraţi chiar de-ai cheltui o bute ca să-i câştigi[82]. Nu e pustie mai grozavă ca viaţa fără prieteni: prietenia le înmulţeşte pe cele bune şi le împarte pe cele rele; e leac fără pereche împotriva soarteî potrivnice şi uşurare a sufletului.

159. *A şti să-i rabzi pe proşti.* Înţelepţii au fost întotdeauna puţin îndurători, fiindcă cine agoniseşte ştiinţă agoniseşte nerăbdare: multa cunoaştere e greu de mulţumit. Regula cea mai de seamă a vieţii, după Epictet, e puterea de a îndura, şi-n ea vedea el jumătate din înţelepciune[83]. Dacă ar fi să îngăduim toate neroziile, ar fi nevoie de multă răbdare. Uneori avem de îndurat mai mult din partea celor de care suntem mai legaţi, fapt însemnat ca exerciţiu pentru a te birui pe tine însuţi. Din suferinţă naşte nepreţuita pace, care e fericirea pămân- tului, far cel ce nu se simte-n stare să rabde, caute retragerea în el însuşi, numai dacă se va fi putând îngădui şi pe sine.

160. *Vorbeşte cu băgare de seamă;* faţă de rivali, din

---

82 Romera-Navarro citează proverbul : *„No ie has de fiar sino con quien comiere*s *un moyo de sal*“ („Să nu te-ncrezi decît în cel cu care ai mîncat un *moyo* de sare"). Ţinînd seama că *moyo* <ţ lat. *modius* (258 1) echivala cu a şaptea parte dintr-o *hanega* (tradus aici cu *bute),* încercarea prieteniei la Graciăn e mult mai exigentă. Există şi un proverb francez asemănător : *„Pour bien connattre un homme îl faut avoir mange un muid de sel avec lui"* [„Pentru u-1 cunoaşte bine pe un om trebuie să fi mîncat un *muid* « lat. *modius■)* de sare împreună cu el"].

83[a] Aluzie la „cele două cuvinte foarte sănătoase" ale lui Epictet, care ni s-au păstrat în relatarea lui Aulus Gellius *(Nopţile atice,* XVII, 10, 5—6) : „Aceste două cuvinte spunea că sînt *avtyvi* xai aTcsjfo'j (lat. *abstine et susţine)* : suportă şi stăpîneşte-te“ (trad. de David Popescu, Ed. Academiei, 1965, pp, 442—443).

precauţie, faţă de ceilalţi, din bună-cuviinţă. E totdeauna timp să dai drumul vorbei, dar nu să o-ntorci. Se cade să vorbeşti ca într-un testament, căci cu cât mai puţine vorbe, cu atât mai puţine procese. Încearcă-te în lucruri fără însemnătate pentru ceea ce are însemnătate. Arcanele au trăsături de divinitate. Cine este uşuratic în vorbire lesne e-nvins şi convins.

161. *Cunoaşte-li defectele plăcute.* Nici omul cel mai desăvârşit nu scapă de unele din ele, fiindu-le soţ sau mai curând ibovnic. Se oploşesc în minte, şi cu cât aceasta e mai mare, cu atât mai mari şi mai bătătoare la ochi sunt şi ele. Nu pentru că nu le-ar cunoaşte cel ce le are, ci pentru că şi le-ndrăgeşte. Două rele laolaltă: patima şi patima pentru vicii. Sunt petele desăvârşirii; îi jignesc la fel de mult pe cei dimprejur pe cât de mare plăcere le fac celor ce le au. Iată un prilej de a te învinge pe tine şi-a dărui această fericire celorlalte străluciri. Toţi se izbesc de ele şi-n loc să laude multul bine vrednic de admiraţie, se opresc la ceea ce pot critica, înfierând acest cusur spre ruşinea celorlalte înzestrări.

162. *A şti să triumfi asupra invidiei şi relei-voinţe.* Puţin lucru a devenit dispreţul; deşi prudent, mai mare e nobleţea. Nu-s aplauze destule pentru o vorbă bună. Spusă despre cel ce vorbeşte de rău; nu există răzbunare – mai eroică decât cea înfăptuită prin merite şi înzestrări care-nfrâng şi torturează invidia. Fiecare triumf e un juvăţ mai tare strâns în jurul simţământului înveninat, iar gloria pizmuitului este iad pentru pizmaş. Aceasta e pedeapsa socotită cea mai aspră: să faci otravă din fericire. Invidiosul nu moare o singură dată, ci de tot atâtea ori câte trăieşte din aplauze cel invidiat, veşnicul nume al unuia stimulând vajnicul chin al celuilalt: primul e nemuritor întru slavă, al doilea întru caznă. Trâmbiţa faimei, care sună a imortalitate pentru unul, vesteşte moarte pentru celălalt, osândindu-l la patibulele unei patimi atât de pizmaşe.

163. *Nu cădea niciodată în dizgraţia} eric. Itului din milă pentru nenorocit.* Pentru unii e nenoroc ceea ce pentru alţii e de obicei noroc, căci nimeni n-ar putea fi fericit dacă n-ar fi mulţi alţi nefericiţi. Nenorociţilor le stă în fire să-şi atragă bunăvoinţa lumii, care vrea să răsplătească prin favoarea sa inutilă defavoarea soartei; şi s-a putut vedea uneori cum cel urât de toţi în prosperitate, în restrişte a fost compătimit de toţi: dorinţa de răzbunare împotriva celui înălţat se preface în compasiune

pentru cel prăbuşit. Omul iscusit să ia seama însă cum amestecă soarta cărţile. Sunt unii care nu umblă decât cu nefericiţii, azi ţinându-i tovărăşie, deoarece e nenorocit, aceluia de care ieri fugiseră fiindcă era fericit; asta dovedeşte poate nobleţe de caracter, dar nicidecum pătrundere.

1

16ă. *Tragem aer câteva focuri:* ca să cercetezi acceptarea, văzând cum sunt primite unele lucruri, mai ales cele cu reuşită şi trecere îndoielnică. Asiguri bunul deznodământ, rămânându-ţi şi posibilitatea avântului, şi cea a retragerii. În acest chip se pot sonda voinţele, iar atentul ştie pe ce calcă: maximă prevedere în cerere, iubire şi guvernare.

165. *Poartă război cinstit.* Înţeleptul poate fi silit să-l poarte, dar nu strâmb; fiecare trebuie să acţioneze după cum îi e felul, nu după cum e silit. Nobleţea în rivalitate e vrednică de aplauze; se cade să lupţi nu doar ca să birui prin forţă, ci şi prin formă. A învinge mârşav nu e victorie, ci înfrângere. Generozitatea a însemnat totdeauna superioritate. Omul de bine nu recurge niciodată la arme oprite, cum ar fi cele ale prieteniei sfârşite pentru ura născândă, căci nu e-ngăduit a te folosi de încredere în vederea răzbunării; tot ce miroase a trădare. Srmredu- ieşte bunul nume. La oamenii de onoare orice atom de josnicie e’je şi mai ţipător; se cade ca nobleţea şi mojicia să fie cât mai deosebite. Fii mândru că eşti astfel încât, dacă nobleţea, mărinimia şi credinţa ar dispărea de pe lume, ele ar trebui căutate în pieptul tău.

166. *Deosebeşte pe omul vorbelor de cel al faptelor.* E o distincţie fără pereche, ca şi cea între prietenul persoanei ori al slujbei, căci sunt foarte diferiţi unul de altul. Rău e să n-ai nici vorbă bună şi nici faptă rea; şi mai rău. Să n-ai nici vorbă rea şi nici faptă bună. Azi nu ne mai hrănim cu vorbe, căci nu-s decât. Vânt, nici nu mai trăim din curtenii, căci sunt o amăgire curtenitoare: a vâna păsări cu oglinda este adevărata -orbire. Vanitoşii se dau în vânt după vânt. Vorbele trebuie să fie zălogurile faptelor, căci astfel au valoare. Copacii care nu dau rod, ci frunze, nu prea au inimă: se cuvine să-i cunoşti: pomii pentru folos, copacii pentru umbră.

167. *învaţă să te ajuţi.* Nu există mai bună tovărăşie în marile ananghii ca o inimă dârză: iar dacă precretă. Înlocuieşte-o cu mădularele din apropiere. Necazurile îi sunt mai uşoare cui

ştie să se afirme. Nu te preda în faţa soartei, altminteri îţi va deveni de nesuferit. Unii se aiută prea puţin la necazuri, ba chiar le îndoiesc neştiind să le-n dure. Cel care-a ajuns să se cunoască vine-n ajutorul propriei slăbiciuni cu chibzuinţă, iar înţeleptul iese învingător în toate, biruind chiar şi stelele.

168. *Nu deveni monstru de prostie.* Aşa sunt toţi vanitoşii, încrezuţii, încăpăţânaţii, capricioşii, capsomanii, excentricii, sclitosiţii, măscăricii, zvonarii, paradoxiştii, sectarii şi tot soiul de capete capii, cu toţii monştri de neobrăzare. Orice monstruozitate a sufletului e mai slută clecit cea a trupului, deoarece se dezice de frumuseţea superioară. Dar cine să-ndrepte atâta scrântire obştească? Unde lipseşte raţiunea 1l-are ce căuta îndrumarea, iar ceea ce ar trebui să fie scrutare adâncită a pricinilor de- râderii publice nu este decât o împăunare rău întemeiată pe aplauze închipuite.

169. *Fii mai atent să nu dai greş o dată decât să nimereşti de o sută de ori*[84]. Nimeni nu se uită la soarele strălucitor, iar la cel eclipsat, toţi. Critica vulgara nu va număra de câte ori nimereşti, ci de câte dai greş. Mai cunoscuţi sunt oamenii răi după clevetiri decât cei buni după aplauze; mulţi n-au fost cunoscuţi până ce n-au călcat strâmb şi nici toate succesele la un loc nu sunt de-ajuns spre a dezminţi un singur şi minim stigmat. Şi tot omul fie pe deplin încredinţat că reauavoinţă are să-i însemne toate greşelile, dar' nicio faptă bună.

170. *Foloseşie-te de întăriri în toate cele.* Îţi asiguri astfel importanţa. Nu-ţi întrebuinţa întreaga capacitate şi nici nu-ţi desfăşura toate forţele de fiecare dată. Până şi-n ştiinţă trebuie să ai provizii, căci astfel îndoieşti de- săvârşirile; catâ să ai întotdeauna la ce recurge când te pin deşte, necazul unui impas fără ieşire. Mai greu atârnă ajutorul decât atacul, fiindcă ţine de curaj şi de reputaţie.

Cuminţenia merge totdeauna la sigur. Şi, tot în sensul acesta, e adevărat şi ingeniosul paradox: jumătatea e mai mare decât întregul

171. *Nu irosi favoarea.* Marii prieteni sunt pentru împrejurările mari. Nu folosi încrederea multă pe lucruri mărunte, căci e risipă de bunăvoinţă: ancora sacră1 e păstrată numai pentru suprema primejdie. Dacă la puţin abuzezi de mult,

---

84 încă un exemplu de adaptare a unui vechi,proverb : *,.Hazme ciento y yerrame una y se* cicabd *iu buena* fortuna[-1] („Nimereşte o sută şt greşeşte o dată, că s-a zis cu norocul tău"'

ce-ţi mai rămâne pentru mai târziu? Nimic mai vrednic de protecţie ca protectorii şi nimic mai preţios decât batirul: face şi desface totul pe lume, până şi mintea o dă şi-o ia înapoi; înţelepţii, pe cât de favorizaţi sunt de natură şi faimă, pe-atâta sunt de pizmuiţi de către soartă. E mai bine a şti să-ţi păstrezi şi să-ţi cultivi sprijinitorii decât averea.

172. *Nu intra în conflict cu cine n-are nimic* de *pierdut.* Înseamnă să accepţi o luptă inegală. Celălalt o-ncepe Tară sfială, deoarece şi-a pierdut până şi ruşinea; a isprăvit cu totul, nu mai are ce pierde, aşa încât se năpusteşte cu toată neobrăzarea. Să nu-ţi expui niciodată unei primejdii atât de crunte nepreţuita reputaţie; agonisirea ei te-a costat ani mulţi şi-o poţi pierde într-o clipă pe toată dintr-o nimica toată: o adiere de discredit îngheaţă multă sudoare cinstită. Pe omul prob faptul că are mult de pierdut îl pune pe gânduri; luând seama la onoare, ia seama la opusul ei şi, întrucât purcede cu atenţie, procedează cu atâta reţinere, încât îi lasă prudenţei timp să se retraga ia timp şi să pună reputaţia la adăpost. Nici biruinţa nu te va face să câştigi ceea ce ai şi pierdut doar expunându-te să pierzi

i

1 Ancora *sacră* (în text: *sagrada ancora),* era ancora cea mai mare, păstrată ca ultim mijloc de salvare în caz de furtună. A. Doi llnyo crede că ar putea fi vorba şi de un joc de idei între termenul nautic şi conceptul Fecioarei ca ancoră a mântuirii.

173. *Nu jl* de *sticlă în lume.* Şi cu atât mai puţin în prietenie. Unii se sparg cu mare uşurinţă, dezvăluindu-şi puţina consistenţă; se umplu pe ei înşişi de ofensă, iar pe ceilalţi de supărare. Vădesc o fire mai firavă decât luminile ochilor, de vreme ce nu îngăduie să fie atinsă nici în glumă, nici adevărat; o jigneşte şi-un nor, mui nevoie de noroi. Cei care-i frecventează trebuie să se poarte cu foarte mult tact, menajându-le necontenit susceptibilităţile; li se dau după păr, ştiind că şi cel mai părelnic răspăr le displace. Asemenea oameni sunt prea plini de sine, robi ai placului lor, de dragul căruia ar trece peste orice, idolatri ai propriei ţâfne. Caracterul omului amabil are miez de diamant: în durare şi-n îndurare.

174. *Nu trăi grăbit.* A şti să împărţi lucrurile înseamnă a şti să te bucuri de ele. Multora le prisoseşte viaţa şi li se isprăveşte norocul; irosesc^ mulţumirile, intrucit nu se bucură

de ele, şi după ce înaintează atât de mult, ar vrea să se întoarcă; surugii ai vieţuirii, care, la goana bine cunoscută a timpului, adaugă şi zorul firii lor; ar vrea să devoreze într-o zi ceea ce abia ar putea mistui într-o viaţă de om; îşi trăiesc pripit fericirile, îşi mănâncă anii c° vin şi, umblând cu atâta grăbire, isprăvesc iute cu toate. Chiar în setea de ştiinţă se cade să fie o măsură, ca să nu ştii lucruri rău ştiute. Sunt mai multe zilele decât noroacele. La desfătare, încet, la faptă, iute. Treburilor le stă bine încheiate; mulţumirilor, rău, isprăvite.

175. *Om miezos.* Iar celui ce este nu-i pasă de cei ce nU sunt. Nefericită calitatea eminentă care nu se-nteme- iază pe miez. Nu sunt oameni toţi cei ce par: sunt unii calpi, care zămislesc himeră şi nasc farse; şi mai sunt alţii de-o teapă cu ei care-i sprijină şi preferă incertitudinea făgăduită de-o înşelătorie, deoarece e multă, certitudinii ehezăşuite de adevăr, deoarece este puţină. Până la urmă, toanele lor sfârşesc rău, din pricină că n-au temelie trainică. Singur, adevărul poate hărăzi reputaţie adevărată, iar miezul aduce folos. O farsă are nevoie de multe altele şi, astfel, întreaga zidire e himeră şi, întrucât se-ntemeiază pe aer, se prăbuşeşte neapărat la pământ: lipsa de noimă n-ajunge niciodată la adinei bătrâneţe; multul pe care-l făgăduieşte e destul ca s-o facă suspectă, după cum lucrul prea dov edit nu e cu putinţă.

176. *Fii ştiutor sau ascultă-l pe cel ce ştie.* Nu se poate trăi fără inteligenţă, fie proprie, fie de împrumut; sunt însă mulţi care nu ştiu că nu ştiu, iar alţii care cred că ştiu, neştiind. Metehnele din prostie sunt de nelecuit, deoarece neştiutorii, necunoscându-se, nici nu caută ce le lipseşte. Unii ar fi înţelepţi dacă n-ar crede că sunt. Aşa stând lucrurile, stau degeaba şi oracolele de înţelepciune, deşi rare, fiindcă nimeni nu le cercetează. A cere un sfat nu micşorează măreţia, nici nu contrazice capacitatea, ba chiar o confirmă. Dezbate, aşadar, cu raţiunea, căci altminteri te bate nenorocul.

177, *Evită familiaritatea în lume.* Nu o folosi şi nici n-o îngădui. Cel prea familiar îşi pierde iute superioritatea pe care i-o dădea gravitatea, şi, odată cu ea, şi consî- deraţia. Aştrii, nefiindu-ne apropiaţi, îşi păstrează întreaga splendoare. Divinitatea impune respect; orice intimitate înlesneşte dispreţul. Lucrurile omeneşti, cu cât le ai mai mult cu atât îţi şi lipsesc mai mult, deoarece împărtăşirea împărtăşeşte şi imperfecţiunile

tăinuite mai-nuinte de către băgarea de seamă. Cu nimeni nu este bine să te porţi familiar: cu superiorii nu, din pricina primejdiei, nici cu inferiorii, din pricina necuviinţei; necum cu mojicimea care, din prostie, se obrăzniceşte şi, nerecunoscând hatârul ce i se face, îşi închipuie că i se cade. Uşurătatea e lăstar de vulgaritate.

178. *încrede-te în inimă.* Şi mai cu seamă dacă e încercată. N-o contrazice niciodată, căci obişnuieşte a prognostica tot ce ne priveşte mai îndeaproape: oracol de casă. Mulţi au pierit de ceea ce se temeau, dar la ce bun temerea iară lecuire? Unii au o inimă nespus de leală, privilegiu al firii lor superioare, ce-i previne totdeauna şi dă alarma de aflare a leacului. Nu-i o cuminţenie să ieşi în drumul relelor ca să le-ntâmpini, ci să le stai în drum ca să le birui.

179. *Discreţia e pecetea capacităţii.* Inima fără taină o scrisoare deschisă. Unde este afund sunt şi secretele profunde, căci există vaste spaţii şi sânuri în care sunt cufundate lucrurile de preţ. Izvorăşte dintr-o mare stăpî- nire de sine, şi-a te învinge aici este adevăratul triumf. Le plăteşti tribut tuturor celor cărora li te dezvăluieşti. Sănătatea înţelepciunii constă în cumpătarea lăuntrică. Riscurile discreţiei stau în ispitirea de către ceilalţi, contrazicerea spre a descoase cu sila, aruncarea de săgeţi pentru a-l scoate din sărite şi pe prudentul cel mai zăvorit. Lucrurile pe care vrei să le faci nu le spune, iar cele pe care vrei să le spui nu le face.

180. *Mu te călăuzi niciodată după ceea ce ar gândi să facă duşmanul.* Prostul nu face niciodată ceea ce judecă omul cuminte, pentru că nu pricepe ce e potrivit. Dacă cineva e deştept, nici atât, deoarece va vrea să-şi ascundă gândul pătruns şi chiar prevăzut. Lucrurile trebuie cumpănite pe ambele feţe şi răsucite pe-o parte şi pe alta, pregătindu-le pentru două cline. Judecăţile diferă: nepăr- tinirea să fie atentă nu atât la ce va fi, cât la ceea ce poate fi.

i

181. *Nu minţi, dar nu spune toate adevărurile.* Nimic nu cere mai multă circumspecţie decât adevărul, căci e sângerare a inimii. De tot atâta dibăcie ai nevoie pentru a şti să-l spui ca şi pentru a şti să-l treci sub tăcere. Cu o singură minciună se năruieşte tot creditul integrităţii. Se crede că amăgitul n-are cap, iar amăgitorul e calp, ceea ce e şi mai rău. Nu toate

adevărurile pot fi spuse: unele pentru că te privesc pe tine, altele pe altul.

182. *Un grăunte de îndrăzneală cu toţi este o cumin~ tenie de seamă.* Trebuie să-ţi cumpătezi părerea despre ceilalţi pentru a nu-ţi tace despre ei o idee atât de înaltă, incit să te sfieşti de ei; închipuirea să nu supună niciodată inima. Unii par mult până când ai de-a face cu ei, dar asemenea legături au adus mai degrabă dezamăgire decât preţuire. Nimeni nu depăşeşte hotarele strimte ale omului: toţi îşi au un *dar* al lor, unii la minte, alţii la fire. Rangul conferă o autoritate aparentă, rareori însoţită şi de cea personală, căci soarta obişnuieşte să răzbune superioritatea dregătoriei prin inferioritatea meritelor, închipuirea întrece mereu şi zugrăveşte lucrurile mult mai mari decât sunt; nu concepe doar ceea ce există, ci şi ceea ce-ar putea exista. Cată s-o îndrepte raţiunea, izbăvită de amăgiri, după atitea experienţe. Nici prostia să nu fie îndrăzneaţă, dar nici virtutea sfioasă. Şi dacă încrederea în sine îi este de ajutor chiar sărăciei cu duhul, cu atât mai mult curajului şi ştiinţei!

183. *Nu fi îndârjit în păreri.* Orice prost e încăpăţânat şi orice încăpăţânat, prost, şi cu cât îi e mai greşită părerea cu atât mai mar° înverşunarea. Chiar în cazul unei evidenţe e onorabil să cedezi, întrucât nu ţi se ignoră dreptatea de atunci şi ţi se recunoaşte curtenia de acum. Mai mult pierzi de pe urma îndărătniciei decât poţi câştiga de pe urma biruinţei: aşa nu aperi adevărul, ci grosolănia. I'ixistă capete de fier, greu de convins, cu porniri de nelecuit; când toanei i se alătură încăpăţânarea, fac casă bună şi de nezdruncinat cu prostia. Dirzenia e la locul ei în voinţă, nu în judecată. Deşi sunt şi excepţii pentru a nu ne lăsa păgubiţi şi învinşi de două ori: o dată în chib- zuire, altă dată în săvârşire.

I

184. *Nu fi ceremonios:* căci până şi la un rege[85] afectarea în această privinţă a lost veştejită ca o ciudăţenie. Pedantul cu nas de ceară e supărător şi există naţii întregi atinse de această susceptibilitate. Straiul prostiei este cusut doar cu asemenea puncte; aceşti idolatri ai onoarei arată că onoarea lor n-are mai deloc temei, de vreme ce se tem că totul ar putea-o vătăma. E bine să ai grijă de respect, dar să nu treci drept mare maestru de ceremonii; e foarte adevărat că omul neceremonios are

85 Aluzie la Pedro al IV-lea cel Ceremonios (1236—1285), rege ai Aragonului (din 1276).

nevoie de merite ieşite din comun. Nu trebuie nici să afectezi, dar nici să dispreţuieşti curtenia. Nu dovedeşte măreţie cel ce ia seama doar la mărunţişuri.

135. *Nu-ţi expune niciodată reputaţia la riscul unei singure încercări:* căci dacă nu izbuteşte, dauna este ireparabilă.. Se prea poate să dai greş o dată, şi mai ales prima oară; n-ai totdeauna prilej norocos, de-aici venind zicala „a avea zi bună“. Prima încercare să şi-o aibă che- zaşă pe cea de-a doua în caz de greşeală; iar în caz de reuşită, prima o va răscumpăra şi pe-a doua; trebuie să poţi recurge totdeauna la mai bine şi să faci apel la mai mult. Lucrurile atârnă de împrejurări fortuite, şi încă de multe, de aceea norocul succesului este rar.

186. *Cunoaşte defectele:* de oricâtă autoritate s-ar bucura ele. Integritatea să nu lipsească a recunoaşte viciul, fie şi-n veşminte de brocart: poartă uneori coroană de aur, dar prin aceasta nu-şi poate ascunde fiarele. Nu-şi pierde sclavia josniciei nici chiar dezminţit de rangul insului. Viciile pot fi înnobilate oricât, daruri nobile însă nu devin. Unii văd că eroul cutare a avut cutare scăder e, dar nu văd că nu prin aceasta a fost erou. Pilda de sus e atât de elocventă, incit face convingătoare şi hidoşeniile; linguşirea le-a imitat uneori până şi pe cele ale chipului, nedându-şi seama că dacă la cei mari trec neobservate, la cei mici sunt detestate.

187. *Tot ce-i prielnic fă singur, tot ce-i odios, prin interpuşi* b Printr-una îţi atragi dragostea, prin cealaltă abaţi reaua-voinţă. Pentru marii oameni e mai plăcut să facă binele decât să-l primească, aceasta fiind fericirea generozităţii lor. Rareori pricinuieşti cuiva o neplăcere fără a-ţi lua şi tu partea, fie că eşti mişcat, fie muşcat. Cauzele superioare nu lucrează fără plată sau răsplată. Binele înrâureşte nemijlocit, şi răul mijlocit. Aibi asupra cui să cadă loviturile nemulţumirii, şi anume ura şi clevetirea. Turbarea vulgului seamănă de obicei cu cea canină, care, ignorându-şi cauza suferinţe^, se năpusteşte asupra uneltei; şi, cu toate că nu aceasta poartă vina, pedeapsa o suferă nemijlocit.

188. *Adu cu tine lucruri de lăudat.* E temei al reputaţiei gustului, semn că-ţi e deprins cu tot ce-i mai bun, putându-i-se datora preţuirea bunurilor prezente: cine s-a priceput să cunoască mai-nainte perfecţiunea va şti s-o preţuiască şi mai apoi, Acdasta oferă subiecte conversaţiei şi imitaţiei, înmulţind

cunoştinţele vrednice de aplauze. E un mod politic de a vinde curtenie perfecţiunilor de faţă. Alţii, dimpotrivă, aduc totdeauna ceva de hulit, linguşindu-l pe cel de faţă cu dispreţul faţă de cel absent; le izbuteşte cu cei superficiali, care nu observă tertipul de a-i ponegri pe unii prin alţii. Unii îşi fac o politică din a preţui mai mult mediocrităţile de azi decât cul-mile ’de ieri. Atentul cată să cunoască aceste subtilităţi ale războirii şi să nu simtă nici descurajare la îngroşarea unuia, nici înfumurare la linguşirea celuilalt; şi să priceapă că se poartă la fel şi într-o parte, şi-n cealaltă; îşi schimbă părerile şi se potrivesc totdeauna după locul unde se găsesc.

189. *Slujeşte-te de nevoia altuia:* căci dacă devine dorinţă, e cea mai sigură constrângere. Filosofii au spus că *nevoia* nu e nimic, iar oamenii politici că ea e totul: aceştia au cunoscut-o mai bine. Unii, ca să-şi atingă ţelurile, îşi fac treaptă din dorinţa celorlalţi. Profită de prilej şi le-ntărâtă pofta cu dificultatea obţinerii. Îşi pun mai mari nădejdi în imboldul pasiunii decât în lâncezeala posesiunii; şi, pe măsură ce sporeşte rezistenţa, dorinţa devine şi mai pătimaşă. Mare subtilitate în împlinirea scopului, a-i lăsa pe oameni să depindă de tine.

190. *Gaseşte-ţi consolare în toate.* Până şi cei nefolositori o au pe aceea că sunt veşnici. Nu este necaz fără îmbărbătare: proştii şi-o află-n faptul că sunt norocoşi, după cum s-a spus. Şi *norocul urâtei*x... Mijlocul de-a trăi mult e să valorezi puţin. Ulciorul crăpat n-apucă să se spargă, plictisind cu dăinuirea lui. Pare-se că soarta îi pizmuieşte pe oamenii cei mai însemnaţi, de vreme ce unora le potriveşte durata după inutilitate, iar altora însemnătatea după scurtimea vieţii; vor lipsi toţi citi ar fi fost trebuincioşi şi va rămâne veşnic cel ce nu-i de niciun folos, fie că aşa pare, fie că aşa este intr-adevăr. Nefericitului i se pare că şi soarta, şi moartea s-au vorbit să-l dea uitării,

191. *Nu te mulţumi cu multa politeţe:* căci e un soi de amăgire. Unii, pentru a vrăji, n-au nevoie de buruâe- nile Tesaliei1 căci şi cu o simplă rotire plăcută de căciulă îi farmecă pe proşti, adică pe înfumuraţi. Scot la tocmeală onoarea şi plătesc cu vânt de vorbe frumoase. Cine făgăduieşte tot nu făgăduieşte nimic, iar făgăduinţa e lu- necuş pentru proşti. Adevărata politeţe e o datorie; cea afectată, şi mai ales cea neobişnuită, amăgire: nu e bună- cuviinţă, ci îndatorinţă. Aceştia

nu fac plecăciuni persoanei, ci averii, iar linguşirea, nu înzestrărilor pe care le recunoaşte, ci foloaselor pe care le nădăjduieşte.

192. *Om al marii păci, om cu viaţă lungă.* Ca să trăieşti, lasă-i pe ceilalţi să trăiască. Oamenii paşnici nu numai trăiesc, ci domnesc. Se cade să auzi şi să vezi, dar să taci. Ziua fără proces aduce noaptea cu somn adine. A trăi mult şi a trăi plăcut înseamnă a trăi cât doi, fiind rod al păcii. Are- de toate cel căruia nu-i pasă de ceea ce nu-l apasă. Nu este mai mare neseriozitate decât a lua totul în serios. Prostie la fel de mare să pui la inimă ceea ce nu te priveşte ca şi să fii surd la ceea ce te doare.

193. *Atenţie la cine începe cu ale altuia ca să termine cu ale lui.* Nu-i mai bună apărare împotriva şireteniei ca băgarea de_seamă. Priceputului, un bun pricepător. Unii îşi văd de treburile proprii ca de-ale altora, şi fără con- tracifrul intenţiilor te pomeneşti consirins la fiecare pas să scoţi din foc folosul altuia, vătămându-ţi tu mina.

194. *Judecă-te cuminte pe tine şi lucrurile tale.* Şi mai ales în zorii vieţii. Toţi îşi fac despre sine o idee înaltă şi cu atât mai mult cei ce înseamnă mai puţin: fiecare îşi visează soarta şi se închipuie un miracol. Speranţa se avmtă nesăbuit, iar apoi experienţa nu îndepli- neşte nimic; dezamăgirea realităţii nemincinoase e cazna închipuirii lor deşarte. Îndrepte cuminţenia atare rătăciri şi chiar dacă poţi dori mai binele, trebuie să te aştepţi mereii la mai rău, ca să-ntâmpim cu seninătate tot ce-ar fi să vină. E o dibăcie să ţinteşti ceva mai sus ca să reglezi tirul, dar nu într-atâta incit să se prefacă în gre- ■ şeală. La intrarea în. Slujbe e neapărat trebuincioasă această reformă a ideii despre tine, căci prea marea încredere de sine fără experienţă dă de obicei greş. Leac universal împotriva tuturor prostiilor nu e decât creierul. Cunoas- că-şi fiecare sfera activităţii şi stării sale şi-şi va putea îndrepta ideea după realitate.

195. *A şti să apreciezi.* Nu e nimeni care să nu poată fi învăţătorul altuia în ceva şi nu se poate să nu-l întreacă cineva pe cel ce întrece. A şti să tragi foloase de pe urma fiecăruia e o ştiinţă de mare folos. Înţeleptul îi preţuieşte pe toţi pentru că recunoaşte partea bună a fiecăruia şi ştie ce preţ au lucrurile când sunt bine făcute; prostul îi dispreţuieşte pe toţi deoarece

ignoră binele şi alege tot ce-i mai rău.

196. *Cunoaşte-ţi steaua.* Nimeni nu-i atât de oropsit încât să nu şi-o aibă, iar dacă este nenorocit e din pricină că nu şi-o cunoaşte. Unii au trecere la principi şi potentaţi fără a şti cum sau de ce, doar că soarta le-a înlesnit favoarea; rămâne doar s-o ajute şi străduinţa. Alţii au parte de simpatia înţelepţilor: unul a fost mai bine primit într-o ţară decât în alta şi mai bine văzut intr-un oraş decât în altul. Ai, de asemenea, mai mult noroc într-o slujbă şi într-o stare decât în celelalte, şi toate acestea cu merite egale şi chiar identice. Soarta face cărţile cum şi când vrea; cunoască-şi fiecare steaua, ca şi propriul cap, căci este-h joc câştâgul sau pierderea. Învaţă s-o urmezi şi s-o ajuţi, fără s-o schimbi, căci ar însemna să nu mai găseşti nordul pe care ţi-l urseşte Ursa învecinată.

197. *Nu ie încurca niciodată cu proşti.* Aşa e cel ce nu-i cunoaşte şi încă mai vârtos cel ce, cunoscindu-i, nu-i înlătură. Sunt primejdioşi pentru relaţiile superficiale şi dăunători pentru confidenţă. Şi cu toate că o vreme îi ţine-n i'râu propria lor sfială şi grija celorlalţi, până la urmă tot fac sau spun prostia, iar dacă au zăbovit, a fost doar ca s-o facă şi mai solemnă. Greu poate sprijini reputaţia altuia cine n-o are pe-a sa. Sunt foarte nefericiţi, altă pacoste a prostiei, molipsindu-se una pe alta. Un singur- lucru îl au mai puţin rău şi anume că, deşi cuminţii nu le sunt de niciun folos, ei, dimpotrivă, le sunt de mare folos înţelepţilor, fie ca învăţăminte, fie ca învăţătură de minte.

198. *învaţă să te transplantezi.* Sunt oameni care, pentru a se afirma, sunt nevoiţi să se strămute, mai ales când e vorba de posturi înalte. Patriile sunt maştere ale desăvârşirilor eminente: în ele domneşte invidia ca la ea acasă şi se ţin mai mult minte scăderile cu care ai început decât măreţia la care ai ajuns. Un bold a izbutit să câştige preţuire trecând dintr-o lume într-alta, iar o sticlă, pentru că şi-a schimbat locul, a atras dispreţul asupra diamantului. Tot ce e străin este preţuit, fie pentru că vine de departe, fie pentru că se obţine gata făcut şi desăvârşit în felul său. Am văzut inşi care nu demult erau ocara colţului lor de lume, iar astăzi sunt mândria lumii, preţuiţi fiind şi de compatrioţi, şi de străini: de unii, pentru că-i văd de departe, de ceilalţi pentru că sunt departe. Niciodată nu va înălţa rugă statuii de pe altar acela care a cunoscut-o ca buturugă în grădină.

199. *învaţă să-ţi faci loc ca* om *cuminte:* nu înfigându-te. Adevăratul drum către preţuire este cel al meritelor, iar dacă străduinţa se întemeiază pe destoinicie, ^ e cea mai bună scurtătură spre ţel. Integritatea singură nu-i de ajuns; stăruinţa singură este nevrednică, fiindcă lucrurile se înglodează atât de rău, incit scârbesc reputaţia. E o medie între merit şi ştiinţa de a te introduce.

200. *Aibi ceva de dorit:* ca să nu fii fericitul nenorocit. Trupul respiră şi sufletul aspiră. Dacă totul ar putea fi stăpânit, totul ar fi dezamăgire şi nemulţumire; chiar şi în plăvinţa intelectului, cată să rămână mereu ceva de ştiut, în care să-şi găsească hrană curiozitatea. Nădejdea însufleţeşte; îmbuibările de fericire sunt ucigătoare. Cât despre răsplată, e o dibăcie să nu satisfaci niciodată pe deplin; când nu mai e nimic de dorit, totul e de temut: fericire nefericită. Unde sfârşeşte dorinţa începe frica.

201. *Sunt tonţi toţi cei ce par şi jumătate din cei ce* nu *par* h Prostia a pus stăpânire pe lume şi dacă mai e o fă- râmă de înţelepciune, este nebunie în faţa celei cereşti ş dar cel mai mare prost e cel ce nu-şi dă seama că este, dar îi socoteşte proşti pe toţi ceilalţi. Pentru a fi înţelept nu e de-ajuns să pari, necum să-ţi pari: ştie acela care îşi dă seama că nu ştie; şi nu vede acela care nu vede că ceilalţi văd. Deşi toată lumea e plină de proşti, nu e unul care să-şi dea seama sau măcar s-o bănuiască.

i

202. *Spusele şi faptele fac un bărbat desăvârşit.* Trebuie să spui tot ce e mai bun şi să făptuieşti tot ce e mai cinstit; una e perfecţiunea capului, cealaltă a inimii, şi amândouă nasc din superioritatea sufletului. Vorbele sunt umbra faptelor: primele sunt femeile, iar celelalte sunt bărbaţii[86]. E mai bine să fii lăudat decât lăudător: spusul e uşor, dar făcutul e greu. Isprăvile sunt miezul vieţii, iar zisele podoaba ei: măreţia faptelor dăinuieşte, cea a spuselor trece. Biruinţele sunt rodul chibzuinţelor: acestea înţelepte, celelalte cutezătoare.

203. *Cunoaşte măreţiile veacului tău.* Nu-s multe: un fenix într-o lume întreagă, un mare căpitan, un orator desăvârşit, un înţelept la un secol o dată, un rege eminent la

86 Cf. *Cmiconul,* I, 13 : „Tales Milesianul vindea înfăptuiri Iară cuvinte şi zicea că faptele sînt bărbaţi, iar vorbele femei".

câteva sute de ani. Mediocrităţile sunt obişnuite ca număr şi consideraţie, măreţiile, rare în totul, căci pretind culininarea desăvârşirii, şi cu cât mai sublimă categoria, cu atât mai greu de atins piscul. Mulţi le-au uzurpat renumele de Mare lui Cezar şi Alexandru, dar în van, căci fără fapte, cuvântul nu-i decât un pic de aer: au fost puţini Seneca şi-un singur Apelles prăznuit de faimă. ’

204. *Fă lucrul uşor ca şi cum ar fi greu, iar lucrul greu ca şi cum ar fi uşor:* primul, pentru ca încrederea să nu ne adoarmă, al doilea, pentru ca neîncrederea să nu ne descurajeze. Nu-i nevoie de altceva ca să nu faci un lucru decât să-l crezi gata făcut şi, dimpotrivă, străduinţa netezeşte neputinţa. Cât despre marile încercări, nu trebuie să’ te gândeşti de pe-acum la ele, e de-ajuns să fii pregătit, pentru ca nu cumva dificultatea, văzută, să dea prilej şovăiel i.

205. *învaţă să foloseşti dispreţul,* stratagemă pentru a dobândi lucrurile e dispreţuirea lor. Nu le găseşti de obicei când le cauţi, iar apoi, pe negândite, îţi vin singure-n mână. Cum toate cele de pe lumea aceasta sunt umbra celor veşnice, împărtăşesc însuşirea umbrei: lug de cei ce gonesc după ele şi-i prigonesc pe cei ce fug de ele. Dispreţul e şi cea mai dibace răzbunare. Maximă fără pereche a înţelepţilor, nu te apăra niciodată cu pana, căci lasă dâră şi mai degrabă aduce glorie rivalităţii decât pedeapsă sfruntării. Vicleşug de nevrednici, să se împotrivească bărbaţilor de seamă spre a fi proslăviţi pe ocolite, când pe drept n-ar merita-o, căci pe mulţi nu i-am cunoaşte dacă n-ar fi făcut caz de ei rivalii lor excelenţi. Nicio răzbunare nu întrece uitarea, căci ea îi îngroapă în praful nimicniciei lor. Îşi închipuie, temerari, că devin veşnici dând foc minunilor lumii şi ale veacurilor h Artă de a cârpi clevetirea, să nu faci caz de ea: înfruntarea ei pricinuieşte pagubă, iar crezarea, discredit. Invidiei, satisfacţie, căci până şi o umbră de stigmat, chiar dacă nu întunecă de tot, pătează cea mai mare desăvârşire.

206. *Află că pretutindeni există vulg:* chiar în Corint2, în familia cea mai aleasă. Fiecare îl încearcă în propria sa casă. Dar există vulg şi arhivulg, care e şi mai rău. Vulgul aparte are aceleaşi însuşiri cu cel de rând, precum cioburile oglinzii sparte, ba e chiar mai păgubitor: vorbeşte prosteşte şi critică obraznic, mare discipol al ignoranţei, naş al prostiei şi aliat al scornirilor.

Nu lua seama la ceea ce zice şi cu atât mai puţin la ceea ce cugetă. Se cade să-l cunoşti ca să te scuturi de el, atât ca părtaş cât şi ca obiect, căci orice prostie înseamnă vulgaritate, iar vulgul este alcătuit din proşti.

207. *Foloseşte înfrânarea.* Trebuie să iii prevăzător mai ales cu neprevăzutul. Zvâcnirile patimilor sunt lune- cuşuri ale cuminţeniei, şi aici e primejdia pierzaniei. Mergi mai departe într-o clipă de mânie sau bucurie decât în multe ceasuri de nepăsare; păşeşti uneori prea departe un scurt răstimp şi apoi spăşeşti tot restul vieţii. Intenţia vicleană a celorlalţi îi ticluieşte prudenţei asemenea ispitiri spre a da de fundul şi străfundul cugetului; se foloseşte de con. Strângeri ale tainelor ce izbutesc a da de istov cele mai mari capacităţi. Fie înfrânarea contravicleşug, mai ales în izbucniri. E nevoie de multă chibzuinţă pentru ca patima să n-o ia razna şi mare înţelept e cei ce rămâne înţelept şi călare. Cine-şi dă seama de primejdie umblă cu grijă. Pe cât de uşoară i se pare vorba celui ce-o aruncă, pe-atât de grea celui ce-o primeşte şi-o cântăreşte.

208. *Nu muri de beteşugul prostului.* Înţelepţii mor în deobşte lipsiţi de cuminţenie; dimpotrivă, proştii, sătui de sfat. A muri ca prostul înseamnă a muri de prea multă cugetare. Unii mor pentru că simt şi alţii trăiesc pentru că nu simt. Şi astfel, unii sunt proşti pentru că nu mor de gânduri-, iar alţii, pentru că mor de ele. Prost e cel ce moare de prea multă inteligenţă. Aşa încâi, unii mor fiindcă sunt înţelegători şi alţii trăiesc fiindcă sunt neînţeleşi. Dar cu toate că mulţi mor ca proştii, puţini proşti mor. I

ţ

209. *Scuturu-te de prostiile obşteşti.* E o rară cuminţenie. Acestea au mare autoritate din pricina răspândirii, iar unii care nu s-au plecat ignoranţei particulare n-au izbutit să scape de cea obştească. E o stare de rând că nimeni nu este mulţumit de soarta sa, chiar dacă e cea mai înaltă, nici nemulţumit de mintea sa, chiar cea mai săracă. Nemulţumiţi de norocul lor, toţi îl pizmuiesc pe-al celorlalţi. Tot aşa, cei de azi laudă lucrurile de ieri, iar cei de-aici pe cele de dincolo: tot ce ţine de trecut pare mai hun şi tot ce o depaite este mai preţuit. La fel de prost e cel ce râde de toate ca şi cel pe care-l amărăsc toate.

210. *învaţă sa foloseşti adevărul.* E primejdios, dar omul de bine nu poate să nu-l spună: aici e nevoie de artă. Doctorii dibaci ai sufletului au născocit modul de a-l îndulci, deoarece,

când loveşte dezamăgind, e chintesenţa amărăciunii. Forma potrivită îşi pune-n joc aici întreaga-i dexteritate: cu acelaşi adevăr îl măguleşte pe unul şi-i dă la cap altuia. Celor de faţă să le vorbeşti sub chipul celor duşi. Unui bun pricepător îi e de-ajuns un semn, iar dacă tot n-ajunge, intră-n joc amuţirea. Principii nu trebuie lecuiţi cu leacuri amare; de-aceea există arta poleirii ţlezamăgiriior,

211. *În cer, totul e mulţumire, în iad, toiul e necaz:* în lume, adică la mijloc, şi una, şi alta; stăm între două extreme şi ne-mpârtăşim din ambele. Sorţii se schimbă: nu poale fi totul noroc, nici totul restrişte. Lumea aceasta e un zero: singură, nu valorează nimic; alăturând-o cerului, mult. Nepăsarea faţă de nestatornicia ei înseamnă cuminţenie, iar pentru înţelepţi, nimic nu-i noutate. Viaţa noastră se înnoadă ca la teatru; la sfârşit, se descurcă: veghează, aşadar, să sfârşeşti bine.

212. *Păstrează-ţi totdeauna supremele stratageme ale artei.* Purtare de mari magistri, care-şi mânuiesc subtilitatea chiar predând-o; să rărnâi pururi superior şi pururi magistru. Se cade să purcezi cu artă în împărtăşirea artei; niciodată să nu sece izvorul învăţăturii, nici cel al dăruirii. Astfel îţi păstrezi reputaţia şi autoritatea. Dacă e vorba să placi şi să dai învăţătură, trebuie să urmezi acea mare lecţie de a hrăni necurmat admiraţia şi de a duce tot mai departe desăvârşirea. Provizii în toate îndeletnicirile, însemnată regulă de viaţă, de biruinţă, mai ales în slujbele cele mai sublime.

213 *învaţă să contrazici.* E o mare stratagemă a ispitirii, nu pentru a te descoperi, ci pentru a descoperi. E constrângerea fără pereche, cea care face să ţâşnească afectele; zăbava crezării e un vomitiv pentru secrete, cheie a celui mai zăvorit piept. Dubla cercare a voinţei şi-a judecăţii cere multă subtilitate. Un dispreţ dibaci arătat vorbei misterioase a celuilalt hăituieşte tainele cele mai profunde şi le-mbucătăţeşte cu gingăşie, până ce le-aduce pe limbă şi le-mpinge-n plasele amăgirii viclene. Reţinerea atentului o face pe-a celuilalt să se năpustească bănuitoare şi astfel dă-n vileag gândul străin, fără de care inima i-ar fi rămas de nepătruns. O îndoială simulată e cel mai subtil şperaclu al curiozităţii doritoare să afle tot ce va fi vrând. Şi chiar pentru a învăţa, o stratagemă a discipolului este să-şi contrazică magistrul, care depune şi mai multă râvnă în explicarea şi fundamentarea adevărului; aşa incit contestarea

măsurată este prilej de prelegere aprofundată.

214. *Nu face ăintr-o prostii j două.* E un lucru foarte obişnuit că, vrând să dregi una, comiţi altele patru. Justificarea unei necuviinţe printr-alta şi mai mare ţine de neamul minciunii, ori aceasta de cel al prostiei, căci susţinerea uneia are nevoie de multe. Mai rea decât o cauză rea a fost întotdeauna apărarea ei; mai rea decât însuşi răul, neştiinţa de a-l masca. Tributul metehnelor e să instituie dări asupra multor altora. Intr-o greşeală poate cădea şi cel mai mare înţelept, dar în două nu, şi, oricum, în treacăt, nu necontenit.

215. *Atenţie la cel ce umblă cu intenţie secundă* h E un vicleşug al omului negustoros de a distrage voinţa ca

1 Ve2i aforismul 13 şi nota aferentă.

s-o atace, căci o învingi când o convingi. Îşi ascunde gândul ca să şi-] atingă şi acceptă locul al doilea pentru ca în clipa săvârşirii să fie primul; îşi asigură lovitura pe seama nebăgării de seamă. Atenţia să nu doarmă însă când intenţia e atât de trează, iar dacă aceasta este secundă în disimulare, cealaltă să fie prima în recunoaştere. Precauţia dibuiască şiretlicul cu care umblă şi însemne-i târcoa- lele cu care vrea s-ajungă la oalele pretenţiei sale; propune una şi vrea alta, întorcându-se cu viclenie ca să-şi lovească ţinta intenţiei. Să ştii, aşadar, ce-i acorzi, şi uneori va fi bine să-i dai de înţeles c-ai înţeles.

216. *Aibi darul vorbirii.* E nu numai uşurinţă, ci^ şi farmec în idei. Unii concep bine şi nasc prost, căci, fără claritate, copiii sufletului, conceptele şi hotărârile, nu ies la lumină. Unii au însuşirea acelor ulcioare ce cuprind mult şi dau puţin; alţii, dimpotrivă, spun mai mult decât gândesc. Ceea ce e hotărârea pentru voinţă, e exprimarea pentru inteligenţă, două înzestrări eminente. Minţile limpezi sunt vrednice de aplauze, confuzii sunt veneraţi din pricină că nu sunt pricepuţi; uneori e de dorit şi obscuritatea, spre a nu fi vulgar. Dar cum oare îşi vor face o idee clară ceilalţi despre ceea ce li se cere să asculte, dacă vorbitorii înşişi n-au o idee raţională despre ceea ce spun?

217. *Nu se cade să iubeşti sau să urăşti pentru totdeauna.* Încrede-te azi în prieteni ca mâine în duşmani, şi încă din cei mai răi; şi de vreme ce aşa se-ntâmplă în realitate, întâmple-se şi-n prevedere. Nu da arme transfugilor prieteniei, căci poartă cu ele cel mai cumplit război. Cu duşmanii, dimpotrivă, uşă pururi deschisă împăcării, şi anume cea a

nobleţei, fiind cea mai sigură. Câteodală, răzbunarea se preface în chin, iar mulţumirea răului pricinuit neprietenului devine părere de rău

218. *Nu jnce nimic din încăpăţânare, ci cu atenţie,* Orice încăpăţânare e o tumoare, fiica mai mare a patimii, cea care n-a săvârşit niciodată nimic după dreptate. Unii i'ac din toate un mic război, tâlhari ai relaţiilor cu oamenii, ar vrea ca tot ce înfăptuiesc să fie un triumf; nu ştiu să procedeze paşnic. Aceşti oameni sunt un. Adevărat flagel când comanda şi cârmuiesc, deoarece îşi prefac guvernarea într-o clică şi în duşmani pe cei din care ar îi trebuit să-şi facă fii; vor să rânduiască toate cu schepsis şi toate să le aparţină ca rod al vicleşugului lor, dar, de îndată ce toana paradoxală le este dată-n vileag, ceilalţi îi înfruntă numaidecât, se străduiesc să le îngrădească himerele, nelăsându-i să dobândească nimic. Se-aleg cu multe îmbuibări de necazuri *şi* toate-i ajută să se lehăme- tească. Au judecata beteagă şi inima stricată. Singurul fel de a te purta cu asemenea monştri este să fugi de ei la antipozi, căci mai lesne e de îndurat barbaria acelora decât sălbăticia acestora.

I

219. *Fereşte-te să treci drept om al vicleniei:* deşi nu se poate trăi fără ea. Mai degrabă prudent decât şiret. Tuturor le place francheţea în societate, dar nu tuturor la, ei acasă. Sinceritatea să nu cadă în extrema naivităţii, nici isteţimea în cea a şireteniei. Fii mai deg'-abă venerat ca înţelept decât temut ca perfid. Oamenii sinceri sunt iubiţi, dar amăgiţi. Cel mai mare meşteşug e să ascunzi meşteşugul, deoarece trece drept amăgire. În veacul de aur a înflorit neprefăcătoria; în acesta de fier, răutatea făţarnică. Reputaţia de om care ştie ce are de făcut e onorabilă şi inspiră încredere, dar cea de om viclean e sofistică şi zămisleşte doar temere.

I

220. *Cine nu poate îmbrăca piele de leu, îmbrace una de viupe.* A şti să fii supus vremii înseamnă a fi suspus. Cine-şi urmăreşte scopul nu-şi pierde niciodată reputaţia.

În lipsa puterii, dibăcie; pe un drum sau pe altul, ori pe cel mare al curajului, ori pe scurtătura şireteniei. Mai mult a făptuit îndemânarea decât puterea şi mai des i-au înfrânt înţelepţii pe viteji decât altminteri. Când nu poţi dobândi lucrul, începe dispreţul.

221. *Nu fi provocator:* nici ca să te amesteci, nici ca să-i amesteci pe alţii. Există poticnitori ai bunei-cuviinţe, atxt a lor cât şi a celorlalţi, mereu gata de-o neghiobie. Se leagă cu mare uşurinţă şi rup în chip nefericit. N-au zi bună fără o sută de gâlcevi; toana le este în răspăr şi astfel contrazic toate şi pe toţi; şi-au îmbrăcat judecata pe dos şi astfel dezaprobă totul. Cei mai mari ispititori ai cuminţeniei sunt însă cei ce nu fac nimic bine şi vorbesc rău despre toate, căci sunt monştri mulţi în întinsa ţară a obrăzniciei.

îte

222. *Om măsurat, dovadă de prudenţă.* Fiară sălbatica e limba, deoarece, dacă apuci a o slobozi, foarte anevoie o pui iarăşi în fiare. E pulsul sufletului, după care înţelepţii îi cunosc starea; aici pipăie atenţii bătaia inimii. Răul e că tocmai cine ar trebui să fie cel mai atent e cel mai puţin stăpânit. Înţeleptul se fereşte de supărări şi buclucuri şi arată cât de stăpân este pe sine; se poartă circumspect. Ianus în nepărtinire, Argus în cercetare. Momos mai bine ar fi simţit lipsa unor ochi la mâini decât a unei ferestruici la piept *.

1 *Momos,* personificare a criticii defăimătoare, aflat la periferia tradiţiei mitologice, deşi e pomenit încă de Hesiod (*Theog*., 214), printre copiii Nopţii.. Este eroul mai multor legende, dintre care una, reţinută de Graclăn. Îl arată bătându-şi joc de omul făurit de Vulcan, care nu prevăzuse o mică deschizătură în pieptul creaturii sale pentru a-i putea citi prin ea gândurile tainice. Va constitui personajul alegoric ceniral al uneia dintre „critieile” *Critico- nutui* (II, li). Graclăn sugerează insă Înlocuirea ferestruicii de la piept cu ochi la mâini, inspirându-se dintr-o emblemă a lui Alciati, *Sobrie vivendum et nou ternare credendum,* unde apare faimoasa *oculata nranus* (mina cu ochi).

223. *Nu fi prea singular.* Din afectare sau nebăgare de seamă, unii vădesc o ciudată singularitate, cu apucături smintite, mai mult cususuri decât trăsături proprii. Şi după cum unii sunt foarte cunoscuţi printr-o sluţenie aparte a chipului, aşa şi aceştia, prin câte un exces în ţinută. Singularizarea nu slujeşte decât să atragă blamul, datorită unei necuviincioase ieşiri din comun, care stâr- neşte, pe rând, la unii râsul, la alţii supărarea.

224. *învaţă cum să iei lucrurile:* niciodată în răspăr, chiar

dacă aşa-ţi vin. Toate au faţă şi dos. Cel mai bun şi mai prielnic, dacă-l apuci de tăiş, vatămă; dimpotrivă, cel mai ostil, dacă-l prinzi de plăsea, apără. Multe lucruri care-au adus năpastă ar fi adus mulţumire dacă Îi s-ar fi căutat partea bună. În orişice este o parte bună şi alta rea: dibăcia e să dibuieşti folosul. Un acelaşi lucru are feţe foarte diferite, după lumina sub care-l priveşti: priveşte-l sub cea a fericirii. Nu încurca dârlogii binelui şi-ai răului. Aşa se face că unii găsesc în toate mulţumirea, iar alţii necazul. Mare leac împotriva loviturilor soartei şi mare regulă de viaţă pentru orice vremuri şi pentru orice îndeletnicire.

225. *Cunoaşte-ţi cusurul-rege.* Nimeni nu trăieşte fără contragreutatea darului *eminent, şi,* dacă înclinarea i-o înlesneşte, îl înrobeşte-n chip tiranic. Cată să porneşti război împotrivă-i, chemând sub arme grija, iar primul pas fie darea în vileag, deoarece, fiind ştiut, va fi bătut, mai ales dacă cel interesat îl va judeca la fel cu cei ce i-l înfierează. Ca să fii stăpân pe tine însuţi e nevoie să veghezi asupră-ţi. O dată învins acest cap al defectelor, vor capitula toate.

226. *Preocuparea de-a îndatora. Cei mai* mulţi *nu* vorbesc' şi nici nu făptuiesc după cum sunt, ci după cum îi îndatorezi. Oricine poate cu prisosinţă acredita răul, pentru că răul e foarte lesne crezut, chiar dacă uneori e de necrezut. Tot ce avem mai mult şi mai bun atârnă de părerea celorlalţi. Unii se mulţumesc să aibă dreptatea de partea lor, dar nu-i de-ajuns, căci e nevoie să-i vii în ajutor cu sârguinţa. Îndatorarea costă uneori foarte puţin şi valorează mult: cu vorbe cumperi fapte. Nu e sculă atât de netrebnică în această mare casă a universului care, măcar la un an o dată, să nu facă trebuinţă şi, micit ar valora de puţin, i se va simţi mult lipsa. Fiecare vorbeşte despre obiecte minat de afecte.

227. *Nu le lua după prima impresie.* Unii se însoară cu prima ştire, aşa încât celelalte sunt concubine şi, cum minciuna este totdeauna în frunte, nu mai rămâne loc şi pentru adevăr. Nu copleşi nici voinţa cu primul obiect, nici inteligenţa cu prima propoziţie, căci înseamnă lipsă de fond. Unii sunt asemeni ulciorului nou, pe care pune stâpânire cel dinţii miros, fie al licorii proaste, fie al celei bune. Când această îngustime ajunge cunoscută, devine dăunătoare, pentru că dă vad vicleniei perfide: cei rău intenţionaţi se grăbesc să vopsească în culoarea lor credulitatea. Rămână totdeauna loc pentru prevedere; păs-

treze-şi Alexandru cealaltă ureche pentru partea adversă[87]; rămână loc pentru a doua şi-a treia ştire. Supunerea la prima impresie e dovadă de incapacitate şi nu-i departe de împătimire.

228. *Nu fi gură rea.* Necum să-ţi faci asemenea renume, întrucât ţi-ar fi contrafaimă. Nu fi spiritual pe spinarea altuia, căci e mai mult odios decât anevoios. Se vor răzbuna toţi pe tine şi toţi te vor vorbi de rău şi, cum tu eşti unul, iar ei mulţi, mai degrabă vei fi tu învins decât ei convinşi. Răul nu trebuie să bucure niciodată, dar nici să nu fie comentat. Clevetitorul e detestat pe vecie şi chiar dacă personaje suspuse se mai întreţin uneori cu el, o fac mai mult de dragul zeflemeiii lui decât din stimă pentru cuminţenia-i. Iar cine vorbeşte de rău îşi aude vorbe şi mai rele[88].

229, *învaţă să-ţi împărţi viaţa cu înţelepciune:* nu la voia împrejurărilor, ci cu prevedere şi alegere. Viaţa fără răgazuri e trudnică, precum o călătorie lungă fără hanuri; varietatea erudită o fericeşte. Cel dintâi popas al vieţii frumoase să ni-l cheltuim stând de vorbă cu morţii; ne naştem spre a cunoaşte şi a ne cunoaşte pe noi înşine, iar cărţile ne fac cu deplină credinţă persoane. A doua etapă foloseşte-o pentru cei vii: văzând şi însemnând tot binele lumii; nu toate lucrurile se găsesc într-o singură ţară, Părintele universal a împărţit zestrea şi uneori a îmbogăţit-o cel mai mult pe cea urâtă *s.* A treia etapă fie în întregime a ta: suprema fericire, filosofarea.

230. *Deschide ochii la timp.* Nu toţi cei ce văd au deschis ochii, nici toţi cei ce privesc văd. Dumirirea târzie nu slujeşte de leac, ci de necaz. Unii încep să vadă când nu mai au ce: şi-au risipit casa şi masa înainte de a se fi adunat pe ei înşişi. Este greu să-i dai inteligenţă cui n-are voinţă, dar şi mai greu să-i dai voinţă cui n-are inteligenţă; cei din preajma lor se joacă cu ei, precum cu nişte orbi, În hazul celorlalţi; şi din pricină că sunt tari de urechi, nu deschid ochii ca să vadă. Se găseşte însă câte unul care le-ncurajează nesimţirea, întrucât existenţa lui se întemeiază pe inexistenţa lor. Nefericit calul al cărui stăpân n-are ochi: anevoie se va îngrăşa[89].

87

88 După cum spune proverbul : *i Fea ? El caudal de mi padre me rehermosea“* („Urîtă ? Averea tatălui meu mă face frumoasă").

89 Adaptare a proverbului : *„El ojo del amo engorda el ca- ballo“,* cu corespondent identic în româneşte : „Ochiul stăpînului îngraşă calul".

231. *Nu arăta lucruri pe jumătate jăcute:* pot fi sa- vurate doar în desăvârşirea lor. Toate începuturile sunt informe şi dăinuieşte apoi icoana acelei diformităţi; amintirea lucrului văzut nedesăvârşit nu te lasă a te bucura de el împlinit. Savurarea dintr-o dată a unui obiect mare, deşi stinghereşte judecarea părţilor, satisface singură gustul. Înainte de a fi, toate sunt nimic, iar când încep să fie, sunt încă adânc cufundate în nimicnicia lor. Priveliştea gătitului celor mai alese bucate mai mult în- greţoşează decât stârneşte pofta: fereascâ-se, aşadar, orice mare maestru ca operele să nu-i fie zărite cumva în embrion: înveţe de la natură să nu le înfăţişeze până ce nu sunt vrednice de a fi arătate.

232. *FU un dram negustor.* Să nu fie totul doar meditaţie, ci şi acţiune. Preaînţelepţii sunt lesne de amăgit din pricină că, deşi cunosc neobişnuitul, ignoră obişnuitul vieţii, care e mai necesar. Contemplarea lucrurilor sublime nu le mai lasă loc pentru cele de rând; şi, cum ignoră ceea ce ar fi trebuit să ştie mai întii şi-n care toţi se iscusesc, ei sunt fie priviţi cu mirare, fie socotiţi ignoranţi de către vulgul superficial. Bărbatul înţelept străduias- că-se, aşadar, să fie un dram negustor, atâta cât trebuie ca să nu fie amăgit şi chiar luat peste picior; fii om practic, căci, deşi nu dovedeşte superioritate, este de cea mai mare trebuinţă în viaţă. La ce este bună oare ştiinţa dacă nu e folositoare? far a şti să trăieşti e azi adevărata ştiinţă.

233. *Nu da greş cu gustul altuia:* căci ar însemna să-i faci un necaz în loc de plăcere. Unii, socotind că îndatorează, de fapt supără, fiindcă nu pricep firile. Sunt, fapte care pentru unii sunt o măgulire şi pentru alţii o jignire, iar ceea ce voia să fie o mină de ajutor a fost o paimă- Costă mai scump uneori să faci cuiva o neplăcere decât ar costa să-i faci o plăcere. Pierd şi recunoştinţa, şi darul, fiindcă au pierdut busola îndatorării. Dacă nu cunoşti firea celuilalt, greu îl vei putea mulţumi; aşa se face că unii au gândit să rostească o laudă şi au rostit o mustrare; pedeapsă pe deplin meritată. Alţii cred că distrează cu elocinţa şi nu fac decât să piseze cugetul cu vorbăria lor.

234. *Nu-ii încredinţa niciodată reputaţia fără zălogul onoarei celuilalt.* Trebuie împărţit atât folosul tăcerii cât şi paguba limbuţiei. Când e vorba de onoare, negoţul trebuie să fie totdeauna în tovărăşie, astfel incit reputaţia proprie să îndemne la îngrijirea celei străine. Nu da niciodată pe credit; dacă totuşi

dai uneori, ia-o cu atare măiestrie, incit prudenţa să poată coda în faţa prevederii: fie riscul comun şi cauza reciprocă, aşa încât cine se recunoaşte copărtaş să nu ţi se preschimbe-n martor.

235. *Ştiinţa de a cere.* Nimic mai greu pentru unii şi mai uşor pentru alţii. Sunt unii care nu ştiu să refuze; cu ei, nu e nevoie de şperaclu. Sunt alţii al căror prim cU- vânt la orice oră este nu.*;* cu ei e nevoie de dibăcie. Şi cu toţi, de clipa cea mai potrivită: să-i prinzi în toane bune, după îndestularea cu hrană fie trupească, fie sufletească. Dacă nu cumva prudenţa vicleanului în aşteptare dejoacă subtilitatea celui ce are de gând să ceară., zilele de bucurie sunt şi zile de batir, lâuntrul revărsându- te în afară. Nu te înfăţişa când vezi că altul e refuzat, căci teama de nu s-a dus. La tristeţe, împrejurările nu sunt prielnice. Îndatorarea dinainte e cambie reciprocă ori de câte ori n-ai de-a face cu mojicia.

t

236. Fă datorie *de recunoşiiwţ din ceea ee apoi are sa devină răsplată.* E o dibăcie a marilor politicieni. Favoarea care anticipează meritele este piatra de încercare a oamenilor nobili, Favoarea astfel anticipată are două însuşiri eminente: prin graba care dă, cel’ ce primeşte e şi mai obligat; un acelaşi dar, dacă pe urmă e datorie, înainte e îndatorare. Subtil mod de a preschimba obligaţiile, întrucât ceea ce l-ar fi privit pe s. Uperior, ca să răsplătească, revine celui îndatorat, ca să mulţumească. E vorba, bineînţeles, de oameni de onoare, căci pentru nevrednici, plătindu-le dinainte meritul, le-ai pune mai degrabă frâu decât pinteni.

237. *Nu te face niciodată părtaş la secretele mai-marilor* tăi: îţi închipui că-mparţi pere cu ei şi cândecolo împărţi pietre. Mulţi au pierit pentru că au fost confidenţi: aceştia sunt ca lingura din coajă de pâine, pândită apoi şi ea de riscul înghiţirii. Împărtăşirea tainei nu-i o favoare a principelui, ci un bir. Mulţi sparg oglinda pentru că le aminteşte urâţenia; nu-l poţi vedea pe cel ce te-a putut vedea şi nici nu-i văzut bine cine a văzut rău. Pe nimeni să nu-l socoteşti prea Îndatorat şi cu atât mai puţin pe cel puternic; mai curând binefaceri făcute decât hatâruri primite. Mai primejdioase decât toate sunt confidenţele între prieteni. Cine îşi împărtăşeşte altuia tainele i se înrobeşte; pentru suverani, e o silnicie care nu poate dăinui. Doresc să-şi răscumpere libertatea pierdută şi, pentru ea, calcă totul în

picioare, până şi dreptatea. Secretele, aşadar, nu le asculta şi nu le spune.

238. Cunoaşte piesa care-ţi *lipseşte.* Mulţi ar fi persoane depline dacă nu le-ar lipsi ceva fără de care niciodată nu pot ajunge pe culmea desăvârşirii de sine. La unii vezi că ar putea fi mult dacă ar lua seama la foarte puţin. Le lipseşte seriozitatea, fapt care le întunecă mari înzestrări; altora, blândeţea purtării, lipsă pe care cei apropiaţi o simt numaidecât, mai ales la persoanele cu vază; pe unii i-am dori mai activi, iar pe alţii mai reţinuţi. Toate aceste metehne, dacă ar fi observate, s-ar pu-

tea îndrepta lesne, căci grija poate face din obişnuinţă o a doua natură.

239. *Nu fi arhiascuţit:* mai bine prudent. A şti mai mult decât se cade înseamnă a-ţi rupe vârful, căci subtilităţile de riad se i'râng; mai sigur e adevărul aşezat. E bine să ai minte, dar nu limbuţie. Cine prea discută este aproape de dispută*;* e mai bună o judecată plină de miez care nu discută mai mult decât trebuie.

240. *A şti să te foloseşti de prostie. Cel* mai mare înţelept mută uneori această piesă şi sunt împrejurări în care cea mai bună ştiinţă e să arăţi că n-ai ştiinţă. Nu trebuie să ignori, ci să simulezi ignoranţa. Degeaba eşti înţelept cu proştii şi cuminte cu nebunii; trebuie să-i vorbeşti fiecăruia pe limba lui. Prost nu-i cel ce simulează prostia, ci acela care pătimeşte de ea; cea făţişă e prostie, nu cea prefăcută, atât de departe ajunge vicleşugul. Mijloc fără pereche de a te face iubit e să-mbraci pielea celui mai nevinovat dobitoc.

241. *Zeflemelele îndură-le, dar nu le folosi.* Una e un soi de generozitate, cealaltă, de încurcătură. Cine e posomorit la vreme de petrecere seamănă mult cr; un dobitoc şi-o vădeşte şi mai mult. Zeflemeaua supenbară e plăcută, a şti s-o înduri e o dovadă de capacitate. Cine se simte înţepat dă prilej să fie tras în ţeapă. E bine să le părăseşti în toiul lor, iar cel mai sigur e să nu le stârneşti. Lucrurile cele mai serioase s-au născut totdeauna din glume. Nimic nu cere mai multă atenţie şi dibăcie; înainte de-a glumi, cată să ştii cât de răbdătoare este firea insului.

242. *Urmureşte-ţi izhânda.* Unii îşi cheltuiesc totul pe început şi nu sfârşesc nimic; pun la cale, dar nu se aştern la

drum: nestatornicie de caracter. N-au parte niciodată de elogii din pricină că nu duc nimic la bun sfârşit; toate cad baltă. La alţii, se trage din nerăbdare, cusur al spaniolilor, după cum răbdarea este virtutea belgienilor. Aceştia duc la bun sfârşit lucrurile, aceia îşi găsesc sfirşitul odată cu ele, nădăjduiesc doar până-nving greutatea, mulţumindu-se că au învins-o; nu ştiu să ducă până la capăt victoria: dovedesc că pot, dar nu vor. Însă tot cusur e, fie din neputinţă, fie din uşurinţă. Dacă fap- ta-i bună, de ce n-o isprăveşti? Şi dacă-i rea, de ce-ai început-o? Omul iscusit să-şi răpună, aşadar, vânatul: să nu se mulţumească doar a-l hăitui.

243. *Nu ji hulub în toate.* Împletească-se şiretenia şarpelui cu nevinovăţia porumbiţei. Nimic răai lesne decât să amăgeşti un om de bine: cine, nu minte niciodată, crede mult, iar cel ce nu amăgeşte niciodată se-ncrede mult. Omul nu este amăgit totdeauna din prostie, ci uneori şi din bunătate. Două feluri de inşi ştiu să prevină în mare parte pagubele: păţiţii, mai mult pe socoteala lor, şi şi- 1’eţii, mai mult pe socoteala celorlalţi. Isteţimea să se-arate, prin urmare, la fel de neîntrecută în fereală precum e viclenia în uneltire, şi nu căuta să fii om bun într-atâta incit să-i dai altuia prilej de-a fi rău; fii amestec de porumbiţă şi de şarpe: nu monstru, ci prodigiu.

244. *A şti să îndatorezi.* Unii preschimbă hatârul propriu în al altuia, încât pare, sau lasă ei să se-nţeleagă, că fac o favoare cinci o primesc. Sunt oameni atât de iscusiţi, încât onorează cerând şi transformă folosul lor în onoare a celuilalt; în aşa fel ticluiesc lucrurile, încât să pară că ceilalţi le plătesc o datorie cinci de fapt le fac un dar, răs- turnând printr-o neasemuită şiretenie ordinea îndatorărilor; cel puţin pun la-ndoială cine cui face hatârul. Cu banul laudelor cumpără tot ce-i mai bun, iar din aprecierea pe care-o arată unui lucru fac cinstire şi măgulire; obligă politeţea, făcând datorie din ceea ce ar fi trebuit să fie recunoştinţă a lor. În felul acesta schimbă îndatorarea din pasivă în activă, mai buni politicieni decât grămătici. Mare subtilitate, dar şi mai mare ar fi să-i dai de rost. Stricând târgul cu prostia, înapoindu-le onoarea şi luând fiecare ce i se cuvine.

245. *Cugetă uneori aparte şi departe de modul vulgar*: dovadă de capacitate superioară. Nu-l preţui pe cel ce nu te contrazice niciodată, căci nu-i semn de afecţiune, ci de amor

propriu; nu te lăsa înşelat de linguşire plătind-o, ci osândeşte-o. Fă-ţi chiar reputaţia de a fi bârfit de câte unii, mai ales de cei care-i vorbesc de rău pe toţi cei buni. Să te doară când faptele tale sunt pe placul tuturor, căci e semn că nu sunt bune: desăvârşirea o au puţini.

246. *Nu* da *niciodată socoteală cui n-o cere.* Şi chiar de ţi se cere, e un soi de vinovăţie dacă-i excesivă. A te scuza înainte de vreme înseamnă a te acuza, iar a lăsa sânge cât eşti sănătos înseamnă a face cu ochiul răului şi răutăţii; scuza anticipată trezeşte presimţirea adorrpită. Omul cuminte cată a se face că nu înţelege bănuiala celuilalt, căci ar însemna să-şi caute jignirea cu luminarea; dimpotrivă, să încerce a i-o dezminţi prin integritatea purtării sale.

— 247. *A şti ceva mai mult şi a trăi ceva mai puţin.* Alţii gândesc altminteri. Mai de preţ e buna odihnă decât negoţul fără tihnă. N-avem nimic al nostru fără doar timpul, în care locuieşte cine n-are loc. La fel de mare nenorocire e să-ţi iroseşti viaţa în îndeletniciri vulgare, ca şi-n prea multe sublime; nu trebuie să te laşi cople-ît nici de ocupaţii, nici de invidie: altfel nesocoteşti viaţa şi înăbuşi cugetul. Unii o extind şi asupra ştiinţei, dar nu trăieşti dacă nu ştii.

248. *Nu te lua după ultimul.* Există oameni ai ultimei păreri, căci neobrăzarea umblă dintr-o extremă-n alta. Gândirea şi, vrerea le sunt de ceară: ultimul sosit îşi pune pecetea şi-i şterge pe ceilalţi. Asemenea oameni nu sunt niciodată câştigaţi, pentru că la fel de lesne se şi pierd; fiecare îi vopseşte în culoarea lui. Nu sunt buni de confidenţi, i-ămân copii toată viaţa; şi astfel, cu nestatornicie în judecăţi şi simţăminte, plutesc necontenit în voia valurilor, şchiopi de voinţă şi judecată, aplecându-se când intr-o parte, când în cealaltă.

249. *Nu-li începe viaţa de unde trebuie s-o sjârşeşti.* Unii îşi dăruiesc odihna la început şi lasă truda la sfirşit. Intâi se cade să fie esenţialul şi-abia după, dacă rămâne loc, accesoriul. Alţii vor să triumfe înainte de-a lupta; unii încep prin a şti tot ce e de mai puţină trebuinţă, iar studiile aducătoare de vază şi folos le amână pentru sfârşitul vieţii; altul nici n-a apucat să-şi facă un rost, că se şi înfumurează. Metoda e de nelipsit ca să ştii şi ca să poţi trăi.

250. *Când trebuie să cugeti pe dos?* Când ni se vorbeşte cu gând rău. Cu unii totul trebuie să meargă în răspăr: da-ul e

nu şi nu-ul e da. Bârfirea unui lucru trece drept preţuire, întrucât cel care-l vrea pentru sine îl discreditează pentru ceilalţi. A lăuda nu înseamnă totdeauna a vorbi de bine, căci unii, ca să nu-i laude pe cei buni, îi laudă şi pe cei răi; iar pentru cine nimeni nu-i ră'^ni- meni nu-i bun.

251. *Foloseşte mijloacele omeneşti ca şi cum n-ar exista şi divine, iar pe cele divine ca şi cură n-ar exista omeneşti:* precept al unui mare maestru ', nu e nevoie de alt comentariu.[90]

252. *Nici cu totul al tău, nici cu totul al celorlalţi:* tiranie deopotrivă de josnică. Vrând să fii intru totul al tău, urmează neapărat că vrei toate pentru tine. Oamenii de felul acesta nu ştiu să cedeze nici în cele mai neînsemnate lucruri şi nu vor să piardă nicio fărâmă din înlesnirea lor; nu sunt prea îndatoritori, se încred în soarta lor, dar reazemul acesta îi înşală de obicei. Se cuvine uneori să fii al altora pentru ca şi ceilalţi să fie ai tăi, iar cine are o slujbă obştească trebuie să fie sclav obştesc ori de nu „să-şi lepede şi rangul odată cu ranga lui[91]4, îi va spune acea bă- trână lui Adrian1[92]. Alţii, dimpotrivă, sunt în întregime ai celorlalţi, căci prostia cade totdeauna în excese, iar aici, într-unul nefericit; nu au nici zi, nici chiar ceas al lor, aparţinându-le celorlalţi într-atâta, incit unuia i s-a zis „omul tuturor": la fel sunt

---

90 Maxima îi aparţine lui tgnaţiu de Loyola (c. 1491—1556), fondatorul Societăţii lui lisus şi primul general al Ordinului iezuit, fiind consemnată pentru prima oară în *Vida de San Ignacio (Viaţa sfîntului Ignaţiu)* a părintelui Ribadeneyra. Integrarea ei în *Oracol e* semnificativă, întrucît Graciân însuşi separă cu stric-, teţe domeniul teologic de cel laic atunci cînd trasează „calea" specifică acestu'n din urmă în *Criticon.* „Pentru Schopenhauer, această maximă este regula de înţelepciune a întregului *Oracol,* regula practică, detaşindu-se dintre toate cele trei sute de aforisme cure o încadrează, fără a ştMnsă că-i aparţine sfîntului Jgnaţiu" (Francisco Maldonado de Guevara, *Lo fictiuo y la anti~ ficlivo en el pensamiento de San Ignacio de Loyola,* pp. 41—61, *apud* Arturo del Hoyo, ed. cit., p. 218, n. 3).

91 **255. *A şti să faci binele*• : cîte puţin şi des. îndatorarea nu trebuie să depăşească niciodată posibilitatea ; cine dă mult nu dă, ci vinde. Nu trebuie să împovărezi recunoştinţa, căci, văzîndu-se incapabilă să se arate, va rupe legătura. Ca să-i îndepărtezi pe mulţi nu-i nevoie de altceva decît să-i îndatorezi peste măsură ; neputînd plăti, se retrag şi-ţi devin din îndatoraţi, duşmani. Idolul n-ar vrea să-l vadă-n ochi pe făuritorul lui, nici cel obligat pe binefăcătorul său. Marea subtilitate a dăruirii : să coste puţin şi să fie rîvnită mult pentru a fi cu a-tît mai preţuită. .**

92 Nu e vorba de împăratul Adrian, dar nici de Filip al Macedoniei, după cum susţine Romera-Navarro trimiţînd ia Plutarli, ci, cred, de Demelrios Poliorcetes (c. 336—283 î.e.n). Vezi Plutarh, *Vieţi paralele,* ed. cit., voi. 4, *Demetrios,* 42, 2 : „Odată o femeie l-a tulburat mereu pe drum, rugîndu-1 de multe ori să fie ascultată, dar cum Demetrios a spus că n-are timp,, femeia a strigat : «Atunci nu mai fi rege»". Graciân prelucrează în sens baroc adagiul tradiţional, introducînd şi un joc de cuvinte pe care ani încercat să-1 echivalăm.

şi-n privinţa intelectului, ştiind pentru toţi şi ignorântl pentru sine. Priceapă atentul că nimeni nu-l caută pe el, ci doar propriul interes în el sau prin el.

253. *Nu-ţi răspica prea limpede ghidul.* Cei mai mulţi nu preţuiesc ceea ce înţeleg, venerind doar ceea ce nu pri cep. Lucrurile, spre a fi preţuite, trebuie să coste scump; vei fi proslăvit când nu vei fi înţeles. Întotdeauna, de dragul reputaţiei, trebuie să te arăţi mai înţelept şi mai prudent decât ţi-o cere cel cu care ai de-a face, dar mai degrabă cu măsură decât exagerat. Şi dacă pentru cei inteligenţi mintea e intr-adevăr de mare valoare în orice, pentru cei mai mulţi e necesară apoteoza; ocupându-le înţelegerea, nu le da prilej de oprobriu. Laudă bucuros ceea ce, întrebaţi, nu ştiu să explice, deoarece venerează orice lucru ascuns ca pe un mister şi-l proslăvesc fiindcă • aud că e proslăvit.

254. *Nu dispreţul răul zicând că e puţin*: căci nu vine niciodată singur; relele se ţin lanţ, ca şi fericirile. Norocul şi nenorocul trag de obicei unde mai sunt, şi aşa se face că toţi fug de nenorocit şi se agaţă de norocos; până şi porumbiţele, cu toată neprihana lor, dau fuga pe don- jonul cel mai alb. Nefericitul ajunge să ducă lipsă de toate, de sine însuşi, de judecată şi de mângâiere. Nu trezi nenorocul dacă doarme. O alunecare e puţin lucim, după ea însă urmează prăbuşirea fatală, despre care nu ştim unde se va opri, căci după cum niciun bine nu e desăvârşit, tot aşa niciun rău n-are sfârşit. Pentru cel ce vine din cer avem răbdarea, pentru cel de pe pământ, prudenţa. *

256. *Fii totdeauna gata să ie aperi:* de bădărani, de încăpăţânaţi, de îngâmfaţi şi de toate celelalte soiuri de proşti. Se întâlnesc mulţi, şi cuminţenia e de a nu te inii Ini cu ei. Inarmează-te zilnic cu hotărâri, privindu-te în oglinda atenţiei tale, şi astfel vei birui încercările prostiei; chibzuieşte cu luare-aminte şi nu-ţi vei expune reputaţia unor riscuri vulgare: bărbatul întărit de cuminţenie nu va fi doborât de neobrăzare. Drumul legăturilor cu oamenii e anevoios, fiind plin de stâncile discreditării: ocolirea lor e cea mai sigură, cerându-i sfat de iscusinţă lui Ulise. De mare ajutor e aici eschivarea prefăcută; mai presus de orice, alege politeţea, care te scoate pe drumul cel mai scurt din orice încurcătură.

257. *Nu ajunge niciodată la ruptură:* căci de-aici,

reputaţia iese totdeauna ştirbită. Oricine e-n stare să-ţi fie neprieten, nu şi prieten; puţini pot face bine, dar aproape toţi rău. Vulturul nu găseşte cuib sigur nici chiar în sinul lui Iupiter din ziua când se ceartă cu un scarabeu[93]; duşmanii din umbră, care pândesc prilejul, aţâţă focul cu gheara celui făţiş. Din amicii înrăiţi ies cei'mai înverşunaţi inamici; umflă defectele celorlalţi, pe-al lor şi-l îndrăgesc. Dintre spectatori, fiecare vorbeşte după cum gândeşte şi gândeşte după cum doreşte, condamnându-i pe toţi, fie, la început, pentru lipsă de prevedere, fie, la sfârşit, de răbdare, dar de cuminţenie, totdeauna. Dacă despărţirea e inevitabilă, să fie scuzabilă: mai degrabă cu bunăvoinţă răcită decât cu furie dezlănţuită. Şi aici se potriveşte zicala cu retragerea frumoasă *z.*

258. *Caută pe cineva care să te ajute să duci greul nefericirilor.* Nu fi niciodată singur şi cu atât mai puţin la primejdii, căci ar însemna să iei asupră-ţi toată povara urii; unii gândesc să-şi asume întreaga răspundere şi na se-aleg decât cu clevetirea. Astfel vei avea pe cineva care să te disculpe sau să te ajute să duci povara necazului. Nici soarta, nici vulgul nu atacă prea lesne doi inşi deodată, şi tocmai de-aceea medicul iscusit, deşi a greşit tratamentul, nu greşeşte căutând pe cineva care, sub pretextul unui consult, să-l ajute să ducă sicriul; împarte, aşadar, cu cineva greul şi răul, căci nefericirea de unul singur e de două ori mai greu de îndurat.

259. *Preîntâmpină jignirile şi prefă-le în favoruri.* Mai mare iscusinţă e să le ocoleşti decât să le răzbuni, E o mare dibăcie să-ţi faci confident din cel ce era gata să-ţi fie adversar, să preschimbi în adăposturi ale reputaţiei tale pe cei ce li-o ameninţau cu lovituri. De mare. Folos e ştiinţa de-a îndatora: cine umple timpul eu dovezi de recunoştinţă, i-l răpeşte ofensei. Şi înseamnă a şti să trăieşti dacă prefaci în plăcere ceea ce ameninţa să fie durere. Oferă-ţi încrederea chiar şi relei-voinţe.

260. *Nu fi nici tu cu totul al altuia, nici altcineva al tău '*. N-o justifică nici rudenia, nici prietenia, nici obligaţia cea mai strictă, căci e cu totul altceva să-ţi dăruieşti inima sau voinţa. Chiar şi cea mai strânsă legătură îngăduie o excepţie, fără ca legile afecţiunii să fie încălcate prin asta. Prietenul păstrează totdeauna o taină peniru sine, şi însuşi fiul se fereşte uneori de părintele său; unele lucruri le tăinuim unora şi le-mpărtăşim

93 CF. aforismul 232.

altora ori dimpotrivă, aşa incit te dăruieşti sau te refuzi în întregime, după felul oamenilor cu care ai legături.

261. *Nu duce mai departe prostia.* Unii fac o datorie din eroare şi, pentru că au început cu o greşeală, a stă- 1 rui în ea Ji se pare statornicie; în forul lor lăuntric îşi acuză rătăcirea, dar în public şi-o scuză, drept care, dacă la vremea prostiei de început sunt blamaţi ca nesocotiţi, când perseverează sunt calificaţi drept proşti. Nici făgă- duiala nesăbuită, nici hotărârea greşită nu nasc obligaţii. Astfel îşi duc unii mai departe prima neghiobie şi-şi poartă la vedere mărginirea: vor să fie nesăbuiţi statornici.

262. *A şti să uiţi:* e mai mult noroc decât artă. Lucrurile cele mai vrednice de uitare sunt cele mai amintite. Memoria e nu numai bădărană, lipsind când avem mai mare nevoie de ea, ci şi proastă, dând fuga tocmai când nu e cazul: în tot ce pricinuieşte necaz e meticuloasă, iar în tot ce-ar putea aduce bucurie este uitucă. Leacul suferinţei e uneori uitarea, dar uităm leacul. E bine, aşadar, s-o deprindem cu obiceiuri cât mai comode, întrucât ea e de ajuns ca să ne aducă fericirea sau iadul. Fac excepţie cei mulţumiţi de sine, căci în starea lor de nevinovăţie îşi savurează iericirea timpă.

263. *Multe lucruri desfătătoare nu trebuie să le stapî- neşti.* Te bucuri mai mult de ele dacă sunt ale altuia decât ale tale; în prima zi, plăcerea e pentru proprietar, în celelalte, pentru străini. Lucrurile altora sunt gustate cu îndoită plăcere, adică fără teama pagubei şi cu farmecul noutăţii. Lipsa face ca totul să fie mai gustos: până şi apa vecinului se-nchipuie nectar. Posesiunea lucrurilor, pe lângă faptul că micşorează desfătarea, sporeşte necazul, dacă le dăm ori nu cu împrumut; n-aduce alt folos decât că le păstrezi pentru alţii, făcându-ţi mai mulţi duşmani decât recunoscători.

264. *Nu avea zile de delăsare.* Soartei îi place să joace feste, bulucind toate prilejurile ca să ia prin surprindere.

Mintea, cuminţenia şi curajul, ba chiar frumuseţea, trebuie să- ţi fie totdeauna gata de luptă, altminteri ziua încrederii îţi va fi şi cea a discreditării; grija lipseşte ori de câte ori este mai de trebuinţă, căci „nu m-am gândit“ e piedica pe care ţi-o pune pierzania. De obicei, atenţia celorlalţi recurge la stratagema de a-ţi surprinde perfecţiunile într-o clipă de neatenţie, pentru ca preţuirea să le supună unui şi mai sever examen; zilele de paradă sunt bine cunoscute, şi viclenia le cruţă, dar tocmai ziua

la care te-ai fi aşteptat mai puţin şi-o alege pentru cercarea calităţilor.

205. *A şti să-ţi pui subalternii în încurcături. O* dificultate ivită la timp i-a făcut pe mulţi oameni persoane, după cum teama de înec ne scoate înotători. Mulţi şi-au descoperit astfel curajul şi chiar ştiinţa, care altminteri le-ar fi rămas îngropate în sfiiciunea lor dacă nu li s-ar fi arătat ocazia. Primejdiile sunt prilejuri de reputaţie, iar omul nobil, în situaţii critice pentru onoare, făptuieşte cât

0 mie. Catolica regină Isabela a cunoscut în chip eminent această lecţie a punerii în încurcătură, ca şi pe toate celelalte, şi tocmai acestei încrederi politice îi datorează Marele Căpitan renumele şi mulţi alţii faima lor eternă: a făcut oameni de seamă cu această subtilitate.

1 (

266. *Nu fi rău de prea bun.* Aşa este cel ce nu se supără niciodată; nesimţitorii sunt departe de a fi cu adevărat persoane. Nu provine totdeauna din insensibilitate, ci din incapacitate. Un simţământ la momentul potrivit e un act de personalitate. Păsările nu întârzie a-şi bate joc de nălucirile sperietorilor. Alternarea acrului cu dulcele e o dovadă de bun-gust: dulceaţa este pentru copii şi proşti. Mare nenorocire să cazi de prea bun într-o atare nesimţire.

267. *Cuvinte de mătase*[94]*,* cu b*lândeţe de caracter.* Săgeţile străpung trupul, dar vorbele rele sufletul. O pastilă bună parfumează gura plăcut; mare subtilitate a vieţii e ştiinţa de a vinde aer. Aproape totul se plăteşte cu vorbe, şi vorbele sunt de ajuns ca să descurce şi imposibilul; în aer faci negoţ cu aer, şi vântul din cuvântul unui suveran însufleţeşte nespus. Umblă mereu cu gura plină de zahăr spre a-ţi îndulci vorbele, încât să le pară gustoase şi duşmanilor. Mijlocul fără pereche de-a fi agreabil e să fii amabil.

268. *Cumintele facă la început ceea ce prostul face la sfârşit.* Şi unul şi altul fac acelaşi lucru; se deosebesc numai ca timp, primul la vreme, celălalt când i-a trecut vremea. Cine şi-a

---

94 Expresie frecvent utilizată de Graciân (*Criticonul,* I, 11. şi II, 10), provenind din Plutarh, de unde ar fi împrumutat-o. după A. Coster, prin intermediul lui Nicolas Faret (L*'Honneste homme,* 1630, trad. spaniolă 1634). După E. Corcea Calderon (*Oräculo manual,* Anaya, 1969, p. 233), intermediarul cel mai plauzibil ar fi ■ iragonezul Juan Vitriân, traducător (1643) al *Memoriilor* lui Phi- lippe de Conunines ; *„Verba byssina, dijo Plutarco, palabrus de nccla''* (I, 26).

îmbrăcat de la început mintea pe dos umblă şi mai departe tot aşa; poartă în picioare ceea ce trebuia să-şi fi pus în cap, face stânga din dreapta şi e la Tel de anapoda în toată purtarea sa; o singură cădere e bună: pe gânduri, la timp. Fac de nevoie ceea ce ar fi putut face de voie. Dar înţeleptul vede numaidecât ce trebuie făcut devreme sau târziu şi îndeplineşte totul cu plăcere şi bună reputaţie.

269. *Profită de noutatea ta:* căci atâta vreme cât eşti nou vei fi preţuit, Noutatea place pretutindeni, prin varietate; gustul se împrospătează, şi o mediocritate nou- nouţă găseşte mai multă preţuire decât un miracol obişnuit. Calităţile eminente se tocesc şi cu timpul îmbătrînesc. Ia seama însă că această glorie a noutăţii va dăinui puţin: după patru zile nimeni n-o va mai respecta. Învaţă deci să profiţi de aceste trufandale ale preţuirii şi scoate în fuga bunei primiri tot ce se poate spera; căci dacă trece căldura noutăţii, pasiunea se va răci, iar plăcerea noului se va schimba în plictiseala obişnuitului. Şi fii încredinţat că toate şi-au avut vremea lor şi le-a trecut.

270. *Nu osândi* tu singur *ceea ce place multora.* E ceva bun de vreme ce-i mulţumeşte pe-atâţia şi cu toate că nu-i explicabil, e savurat. Singularitatea e totdeauna odioasă, ba chiar, când e greşită, ridicolă; va discredita nu atât obiectul cât opinia neîntemeiată despre el: ai să rămâi singur cu prostul tău gust. Dacă nu ştii să discerni ceea ce-i bun, ascunde-ţi mărginirea şi nu osândi cu hurta, căci prostul gust izvorăşte mai totdeauna din ignoranţă. Ceea ce spun toţi este sau va să fie.

271. *Cine ştie puţin mulţiitneascâ-se cu ce e mai sigur în orice îndeletnicire:* căci deşi nu va fi luat drept subtil, va trece drept temeinic. Ştiutorul se poate avânta şi lucra după gândul. Său, dar a şti puţin şi a risca înseamnă prăbuşire de bună voie. Ţine totdeauna dreapta, căci n-are cum lipsi trăinicia. La ştiinţă puţină, drum regal; şi, după toate regulile, atât ale ştiinţei cât şi ale neştiinţei, siguranţa e mai cuminte decât singularitatea.

272. *Vinde lucrurile la preţul curleniei:* căci îndatorezi mai mult. Cererea interesatului nu va egala niciodată dărnicia generosului îndatorat. Curtenia nu dă, ci obligă, iar nobleţea e cea mai mare îndatorare. Nimic nu e mai scump pentru omul de bine decât lucrul ce-i este dăi'uit; astfel i-l vinzi de două ori şi la două preţuri: al valorii şi al politeţei. E drept că pentru ticălos nobleţea este o adevărată păsărească, deoarece nu pricepe

termenii bunilor termeni.

273. *înţelegerea firilor cu care ai ăe-a face:* ca să cunoşti ţelurile. Cunoscând bine cauza, cunoşti efectul, mai întâi în ea, pe urmă în motivul ei. Melancolicul prezice totdeauna nenorociri, iar bârfitorul culpe; nu li se-arată decât ce-i mai rău şi, nedesluşind binele prezent, vestesc răul posibil. Pătimaşul vorbeşte totdeauna un limbaj diferit de ceea ce sunt lucrurile: dă glas pasiunii, nu raţiunii. Şi fiecare, după înclinare sau toană, şi toţi tare departe de adevăr. Învaţă să descifrezi chipul şi să silabiseşti sufletul după semne; află că cine râde mereu n-are cap, iar cine nu râde niciodată e calp; fereşte-te de iscoditor, ca de un uşuratic sau ca de un cârcotaş; aşteaptă-te la puţin bine de la cei rău făcuţi, căci obişnuiesc a se răzbuna pe natură şi la \ fel de nu ţin cât i-a cinstit ea pe ei, o cinstesc şi ei pe ea. Prostia obişnuieşte a fi tot atâta. Câtă e frumuseţea.

274. *Cultivă-ţi atracţia:* căci e o vrajă politiceşte politicoasă. Curtenitorul cârlig slujească mai mult la atragerea voinţei decât a priinţelor, sau la toate; meritele nu-s de-ajuns dacă nu sunt puse în valoare de plăcut, întrucât el este acela care asigură dreptul la elogiere, cel mai practic instrument al suveranităţii. Căderea în picioare ţine de noroc, dar trebuie ajutată de meşteşug, căci unde e o natură bogată, artificiul prinde şi mai bine. De aici îşi trage obârşia iubirea adâncă, prin care se dobândeşte simpatia universală.

275. *În rând* cu *lumea, dar nu necuviincios.* Nu fi mereu grav şi mahmur: e lăstar de politeţe. Trebuie să renunţi un pic la etichetă ca să câştigi afecţiunea obştească. Poţi păşi uneori şi pe urmele celor mulţi, dar fără necuviinţă, întrucât cine trece drept prost în public nu va trece

m

drept cuminte în. Tainã. Mai mult pierzi într-o zi de praznic decât ai agonisit prin seriozitatea de-o viaţă. Dar nu fi totdeauna o excepţie: dacă eşti singular înseamnă că-i osândesti pe ceilalţi; necum nu face nazuri: lasă-le sexului lor; chiar şi bigoţii sunt ridicoli. Cel mai potrivit pentru un bărbat e să pară ceea ce e, căci femeia poate afecta bărbăţia, nu însă şi dimpotrivă.

276. *A şti să-ţi înnoieşti firea cu ajutorul naturii* şi-ai *artei. Se* zice că din şapte-n şapte ani ne schimbăm caracterul: fie

spre îmbunătăţirea şi înnobilarea gustului. După primii şapte ani vine raţiunea; soseşte apoi, la fiece răstimp, câte o nouă desăvârşire. Ia seama la această schimbare naturală ca s-o ajuţi, nădăjduind şi-n îmbunătăţirea celorlalte. Aşa se face că mulţi şi-au schimbat comportarea fie odată cu starea, fie cu slujba, iar uneori nu se observă până când nu sare-n ochi excesul prefacerii. La douăzeci de ani vei fi păun; la treizeci, leu; la patruzeci, cămilă; la cincizeci, şarpe; la şaizeci, câine; la şaptezeci, maimuţă, iar la optzeci, nimic.

277. *Bărbat* cu *ştiinţa ostentaţiei.* E strălucirea înzestrărilor; e o vreme pentru fiecare: foloseşte-o, căci nu fiecare zi va fi o zi de triumf. Sunt inşi magnifici, la care puţinul străluceşte mult, iar multul stârneşte chiar admiraţie; când ostentaţia se uneşte cu excelarea, pare de-a dreptul un miracol. Sunt naţii ostentative, cea spaniolă cu deosebire. Lumina a fost strălucirea neaşteptată a-ntregii creaţii. Ostentaţia împlineşte multe, înlocuieşte multe şi dă tuturor o a doua viaţă, mai ales când chezaşă îi stă şi realitatea. Cerul, care hărăzeşte desăvârşirile, prevede şi ostentaţia, fiindcă oricare dintre ele, de una singură, ar fi silită. E nevoie de artă în ostentare: până şi cea mai excelentă însuşire atârnă de împrejurări şi nu e totdeauna binevenită; ostentaţia sfârşeşte rău când n-are vreme cu prilej. Niciun alt dar nu impune mai puţină afectare, şi piere totdeauna intr-o asemenea restrişte, fiindcă e foarte aproape de trufie, iar aceasta de dispreţ. Trebuie să fie foarte cumpătată spre a nu deveni vulgară, iar în ochii oamenilor cuminţi, excesul ei este aproape discreditat. E. Uneori mai mult o eloeinţă mută, pricepere de-a arătă desăvârşirea cu nepăsare; căci ascunderea înţeleaptă e cea mai lăudabilă paradă, deoarece însăşi lipsa stârneşte în chipul cel mai viu curiozitatea. Mare dibăcie din partea-i să nu dezvăluiască întreaga perfecţiune dintr-o dată, ci doar să o fileze şi s-o lumineze treptat; aşa incit un dar să fie nadă altuia mai mare, iar aplauzele pentru cel dinţii, aşteptare proaspătă a celorlalte.

278. *Evită semnul peste lot:* căci, purtându-l, înseşi darurile vor deveni cusururi. Aceasta provine din particularitate, care a fost totdeauna criticată; omul ciudat rămâne izolat. Chiar şi frumuseţea, dacă întrece măsura, înseamnă discredit; fiind prea bătătoare la ochi, jigneşte, şi cu atât mai muit o fac particularităţile compromise. Dar până şi prin vicii vor unii să fie

cunoscuţi, căutând noutatea în ticăloşie, spre a dobândi o faimă atât de infamă. Până şi-n inteligenţă prisosul degenerează în pălăvrăgeală.

279. *Nu zice nimic cinci cineva te contrazice.* Trebuie să deosebim împrejurările când contrazicerea purcede din vicleşug sau din grosolănie; nu-i totdeauna încăpăţânare, uneori e şiretenie. Veghează, aşadar, să nu cazi în aceasta din urmă şi să nu decazi din pricina celeilalte. Nicio grijă nu-i mai potrivită ca împotriva iscoadelor; iar pentru şperaciui cugetelor nu-i mai bun contratertip decât să-ncui pe dinăuntru cu cheia precauţiei.

i

280. *Om leal.* S-au isprăvit căile bunei-credinţe, îndatoririle sunt date astăzi uitării, bunele raporturi sunt rare: la cel mai bun serviciu, cea mai proastă răsplată, după obiceiul acum al lumii întregi. Sunt naţii predispuse la rău: la unele e pururi de temut trădarea, la altele, nestatornicia, iar la altele, înşelăciunea. Relele raporturi dintre ceilalţi slujească, aşadar, nu ca pildă de urmat, ci ca îndemn la prevedere; primejdia e ca integritatea să nu fie zdruncinată la vederea unei căi mârşave. Dar omul leal nu uită niciodată cine este el când vede ce sunt ceilalţi.

281. *Aprobarea oamenilor inteligenţi.* Mai preţios e tza-ul căldicel al unui bărbat excepţional decât toate aplauzele mulţimii, fiindcă râgâielile de urluială[95] nu însufleţesc. Înţelepţii dau glas înţelegerii şi astfel lauda lor naşte o mulţumire nepieritoare. Chibzuitul Antigonos şi-a redus întregul teatru al faimei lui la Zenon[96], iar Plafon îl numea pe Aristotel întreaga sa şcoală[97]. Unii se-ngrijesc numai să-şi umple stomacul, fie şi cu bracuri vulgare. Chiar şi suveranii au nevoie de scriitori, temându-se mai tare de penele lor decât femeile urâte de

---

95 în original arisfa (ţeapă, prelungirea ascuţită, ţepoasă, la spicele cerealelor). După Romera-Navarro şi Correa Calăeron, Graciân se gindeşte la pîinea făcută din făină prost cernută, amestecată cu ţepi şi tărîţe, aşa cum o mîncau ţăranii de pe atunci, drept care *„regueldos de aristas*" ar echivala cu „ngîieli de ţărani", Traducerea pe care o propunem potenţează tocmai aceste implicaţii ale textului, oferind şi posibilitatea unui calambur (urluială, urlă).

96 E vorba de Antigonos Gonatas (e. 320—239 i.e.n). regele Macedoniei, şi de filozoful Zenon din Cition. fondatorul şcolii s[l]oi- clene, pe care cel dintîi îl preţuia şi admira, regre'îndu-i moartea pentru că pierduse „cel mai mare spectacol". Ve/i Diogenes.Luer- tios, *Despre vieţile şi doctrinele filozofilor,* Vii, 6—î), 13—13, ed. cit., pp. 331-332 şi 333.

97 „Favorinus relătează undeva ră, la chîrea dialogulu' Despre *suflet,* numai Aristotel a rămas pină la sfîrşit : toţi ceilalţi auditori s-au ridicat şi au plecat" (Diogenes Laertîos, *op. cit.,* HI, 37- ed. cit., p. 213).

peneluri.

/

282. *Foloseşte-le de absenţă:* ca să te faci fie respectat, fie preţuit. Dacă prezenţa micşorează faima, absenţa o sporeşte; cel care, absent, a îost crezut leu, prezent a devenit un plod ridicol al munţilor ’. Înzestrările îşi pierd strălucirea de prea multă purtare, pentru că mai degrabă se vede coaja din exterior decât miezul bogat al cugetului, închipuirea bate mai departe ca văzul, iar amăgirea, care intră de obicei prin urechi, iese prin ochi. Cel ce se păstrează în centrul renumelui său îşi păstrează reputaţia, căci şi fenixul se foloseşte de sihăstrie pentru consideraţie şi de dor pentru preţuire.

283. *Om inventiv cu socotinţă.* Învederează belşug de minte, dar ce s-ar face oare fără grăuntele de nebunie? Inventivitatea e partea minţilor ingenioase; alegerea bună – a înţelepţilor, E şi un har, şi încă toarte rar, pentru că ştiinţa bunei alegeri mulţi şi-au însuşit-o; buna inventivitate, puţini, şi numai cei dinţii în excelare şi-n timp. Noutatea e măgulitoare şi, dacă e fericită, înnobilează îndoit binele. În probleme de judecată e primejdioasă ca paradox; în probleme de ingeniozitate, lăudabilă; iar dacă izbândeşie şi-ntr-un fel şi-n altul, e vrednică de aplauze.

284. *Nu fi nepoftit:* şi nu vei fi dispreţuit. Respectă-te dacă vrei să fii respectat. Fii mai curând zgârcit decât risipitor cu persoana ta; fă-te dorit şi vei fi bine primit; nu veni decât chemat şi nu te duce decât trimis. Cine se avântă de capul lui, dacă sfârşeşte prost, îşi atrage asupră-i toată ura, iar dacă izbuteşte, nu are parte de recunoştinţă. Nepoftitul e ţinta dispreţului şi, tocmai din pricină că se vârâ cu neruşinare, e scos din joc cu ruşine.[98]

285. *Nu pieri de nenorocirea altuia.* Cunoaşte-l pe cel ce stă în mocirlă şi ia seama că te va chema ca să se mingile cu răul comun. Oamenii ca el caută pe câte cineva pentru a-i ajuta să-şi îndure nenorocirea, iar cei care la bine îţi întorceau spatele, acum îţi întind mina. E nevoie de multă precauţie cu cei gata să se înece, spre a le putea veni în ajutor fără primejdie.

286. *Nu te îndatoi’a cu totul şi tuturor:* căci ar însemna să

98 Aluzie la versul lui Horaţiu : *Pariunt inontes, nascetur ri- diculus mu.t* (în trad. lui I. Marinescu : „Munţi cînd s-or sereme-n dureri, se va naşte ridicol un şoarec". *Aria poetică,* 139)- Cf. şi Fedru, *Fabule,* IV, 21.

devii sclav obştesc. Unii s-au născut mai norocoşi decât alţii: cei dintâi pentru a face binele, iar aceştia pentru a-l primi. Mai preţioasă e libertatea decât ploconul, fiindcă o poţi pierde. E de preferat să depindă mulţi de tine decât să depinzi tu de unul singur. Domnia nu are alt folos decât putinţa de-a face şi mai mult bine. Mai ales, nu lua drept hatâr obligaţia pe care ţi-o asumi, deşi cel mai adesea o va mijloci viclenia celorlalţi, ca să te acapareze.

287. *Nu acţiona niciodată stăpânit de patimi:* vei da greş în toate. Nu lucra singur dacă nu eşti sigur de tine, căci patima surghiuneşte totdeauna raţiunea; fă loc atunci unui mijlocitor prudent, căci aşa va fi, dacă e nepătimaş: spectatorii văd totdeauna mai mult decât jucătorii, deoarece nu sint robiţi patimii. De cum se simte tulburată, cuminţenia să sune retragerea, pentru ca sân- gele să nu apuce a-i clocoti, căci altminteri toate le va face cu sălbăticie şi-n scurt timp ar da hrană multor zile de ruşinare pentru sine şi de clevetire pentru ceilalţi.

288. *Trăieşte după împrejurări.* Cârmuirea, cugetarea, toate trebuie să fie potrivite vremii. Voieşte când poţi, căci timpul şi anotimpul nu aşteaptă pe nimeni. Nu te călăuzi în viaţă după principii generale, dacă nu sunt în folosul virtuţii, nici nu impune legi neclintite voinţei, deoa-

ne

rece mâine vei fi silit să bei din apa pe care azi o dispreţuieşti. Neobrăzarea unora e atât de paradoxală, încât pretind ca toate circumstanţele reuşitei să asculte de mania lor, iar nu dimpotrivă. Înţeleptul ştie însă că nordul prudenţei e comportarea după împrejurări.

289. *Cel mai rău stigmat pentru un om:* a da dovadă că este om; cgjlalţi încetează a-l mai considera divin din ziua când văd că e preaomenesc. Uşurătatea e cea mai mare stavilă a reputaţiei. După cum bărbatul rezervat e socotit mai mult decât om, tot aşa cel uşuratic, mai puţin. Nu e viciu care să discrediteze mai rău, fiindcă uşurătatea e tot ce poate fi mai potrivnic seriozităţii; omul uşuratic nu poate fi miezos, mai ales la bătrmeţe, când vârsta îl obligă la cuminţenie. Şi cu toate că stigmatul acesta e atât de răspândit, nu e mai puţin înconjurat de un mare discredit.

290. *E* 1 o *fericire să îmbini stima cu afecţiunea:* pentru a

fi respectat, nu fi prea iubit. Dragostea e mai îndrăzneaţă decât ura[99]; afecţiunea şi veneraţia nu fac casă bună. Totuşi nu trebuie să fii nici prea temut, nici prea iubit. Dragostea aduce familiaritatea şi pe măsură ce intră aceasta, iese consideraţia. Fii iubit mai degrabă admirativ decât afectiv: iată dragostea cea mai potrivită unor adevărate persoane.

291. *A şti să examinezi.* Atenţia judiciosului să rivalizeze cu reţinerea precautului; e nevoie de multă judecată ca s-o măsori pe-a celorlalţi. E de mai mare însem- nătate să cunoşti firile şi însuşirile persoanelor decât cele ale ierburilor şi pietrelor. Aceasta e una dintre cele mai subtile lucrări ale vieţii; metalele se cunosc după sunet şi persoanele după vorbire. Dovada integrităţii o lac vorbele, dar şi mai mult faptele. Aici e nevoie de pătrunderea neobişnuită, de observaţia profundă, de subtila, circumspecţie şi de critica judicioasă.

292. *Calităţile personale învingă datoriile slujbei:* nu dimpotrivă. Oricât de înalt ar fi postul, persoana trebuie să arate-Că e şi mai înaltă. O capacitate cu adâncuri se amplifică necontenit şi străluceşte tot mai mult în slujbe. Lesne e umplută însă o inimă strimtă şi-n cele din urmă plesneşte sub datorie şi vază. Marele August se mândrea că e mai mare om decât împărat *. Aici, de mare ajutor e înălţimea sufletească, de folos fiind şi cuminţea încredere în sine.

293. *Despre maturitate.* Străluceşte în exterior, dar şi mai mult în morgvuri. Greutatea materială dă preţ aurului, şi cea morală persoanei: e onoarea înzestrărilor, născând veneraţie. Portul omului este faţada sufletului. Nu e prostie înceată în mişcări, cum ar vrea uşurătatea, ci autoritate foarte liniştită: vorbeşte în sentinţe, lucrează cu izbândiri. Presupune un bărbat deplin, înzestrat deopotrivă cu personalitate şi maturitate; încetând a mai fi copil, începe a fi grav şi impunător.

294. *Modereaza-ţi părerea.* Fiecare cugetă după propriul interes şi are belşug de argumente în reprezenta- rea lor. La mai toţi, judecata se retrage în faţa sentimentului. Când se-ntâmplă să se înfrunte doi inşi de pe poziţii contradictorii, fiecare cr, ede că raţiunea e de partea lui; dar ea, fidelă sieşi, nu poate fi cu

---

99 Studiind unicul exemplar păstrat din ediţia princeps a *Oracolului,* Romera-Navarro observă că la începutul epigrafului acestui aforism este o pată de cerneală, pe care o interpretează ca posibilă corectură de ultimă oră făcută pe fiecare exemplar şi acoperind cuvîntul *No* (Nu) : „Dacă citim cu atenţie aforismul", spune ci, „vom vedea că se adaptează bine propoziţiei *No es felicidad...* etc.“ (ed. cit., p. 565).

două feţe. Înţeleptul procedeze cu grijă într-o situaţie atât de gingaşă, iar îndoiala sa va primeni calificarea purtării celorlalţi. Să se pună uneori şi-n- locul părţii opuse; să cerceteze motivele adversarului. Astfel, nu-l va osândi nici pe el, nici nu se va justifica pe sine însuşi cu atâta orbire.

295. *Fă treabă, nu te afla în treabă.* Inşii cei mai puţin îndreptăţiţi îşi dau totdeauna aere de oameni foarte ocupaţi. Fac un mister din orice, în chipul cel mai răsuflat cu putinţă, cameleoni ai aplauzelor, dându-le tuturor prilejuri de râs pe săturate. Trufia a fost totdeauna supărătoare; aici e de-a dreptul ridicolă: furnicile onoarei cerşesc isprăvi. Arată-ţi cel mai'puţin calităţile cele mai mari; niulţumeşte-te să faci şi lasă-i pe ceilalţi s-o spună. Dăruie. Şte-ţi isprăvile, nu le vinde; nu închiria pene de aur ca să scrie noroi, spre îngreţoşarea cuminţeniei. Năzuieşte mai degrabă să fii decât să pari eroic.

296. *Bărbat cu înzestrări, şi încă maiestuoase.* Cele superioare îi făuresc pe bărbaţii superiori; una singură face cât o liotă mediocră. Aceluia îi plăcea ca toate lucrurile sale, până şi sculele de rând, să fie magnifice: cu atât mai mult se va strădui marele bărbat ca înzestrările cugetului să-i fie pe măsură. În Dumnezeu totul e ne- sfârşit, totul nemăsurat; la fel intr-un erou, totul cată să fie mare şi maiestuos, astfel încât toate faptele şi chiar vorbele să-i fie drapate într-o sublimă, suprafirească măreţie.

297. *Fă iotul ca şi sub ochii lumii K* Bărbatul care-şi vede de vază e cel ce vede că e văzut sau că va.fi văzut de ceilalţi. Ştie că pereţii au urechi şi că mârşâvia moare să răzbată. Chiar când e singur, lucrează ca şi sub ochii întregii lumi, deoarece ştie că totul are să se ştie; îi priveşte de pe acum ca pe nişte martori pe cei care tot vor fi mai apoi prin ştire. Cine doreşte să fie văzut de toată lumea nu se teme că din casele învecinate poţi privi nestingherit intr-a lui.

298. *Trei lucruri jac un prodigiu:* şi sunt cel mai mare dar al munificenţei dumnezeieşti: minte fecundă, judecată profundă şi gust subtil ieşit în undă[100]. Mare folos e buna concepţie, dar şi mai mare buna cugetare, înţelegerea binelui. Mintea nu trebuie să stea în şira spinării, căci ar fi mai degrabă trudnică decât ascuţită; a gândi bine e rodul firii raţionale. La douăzeci de ani domneşte voinţa, la treizeci mintea, la patruzeci judecata. Sunt

100 Exemplu de consonanţă caracteristică retoricii baroce.

inteligenţe ce răspândesc lumină, ca ochii linxului, şi-n cea mai deasă întunecime cugetă mai spornic; altele sunt ale prilejului, nimerind totdeauna împrejurarea cea mai favorabilă; au parte de mult şi de bine; preafericită rodnicie. Dar un bun gust dă gust întregii vieţi.

299. *Lasă joamea nepotolită.* Opreşte-te la buze chiar cu nectarul. Dorinţa e măsura preţuirii; e o stratagemă de bun gust ca până şi setea trupească s-o astâmperi un pic, dar nu s-o stingi de tot: bunul, de-i puţin, de două ori bun. Scăderea e simţitoare a dotla oară. Îmbuibările cu plăcere sunt primejdioase, căci aruncă în discredit şi cea mai nemuritoare desăvârşire. Regulă fără pereche pentru a plăcea: să prinzi o poftă trezită de foamea cu care ai lăsat-o. Dacă trebuie 5-0 provoci, fă-o mai de-_ grabă prin nerăbdarea dorinţei decât prin saţul îndestulării; bucură îndoit fericirea câştigată cu trudă.

300. *Intr-un cuvânt, sjânt, căci prin aceasta spui totul.* Virtutea e lanţul tuturor desăvârşirilor, centru al beatitudinilor; ea îl face pe om prudent, atent, pătrunzător, cuminte, înţelept, viteaz, stăpânit, integru, fericit, vrednic de aplauze, adevărat şi universal erou. Trei s-uri te fac fericit: sfânt, sănătos şi sapient. Virtutea e soarele lumii celei mici, drept emisferă având conştiinţa curată; e atât de frumoasă, incit îşi atrage bunăvoinţa lui Dumnezeu şi-a oamenilor. Nu e nimeni mai vrednic de iubire ca virtutea, şi de ură ca viciul. Virtutea e un lucru aievea, restul, scorniri. Măsura capacităţii şi-a măreţiei trebuie să fie virtutea, nu norocul: doar ea îşi este sieşi de ajuns. Pe om, viu, îl face iubit, iar mort, pomenit.

baltasar graciân

«Gracian crede în perfectibilitatea Omului, scris cu majusculă, ca simbol. Mai multe scopuri nobile îl pot face pe acesta să se

ridice din condiţia sa mizerabilă: entuziasmul pentru măreţie şi frumuseţe, emulaţia faptelor exemplare, cultivarea inteligenţei, victoria asupra slăbiciunilor proprii, lupta generoasă şi sagace împotriva înşelăciunilor şi duplicităţii adversarilor. Mai mult decât la prohibiţii şi ameninţări, în definitiv prea puţin eficiente, Graciân recurge la sfat, la exorta- ţie, şi, dacă e nevoie, la glumă şi sarcasm. Ştie că perfecţiunea şi virtutea sunt transmisibile şi-şi dă toată osteneala de a le insufla celorlalţi năzuinţe ideale, aşa încât întreaga-i operă şi îndeosebi *Oracolul manual* devine o operă de persuasiune, o stăruitoare pedagogie destinată ridicării morale a oamenilor.»

EVARISTO CORREA CALDERON

4 Nobilul ilustru din Huesca, spirit cu vaste curiozităţi umaniste şi ştiinţifice, prietenul şi protectorul lui Graciân. Pentru alte amănunte, vezi studiul introductiv: *însemnări despre Baltasar Graciân,* p. IX

— Subînţeles: amestecurile i 1 *limba de cumpănă a raţiunii:* emblema „*Prudentes*“ de Al- ciati are ca element principal o balanţă, ilustrând sentinţa lui Cleobul: „Măsura e lucrul cel mai bun” (Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor,* I, 93, trad. De C. Balmuş, Ed. Academiei, 1903, p. 143).

1 Ca Erostrat, un obscur cetăţean al Efesului, care, *vrind să* devină nemuritor prin faima sa, a incendiat templul Dianei din Efes, una dintre cele şapte minuni ale lumii, chiar în noaptea când s-a născut Alexandru cel Mare.

2 Pentru Graciân, *Corintul* e sinonim cu „centru de cultură’1 2 „cultul Corint".